GRAMMATIKALE AANTEEKENINGEN VAN HET TABAROESCH, TABAROESCHE VOLKSVERHALEN EN RAADSELS.¹⁾

DOOR

J. FORTGENS.

Het Klankstelsel.

Het Tabaroesch is een zuiver vocalische taal. Het kent geen enkel woord met gesloten lettergrepen. Zelfs de uit het Maleisch of andere talen overgenomen woorden worden:

1e, van den consonantischen eindsluiters ontdaan: *sumu*, put; M. *soemoer*; *djara*, paard; Jav. *djaran*; *turu*, nadoen, namaken; M. *toeroet*; *tjere*, ketel; M. *tjerek*; *kawi* (alleen in *kawimaidja*, huwelijksprijs = bruidschat); M. *kawin*; *muri*, leerling-medium; M. *moerid*; *tjotjoro*, trechter; M. *tjorong*; *kapa*, watten, boomwol; M. *kapas*; *kapita*, aanvoerder in den oorlog; Port. *kapitan*; *goba*, 2½ cent; M.M. *gobang*; *baŋa*, ui; M. *baŋang*.

2e, de consonantische sluiters wordt doorklinkend gemaakt en wel zoo, dat op dien sluiters dezelfde vocaal volgt als die van de voorgaande lettergreep of door een *i* gevolgd wordt: *sawana*, ontstellen, bleek worden van schrik (voor „schrikken” heeft het Tab. een eigen woord in *todokana*) van M. *sawan*, stuipen; *saraha*, overgeven, overleveren; M. *serah*; *hatibi*, Moh. geestelijke; M. *chatib*; *goma-tre*, medium; M. *gementar*, beven, rillen; *ratusu*, honderd; M. *ratoes*; *bibiliana*, koopprijs (een door den Sultan van Ternate vastgestelde som geld, in ruil waarvoor hij natuurprodukten ontvangt, welker waarde verre den koopprijs overtreffen) van M. *beli-belian*,

¹⁾ Wijlen dr. N. Adriani bezocht in 1910 o.m. ook de Westkust van Halemahera, waar ik vanaf 1902 gegevens verzameld had van het Tabaroesch, een der in die streken gesproken talen. Onder voorlichting van dr. A. werkte ik die gegevens uit en vulde die aan met klankvergelijkend materiaal uit het Ternataansch, Waiolisch en Sahoesch, waaruit in 1914 dit artikel in den hier gegeven vorm ontstond en eerst heden, 1928, in het licht gegeven wordt.

F.

koopwaren; *kapali*, schip; M. *kapal*; *akali*, raad, middel, list; M. '*akal*'; *nanasi*, ananas; M. *nanas*; *sangisara*, lijden, kwelling; M. *sengsara*, enz.

K l i n k e r s.

a, e, i, o, u.

(Wij geven de voorkeur de oe in het Tab. als u te schrijven, aanzien in een aantal woorden de verbinding voorkomt van de klinkers o en e, en in een menigte woorden de klinker u verdubbeld wordt.)

Tweeklanken komen in het Tab. niet voor. In woorden, waar twee klinkers (hetzij dezelfde, hetzij verschillende) naast elkaar staan, hebben zij elk een afzonderlijke uitspraak en vormen een afzonderlijke lettergreep:

aili, duizendpoot, lees: *a-i-li*; *sauku*, warm, lees: *sa-u-ku*; *leiti*, (in *gialeiti*, pink) lees: *le-i-ti*; (de veel gevolgde schrijfwijze *heira* in *Halemahera* is foutief; het laatste woord is *héra* en niet *he-i-ra*); *moroini*, mak, tam, lees: *mo-ro-i-ni*; *biusu*, opstoken, lees: *bi-u-su*; *uiti*, hoozen, lees: *u-i-ti*; *peleuru*, omhalen, omtrekken, lees: *pe-le-u-ru*, enz. Zooals verder zal worden aangetoond, maakte oorspronkelijk de tweede klinker met den daaropvolgenden medeklinker één lettergreep uit: *a-i-li*, oorspr. *a-il*; *sa-u-ku*, oorspr. *sa-úk*; *le-i-ti*, oorspr. *le-ít*, doch aangezien de consonantische eindsluiter doorklinkend werd gemaakt door dezelfde als aan den medeklinker voorafgaande klinker te laten volgen, vormt thans de voorafgaande klinker een afzonderlijke lettergreep en de daaropvolgende medeklinker + klinker een nieuwe lettergreep.

De klinkers hebben tweeërlei uitspraak, welke zich richt naar een open of gesloten lettergreep. Alhoewel de vocalische aard der taal geen enkelen consonantischen sluiters toelaat en wij dus niet kunnen spreken van een „gesloten lettergreep” in dien zin, zooals dat b.v. bij het Mal. of een andere consonantische taal het geval is, zoo kent het Tab. toch ook een „gesloten lettergreep”, wanneer men daarbij let op de uitspraak. Deze heeft dan de beteekenis van een lettergreep, welker klinker een *gesloten uitspraak* krijgt, doordat de volgende lettergreep begint met een tenuis (k, t, p, tj.) of s (als de klinker den klemtoon heeft) of nasaal. Het Tab. noch de aanverwante dialekten bezitten *onvolkomen* klinkers, evenmin de pëpët, vandaar dat het onnoodig is door accenten de waarde der vocalen aan te geven, aangezien die waarde bepaald wordt door de vocaal of consonant, waarmee de volgende syllabe begint. De eenige teekens, welke wij

noodig vinden te gebruiken, is de accentueering bij anderen klemtoon dan de regel aangeeft, nl. de derde lettergreep van achteren (wat, zooals verderop zal aangetoond worden, taalkundig onjuist is uitgedrukt (zie blz. 329).

Voorts een - boven de vocaal, waar volgens de waarde een dubbele moet staan, doch ter vereenvoudiging tot een enkele vocaal met een streepje-er-boven beperkt is; b.v. *koóó* = *koō* (Gal. *kolólo*), omhelzen; *goóoro* = *goōro*, staat voor *gososoro* (Gal. *gosóso*), olie; *talaáa* = *talaā* (Gal. *talaája*), gierig, enz.

Daar het Tab. geen geprenasaleerde klanken kent, zoo is het steeds een enkele nasaal, welke op den klinker eener syllabe volgt, weliswaar als beginner der volgende lettergreep, maar deelt toch ook als nasaal aan den klinker der voorafgaande lettergreep een *half gesloten uitspraak* mede.

Geheel open is de uitspraak der klinkers, die gevolgd worden door een anderen klinker, hetzij dat deze dezelfde is of een andere. Toch meene men niet, dat deze uitspraak gelijk staat met die van de volkomen klinkers in het Nederlandsch; *oara*, hardloopen, spreke men b.v. niet uit alsof er stond oo-aa-raa. Alleen maakt de *o* vóór *u* hierop een uitzondering. In alle gevallen, waar op de *o* een *u* volgt, klinkt de *o* als de volkomen *o* in het Nederlandsch; *souru*, geneesmiddel, spreek uit: *soo-oe-roe*.

De *open uitspraak* komt voor in alle andere gevallen, waar de klinker niet gevolgd wordt door een lettergreep, welke als beginner heeft een tenuis (k, t, p, tj).

Voorbeelden:

a geheel open:

- (aa) *maata*, koud; *damáa*, wachten op; *tagáása*, e.s.v. mand;
- (ae) *batáe*, bewaren; *mácke*, beschaamd; *kaerasa*, krab;
- (ai) *saidi*, bezien; *ngairi*, beekje; *aili*, duizendpoot;
- (ao) *waoko*, gevreesde vogel; *ao*, vasthouden; *baoro*, te voorschijn komen;
- (au) *sauku*, warm; *aunu*, bloed; *nauru*, man;

a open:

aba, vader; *ara-ara*, spin; *adana*, vlechten van baaltjes enz.; *kalu-bahári*, zeegewas (M. *akar bahar*); *wawáko*, instrument om touw te draaien; *basarama*, waringin; *sali*, met wisselwoorden spreken.

a gesloten :

- (k) *kakatama*, tang; *osaka*, gaar, rijp; *sakara*, steken;
 (t) *tatara*, veelvuldige hakken geven overlangs in een bamboe om die te kunnen openvouwen;
atete, blijven haken; *fato*, naast elkaar op een rij;
 (p) *apu*, grootmoeder; *tapádu*, drukken; *tatápa*, wan;
 (tj) *gurátji*, goud; *tjatjáki*, kalkpotje;
 (s) *asa*, dragen; *pasa*, voorbij, verleden; *asi-asiri*, tong;
 nasaal halfgesloten :
nganga, plagen; *emama*, oom, vader; *panja-panja*, afhangend;
nanere, droomen.

e geheel open :

- (ea) *pereanga*, wijduitgespreid (van armen, beenen, takken); *dea*, vader; *canga*, openspalken;
 (ee) *papadeeke*, kikvorsch; *pereeke*, modderig; *gegeeke*, restant klapper, dat na het raspn nog aan den dop zit;
 (ei) *leiti*, in *gialeiti*, pink; *abeika*, komaan, zie eens; *nenéi*, langzaam;
 (eo) *leoto*, voor anker gaan; *mescoso*, rib; *peleoko*, rekken van het lichaam;
 (eu) *keléu*, schuinkijken (uit ontevredenheid); *peleuru*, wrikken, omdraaien; *meleunu*, boschkip;

e open :

- edete*, grootouders; *dobele*, vloed; *asere*, achterstevan; *hera*, in *otimahera*, kleinste vlerkprauw, en in *Halemahera*;

e gesloten :

- (k) *beléka*, schouder; *peleke*, stooten; *pooteke*, breken (van glas);
 (t) *teto*, steen; *tetewerete*, dreigen met den vinger; *eto*, dronken;
 (p) *pepu*, huilmondje trekken; *lepa*, plas; *pepéke*, modder;
 (tj) *kalabétju*, sarong tusschen de beenen doorhalen en van achteren insteken; *tjetjeretjetje*, bevuilen (van afgang);
 (s) *ese*, halen; *pesaka*, nat; *tesongo*, zeggen;

nasaal halfgesloten :

- menga*, voorhoofd; *pelénga*, opendoen; *eme*, moeder; *reno*, knagen;
njenjére, geluid van den satan;

De *i* heeft slechts één uitspraak, hetzij deze voorkomt in een open of gesloten lettergreep; de uitspraak is altijd als die van een volkomen *i*.

iete, lachen; *gigie*, heuvel; *niiki*, volgen; *tumudiingi*, getal zeven; *tiosaka*, schuw; *gigiloro*, kruin; *iunu*, verbergen; *gitiwiri*, nagel, hoef; *iniki*, verscheidenheid; *ingiri*, tand; *risiki*, tandvleesch; *diwiviri*, gedreun; *rikini*, dicht van regen; *wirikiti*, draaiend erin brengen (in een gat).

o geheel open:

- (oa) *soata*, vier; *oara*, hardloopen; *tosoana*, haan;
- (oe) *roese*, lichaam; *woere*, drogen in de zon; *oe*, ja;
- (oi) *moroini*, gewend, mak; *toini*, boog; *soi*, verwisselen;
- (oo) *goōro*, olie; *kooromo*, inwikkelen, omhullen; *mooroko*, mondspoelen;
- (ou) *souru*, geneesmiddel; *bounu*, geur, lucht; *ouku*, bamboevat voor water en eten.

o open:

ora, rooven; *boboro*, nipa; *mosolese*, maagd; *mogiooko*, tien; *tohe*, pruimtasch; *moli*, zwager(in).

o gesloten:

- (k) *okoko*, kin; *onoko*, waterscheppen; *tipoko*, kort;
- (t) *toto*, ingewand, merg, pit; *doto*, scherp; *gota*, hout;
- (p) *poposo*, stomp; *topoko*, steken; *popa*, slaan met den platten kant van 't hakmes;
- (tj) *boboótja*, rheum. gewrichtsaandoening; *tjotjoro*, trechter;
- (s) *boso*, pan; *oso*, penis; *soso*, vliegen.

nasaal halfgesloten:

topongono, doof; *ngongodówo*, sleutelbeen;

surono, opening, gat; *odomo*, eten.

Evenals de i heeft de u slechts èèn uitspraak, nl. de open:

wuaéka, naakt; *tuara*, 't kookpunt bereikt hebben; *bubuae*, wilde pisang; *uere*, vlechten; *due*, bord; *guguiti*, waterschepper (in de prauw); *luluiti*, strijkstok; *muduoro*, schoonzuster (vrouw van jongeren broer); *murúo*, hoeveel; *nguusumu*, alang-alang; *uunu*, oplezen; *pululunu*, rond; *ngungúdi*, roer; *bubusuku*, bindsel, verband; *tutuduku*, pootstok van de rijst.

Halfklinkers.

Er is eigenlijk maar één halfklinker, die als zoodanig in aanmerking komt en dat is de j. Aan het begin der woorden wordt

de *j* gehoord met een zeer kort aangehouden *i*-klank als voorslag. Midden in een woord klinkt zij als de Nederlandsche. De *j* is schaarsch in Tab. woorden vertegenwoordigd en wij gelooven niet ver van de waarheid te zijn, door te veronderstellen, dat zij niet oorspronkelijk is. De weinige woorden, waarin zij voorkomt, zijn dan ook meestal aan het Tern. ontleend.

jo, meervoudsvorm 3e ps; *ja*, objectspronomen 3e ps; *jaja*, vader (aanspreeknaam door kinderen); *jaba-jaba*, atap (zonder klem-lat); *dadajoranga*, e.s.v. heester; *jogo-jogo*, snel, vlug; *kojogunu*, kietelen; *koju*, wisselwoord voor *bole*, pisang (uit Tern. *koi*).

In *sidajosanga*, vergeten, is de *j* uit de *w* door den palatiseerenden invloed van de *i* der eerste lettergreep ontstaan; het grondwoord *wosa* komt in het Tern. en Gal. voor (Tob. *wohanga*; Lod. *odjanga*; Saoesch: *sidajoranga*) Tab. *osanga*; dit laatste staat dus voor *wosanga*.

De uitspraak der *w* is bilabiaal; in het algemeen klinkt zij zeer zwak. Tusschen *o* of *u* en een volgenden klinker is zij niet anders dan een zeer zachte *w*, die steeds ontstaat, waar een labiale klinker door een anderen klinker wordt gevolgd, vandaar dat de *w* hier en daar in het Tab. ontbreekt, waar zij in de verwante talen optreedt, zoowel aan het begin als in het midden der woorden.

Voorbeelden:

wawáko, touwdraaihaspel; *siwo*, negen; *wusi*, kam; *wosama*, binnengaan; *wema*, bamboesoort; *dowóra*, ijzerhout; *sasáwi*, klapperdop; *lisáwa*, hevigste vorm van framb. trop.; *wange*, zon, dag; *wewe*, titel voor oom; *iwi*, rotan.

De benedenland-Tabaroe (op z'n ternataansch worden de Tabaroe onderscheiden in Tabaru-njeku, bovenland-Tabaroe en Tabaru-adu, benedenland-Tabaroe) hebben een nog sterkere neiging de *w* te verwaarloozen, zoodat zij die niet meer laten hooren, zoowel aan het begin als in het midden der woorden:

koiika; *koiwaka*, is er niet meer;
ekata; *wekata*, echtgenoot;
osama; *wosama*, binnengaan;
ngoaka; *ngowaka*, kind;
ngeéka; *ngewéka*, vrouw;
uaka; *uwaka*, blazen;

daongo; *darwongo*, in ontvangst nemen;
iwisi; *wiwisi*, zuigen;
saleana; *salewana*, oude sarong.

In de volgende Galelasche woorden hebben de Tabaroesche equivalenten de *w* laten wegvallen:

bawo; *baoro*, tevoorschijn komen;
bawo; *baoso*, stroom in zee;
bolówo; *boóto*, recht, strak;
magarwe; *magáe*, ijverig;
inogiowo; *mogiooko*, tien;
nawo; *naoko*, visch;
ngowo; *ngoono*, restanten, die na uitpersing overblijven;
wosono; *osono*, nuchter blijven, vasten;
woma; *omasa*, ademen;
tuwuni; *tuunisi*, obstipatie;
tuwó; *tuono*, achterelkaar, in een rij;
sawo; *sao*, inpakken;
talaaja; *talaā*, gierig.

Zie verder over de *w* bij de behandeling der labialen onder *p*.

Medeklinkers en klankafwisseling.

Velaren.

De *k* klinkt als die in het Mal. en Ned.

kakuru, hoog, lang; *kiopiki*, zuur; *kokówa*, pandan; *kukisi*, bloemknop van de pisang; *murukakata*, fluim; *kiáka*, vr.vnw. waar;
daku, boven; *uku*, vuur.

In het Waiolisch, Sahoesch en Modolesch valt de *k* in de equivalenten weg en ontstaat een strottenhoofd-explosief (faucaal hamza), welke in het Tab. niet voorkomt, in welke laatste taal alle vocalen in de uitspraak aan elkaar worden verbonden, zoodat tusschen een labialen klinker en een daaropvolgenden anderen klinker de overgangsklank *w* wordt gehoord.

Voorbeelden:

oamaka (*o amaka*), *oakere* (*o akere*), *poadana*;
 tusschen een palatalen klinker en een volgenden anderen klinker wordt overgangsklank *j* gehoord: *toniotaka*, *biono*, *aniosu* (*ani osu*);

tusschen a en een volgende e wordt een zeer lichte i gehoord :

maéta, paése, taéta, enz.

Voorbeelden :

Tabaroesch

uku
ngekomo
aako
ngauku
pokoro
akeme
ngowaka
oluku
osiki
sike
tonaka
kongoro
momiki
moteke
wowóki
akunu
beléka
poaka
munúka
amaka
saki
wariki
dotoko
peréki

Tabaroesch

gakaka
okoko
gotoaka
bubúku
akeme
ngewéka
riaka
wekata
okere
oko

Saoesch-Waiolisch

u'u, vuur ;
ngo'omo, weg ;
la'o, oog ;
ngau'u, oor ;
po'olo, buik ;
la'eme, vleesch ;
ngowa'a, kind ;
odu'u, niet willen ;
ori'i, baden ;
si'ere, een wind laten ;
tana'a, grond ;
'ongoro, traan ;
moni'i, opstaan ;
mete'e, volgen ;
wowó'i, eivrucht ;
nga'unu, kunnen ;
belé'asa, schouder ;
poa'a, schreeuwen ;
munú'a, eenige ;
lama'a, hangende bamboetafel ;
sa'i, vet ;
wadi'i, openleggen ;
dotó'o, leeren ;
piri'i, oud.

Modolesch

ga'a, verhemelte ;
o'o'o, kin ;
gotoa', wang ;
bubú'u, knie ;
a'eme, vleesch ;
ngewé'a, vrouw ;
lia'a, oudste kind ;
we'ata, echtgenoote ;
o'ele, drinken ;
o'o, staan ;

<i>moku</i>	<i>mo'u</i> , op den schouder dragen;
<i>nako</i>	<i>na'o</i> , weten;
<i>ioko</i>	<i>io'o</i> , faeces;
<i>aikokáu</i>	<i>ai'o'áu</i> , reeds beter;
<i>meki</i>	<i>me'i</i> , spook;
<i>tokata</i>	<i>to'ata</i> , vampyr;
<i>tingaka</i>	<i>tinga'a</i> , scheiden;
<i>libúku</i>	<i>libú'u</i> , hoek;
<i>kibiti</i>	<i>'ibiti</i> , speeksel;
<i>sakái</i>	<i>ha'ái</i> , koken;
<i>bikini</i>	<i>bi'ini</i> , staart;
<i>boki</i>	<i>bo'i</i> , poes;
<i>ngoku</i>	<i>ngo'u</i> , witte duif;
<i>pakaka</i>	<i>pa'a'a</i> , klein soort slang;
<i>kai</i>	<i>'ai</i> , huid;
<i>kadu</i>	<i>'adu</i> , pruimtasch;
<i>saaka</i>	<i>hala'a</i> , zilver;
<i>omuku</i>	<i>omu'u</i> , rijp;
<i>kakatama</i>	<i>'a'atama</i> , tang;
<i>kiáka</i>	<i>'id'a</i> , vr.vnw. waar;
<i>okía</i>	<i>o'ia</i> , vr.vnw. wat;
<i>besaka</i>	<i>beha'a</i> , regen;
<i>terebo</i>	<i>terebo'o</i> , rood;
<i>koana</i>	<i>'oana</i> , vorst.

In het Tab. verschijnt de *k* steeds op haar regelmatige plaats. Een enkel voorbeeld is voorhanden, waar zij uitvalt, zonder dat daardoor een hamza ontstaat:

sawaunu, schild; Gal. *salawaku* (ook M.M. en Tern.); *sawaunu* staat dus voor *sawakunu* (Mod. *hawa'unu*), dat weer staat voor *salawakunu*, welke laatste vorm aldus in het Lod. voorkomt.

De regelmatige afwisseling van de tenuis als aanvanger bij werkwordelijke stammen met de media van hetzelfde geslacht bij de nomina is, hoewel in den grond een zuiver phonetisch verschijnsel, thans geworden tot een aanduiding van grammaticaal waardeverschil. Dit verschijnsel zal daarom behandeld worden bij de woordvorming.

De *g* heeft dezelfde uitspraak als de maleische en heeft geen afwisselingen:

gogo, huidhaar, veeren; *gogama*, 't koud hebben; *uge*, groente; *gigikiri*, veger; *giamā*, arm, hand; *gugumu*, heiligbeen; *gigilioro*, kruin; *gigie*, hoogte, heuvel.

Nasalen.

ng als de maleische ng.

ngasi, *Cordyline terminalis*; *nganga*, plagen; *ngomi*, wij (excl.); *ngai*, hulptelwoord; *dangono*, kleinkind; *nanga*, ons (incl.); *ngangawene*, wisselwoord voor kleeding; *ngooto*, zee; *utongo*, bladsteel v. d. sagopalm; *ngingitiri*, slaap (voorhoofd).

De consonanten k en g komen niet geprenasaleerd voor. De klanken ngk, ngg kent het Tab. niet, evenmin als nt, nd, ntj, ndj, mp en mb. In de uit andere talen overgenomen woorden, die deze klanken bezitten, worden deze in het Tab. resp. tot k, g, t, d, p en b teruggebracht. Dit verschijnsel is algemeen in de dialekten van Noord-Halemahera.

Voorbeelden uit het Tab. zijn:

ngk *naka baláda*, zuurzak, uit Mal. *nangka belanda*; *samáka*, watermeloen, uit Jav. *semangka*; *sakara* (in: *sakara ma aako*, motief van een vlechtmat, genaamd oog (maas) van de kooi) uit Mal. *sangkarān*; *boráka*, geul, gracht, uit Port. *baranca*, (*barangka*); ngg *piga*, schaal van porcelein, uit Mal. *pinggan*; *domigu*, Zondag, uit Port. *domingo*; *roge*, nationale dans, uit Jav. *ronggeng*, dansmeid;

nt *paréta*, bevel, regeering, uit Mal. *perintah*; *betengi*, versterkte plaats, uit Mal. *bénténg*; *taduku*, hoorn, gewei, uit Mal. *tandoek*; *batungu*, bondgenoot in den oorlog, uit Mal. *bantoe*; *rata*, e.s.v. mand, uit Mal. *rantang*; *rate*, ketting, uit Mal. *rantai*; *guti*, schaar, uit Mal. *goenting*; *potiána*, vampyr, uit Mal. *pontianak*; *ngati-ngati*, oorringen, uit Mal. *anting-anting*;

nd *dedengi*, gedroogd vleesch, uit Mal. *déndéng*; *tjitjikóde*, haarspeld, uit Mal. *tjoetjoek konde*; *pade*, knap, uit Mal. *pandai*; Het woord voor „venster”, *djangéla* is niet ontleend uit het vermaleische *djendéla*, maar uit het Port. *djenela*.

ntj *atjaki*, bamboehorde, uit Mal. *antjak*; *kutji*, sluiting, uit Mal. *koentji*; *katji*, knoop, uit Mal. *kantjing*;

- ndj *karádja*, mand, uit Mal. *kerandjang*;
djadji, beloven, uit Mal. *djandji*;
padji, vlaggetje, uit Mal. *pandji*;
mp *tatapa*, wan, uit Jav. *tetampa*;
lapura, lamp, via Mal. *lampoe*;
tjapáka, *Plumeria acutifolia* Poir. uit Mal. *tjempaka*;
supi-supi, blaasroer uit Mal. *soempit*;
sarápa, waterpokken Mol. Mal. *sarampa*;
kopani, Compagnie;
mb *kabingi*, geit, uit Mal. *kambing*;
pobo, duif, uit Mal. *pombo*;
suba, huldigen, uit Mal. *sembah*;
surabi, afdak vóór een huis, uit Mal. *serambi*;
tabaga, koper, uit Mal. *tembaga*;
tabako, tabak, uit Mal. *tembakau*;
gabiri, uit Mal. *gambir*.

Van de ng valt nog te zeggen, dat zij hier en daar verschijnt op plaatsen, waar in de verwante dialekten n staat. Het is evenwel niet altijd uit te maken, wanneer een klankreeks ng, n, afwisselt met n, ng, in de verwante dialekten, of men te doen heeft met een omzetting dan wel met verwisseling van nasaal.

Voorbeelden:

singína, gemoed, gedachten, Gal. *sinínga* (Tob. *hinínga*; Lod. *sinjía*; Saoesch-Wai. *sinjígara*; Tern. *sonjína*); alleen in het samengestelde *sinínga-laha* (iemand een goed hart toedragen) staat de ng op dezelfde plaats als bij de andere dialekten, doch dit woord is waarschijnlijk overgenomen; *songene*, sterven, Gal. *sone* (Tob. *honenge*; Lod. *sonenge*; S-W. *sengene*; Tern. *sone*); *ngununu*, neus, Gal. Tern. *ngunu* (Tob. Lod. Mod. *ngunungu*; Pagoe *unung*); *dungunu*, schoondochter, schoonmoeder, Gal. *dunu* (Tob. Lod. S-W. *dunungu*; Tern. *dun*; Pagoe *dunung*); *dangono*, kleinkind, Gal. Tern. Pagoe *dano* (Tob. Lod. S-W. Mod. *danongo*).

Opmerking: In de gevallen *singína*, *songene*, *dungunu* heeft wrsch. omzetting van de nasalen plaats gehad en wel bij het klinkend-maken van den eindmedeklinker, dus oorspronkelijk *sining* wordt dan Tab. *singína*, enz. Als bewijs hiervoor zou het Pagoe *unung*, neus, (M.P. *hidoeng*, *illong*, enz.) kunnen dienen; *unung*

wordt Tob. *ngunungu* en dus weer eigenlijk Tab. *ngungunu*, maar de ng aan het begin van het woord wekt dissimilatie op en zoo ontstaat *ngununu*.

Voorts heeft het Tab. de neiging om de n in woorden, welke het uit andere talen overneemt, tot ng te maken, uit welk verschijnsel de conclusie te maken is, dat we hier zeker met een verwisseling van nasaal te doen hebben.

Voorbeelden:

seng, cent, uit het vermaleischte *sén*;
likitong, verb. dukaton;
badang, lichaam (alleen in *badang masongóna* = halve vadem),
 Mal. *badan*;
sikawingi, motief van vlechtpatroon, uit Mal. *kawin*;
basutangi, uit Mal. *manggistan*, bekende vrucht;
serang, eiland *Séran* (Ceram).

Supradentalen.

t, gelijk aan de maleische t.

potiti, navel; *teto*, steen;
titi, varken; *mutiti*, zoet; *toto*, ingewanden, pit;
toteke, kloppen; *atete*, blijven haken; *itomo*, voortduwen;
tutuku, stompen.

De t wisselt af met de d ter aanduiding van het verschil tusschen verbum en nomen.

d, als de d in het Maleisch.

dadamunu, dek, deksel; *dodoto*, jongere broer, zuster;
modidi, twee; *dadakoro*, klopper; *adedée*, ach, wee;
duuduku, luiheid; *idongo*, soort visch;
dadadoko, vuurwaaier; *didilongo*, vlechtmatje;
dadánu, oppassen.

De d is soms aan het begin af- en in het midden der woorden uitgevallen:

ese, nemen, halen; Gal. *dehe*;
asini, drijven; Gal. *dasi*;
asiri, slikken; Gal. *dasi*;
aeme, likken; Gal. *lade*;
olu, overstroomen; Gal. *dolu*;
oboso, gezwollen; Gal. *dobo*;
enaka, wisselwoord voor betel; Gal. *dena*;

maeke, beschaamd; Gal. *made*;
maata, koud; Gal. *maða*.

Verder blijkt, dat in het Tab. minstens twee verschillende d's hebben bestaan, die thans echter in uitspraak aan elkaar zijn gelijk gemaakt. Dit oorspronkelijk verschil wordt duidelijk uit de afwisseling in de verwante dialecten, daar de eene d wordt vertegenwoordigd in het Gal. door *ɖ*, in het Tob. door *ɭ*, in het Lod. door *dj*, in het Saoesch-Wai. door *r* en in het Tern. in de meeste gevallen door *h*, een enkele maal door *nj*.

Voorbeelden:

odomo, eten; Gal. *oɖo*; Tob. *oɭomo*; Lod. *odjomo*; S.-W. *oromo*; Pagoe *ojom*; Tern. *oho*;
modóka, trouwen; Gal. *moɖóka*; Tob. *moɭóka*; Lod. *modjóka*; S.-W. *moloara*; Tern. *monjóka*;
todomo, puntig, scherp; Gal. *toɖo*; Tob. als Tab. Lod. *todjomo*; S.-W. *toromo*; Tern. *toho*;
wekata, echtgenoot; staat voor *wekat* uit *wekad* en dit een omzetting van *wedak*, vocalisch: *wedaka*; Gal. *peɖeka*; Tob. *hekata*; Lod. *wedjéka*; S.-W. *weré'a*; Tern. *fohéka*; Mod. *we'ata*;
ngewéka, vrouw; Gal. *ngopeɖéka*; Tob. *ngohéka*; Lod. *ngowedjéka*; S.-W. *weré'a*; Tern. *fofohéka*; Mod. *ngowe'a*;
dabo, wond; Gal. *ɖabo*; Tob. *ɭabo*; Lod. *djabo*; (in de drie laatste dialecten heeft dit woord een werkwoordelijke beteekenis, nl. verwonden, met substantief *nabo*, S.-W. *njaboto*, Tern. *njabo*);
ngodówo, brandhoutrek; Gal. *ngoɖówo*; Tob. *ngoɭówo*; Lod. *ngodjówo*; S.-W. *rowo*; Tern. *howo*;
dowo, rook; Gal. *ɖopo*; Tob. *ɭoho*; Lod. *djoowo*; S.-W. *loworo*; Tern. *njefo*; Pagoe *njoowo*;
godóá, tweedejaarstuin; Gal. *goɖóá*; Tob. *goɭóá*; Lod. *godjóá*; S.-W. *goróá*; Tern. *gonjóá*;
dausu, insmeeren; Gal. *ɖahu*; Tob. *ɭauhu*; Lod. *djausu*; S.-W. *rausu*; (Tern. *patja*);
kodóba, vischarend; Gal. *koɖóba*; Tob. *koɭóba*; Lod. *kodjóba*; S.-W. *koréba*; Tern. *gohéba*;
dou, voet; Gal. *ɖohu*; Tob. *ɭou*; Lod. *djou*; S.-W. *rou*; Tern. *hohu*; Pagoe *jou*;

todanga, boomenvellen; Gal. *toða*; Tob. *tołanga*; Lod. *todjanga*; S-W. *taranga*; (Tern. *toti*);
tapádu, bedrukken, bezwaren; Gal. *tapáðu*; Tob. *tapálu*; Lod. *tapádjú*; (S-W. *peará*; Tern. *doda*);
edete, grootouders; Gal. *eðe*, grootmoeder; Tob. *ełe*; Lod. *edje*; Pagoe *beje*; Tern. *cre*; (S-W. *bí'i*);
tuudutu, luizen; Gal. *tuúðu*; Lod. *dodudjutu*;

De d in *daiti*, naald (Gal. *jaiti*; Lod. *djaiti*) is uit het Mal. *djahit*, naaien en valt hier dus buiten beschouwing.

Equivalenten:

dutu, eigenaar; Gal. *duhútu*; Tern. *dihútu*; overige dialekten als Tab.
dudunu, rug; Gal. en Tern. *dudu*; overige dialekten als Tab.;
dowóngi, zand, strand; overal gelijk, behalve Lod. S-W. *dongi*;
daene, treffen; Gal. en Tern. *dahe*; overige dialekten als Tab.;
bidoso, sirih; andere dialekten *bido*, behalve Tob. *bidoho*;
daluku, arensap; Gal. *dalú*; Tob. en Lod. als Tab.; Mod. *dalú'u*; S-W. *tjadu'u*; (Tern. *lahang*);
adono, bereiken; Gal. *ado*; Tob. en Lod. als Tab.; S-W. *ngadolo*; Tern. *kado* (*ka* + *ado*);
damáa, wachten; Gal. *damáha*; Tob. en Lod. als Tab.; S-W. *totóma*; Tern. *domáha*;
dia, mes; Gal. *dihá*; overige dialekten als Tab. behalve Tern. *dari*;
diimono, bejaarde; Gal. *dihímo*; Tob. en Lod. *dimono*;
dangono, kleinkind; Gal. en Tern. *dano*; overige dialekten *danongo*.

Verder wordt nog opgemerkt, dat de d als aanvanger der nominale vormen naast de verbale vormen met t tot dezelfde soort behoort. n is gelijk aan de maleische:

nanere, droomen; *ngununu*, neus; *nonáko*, teeken; *sano*, vragen; *naoko*, visch; *nonu*, volgen; *munúka*, enkele; *namoro*, vogel; *nané*, dit hier; *ncéna*, dit.

Voor de verwisseling van n met ng zie onder ng.

s supradentale sibilant, gelijk aan de maleische:

sesara, bezem; *sasáwi*, klapperdop; *meseoso*, rib; *sosóro*, kwal; *sisíka*, doorn; *orese*, schreeuwen; *sosuloko*, gezant; *tarusu*, donker-worden; *omasa*, ademen; *siri*, pijn, zeer, ziek.

Labialen.

p gelijk aan die in het Maleisch:

ponoko, betooveren; *papadecke*, kikvorsch; *popéwi*, zeepschors;
pupuongo, scheen; *papádi*, steunstok voor oudjes; *tapu*,
 anker; *piloko*, blind; *poa*, storten; *supu*, naar buiten gaan;
punusu, verzadigd.

De in het Tern. voorkomende f wordt in het Tab. niet aange-
 troffen, uitgezonderd in de uit het Tern. overgenomen woorden.
 Waar het Tern. een f heeft, vertoont het Tab. regelmatig w en
 slechts in enkele gevallen p. De Tern. f is trouwens een klank van
 latere ontwikkeling, waarschijnlijk is zij in de eerste plaats uit p
 ontstaan. In het Gal. vertoont zich p waar het Tern. f heeft. Het
 karakter der Tab. w is van dien aard, dat wij ook dezen klank als
 niet oorspronkelijk moeten beschouwen. Waar dus het Tab. w heeft,
 naast Tern. f, daar beteekent dit niet, dat de eene klank regelrecht
 uit den anderen is ontstaan, zoodat dus de gevallen, waar het Tab.
 p naast het Tern. f heeft, wel op een oorspronkelijker vorm kunnen
 wijzen. Het blijft evenwel mogelijk, dat de Tab. w, waar zij met de
 Tern. f afwisselt, uit f is ontstaan.

Voorbeelden:

- Tab. *ngowaka*, kind; Tern. *ngofa*; Gal. *ngopa*; (Tob. *ngohaka*;
 Tob. [zuid] *ngofaka*; Lod. *ngowaka*; S.-W. *ngow'a*);
 Tab. *woa*, huis; Tern. *fala*; Gal. *pola* (rijstschuur); (Lod. *wola*;
 S.-W. *wala*; Mod. *woa*; Pag. *wola*);
 Tab. *tuwangere*, acht; Tern. *tofkange*; Gal. *tupaänge*; (Tob.
tuhänge; S.-W. *tu'angere*; Mod. *tuangele*; Pag. *tuänge*);
 Tab. *sowoko*, vrucht; Tern. *sofo*; Gal. *sopo*; (Tob. *hohoko*;
 Lod. *sowoko*; S.-W. *sowo'o*; Mod. *howo'o*; Pag. *sowok*);
 Tab. *wukunu*, verkoopen; Tern. *fuku*; Gal. (*siidja*); (Tob.
hukunu; Lod. *wukunu*; S.-W. *wu'unu*; Mod. *hu'unu*; Pag.
ukunu);
 Tab. *gitiwiri*, nagel, hoef; Tern. *golotjifi*; Gal. *gitipi*; (Tob.
gitihiri; Lod. *gitiwiri*; S.-W. *gitjiwidi*; Mod. *gitiwili*; Pag.
gitiwil);
 Tab. *diwanga*, uitspanzel; Tern. *tufa*; Gal. *dipa*; (Tob. *dihanga*;
 Lod. *diwama*; S.-W. en Mod. *diwanga*; Pag. *liwanga*);
 Tab. *uwa*, vetatief; Tern. *afa*; Gal. *upa*; (Tob. *uha*; Lod. *uwa*;
 S.-W. *awa*);

- Tab. *wiwisi*, zuigen; Tern. *fifi*; Gal. *pipi*; (Tob. *hihihi*; Mod. als Tob.; Lod. als Tab.; S.-W. *wowisi*; Pag. *wiwis*);
- Tab. *ngawoko*, tepel; Tern. *ngafo*; Gal. *ngapo*; (Lod. *nga-woko*; S.-W. *waŋwo'o*);
- Tab. *walusu*, antwoorden; Tern. *fadu*; Gal. *palu*; (Tob. en Mod. *haluhu*; Lod. *walusu*; Pag. *walus*; S.-W. *wadusu*);
- Tab. *dowanga*, aanelkaar hechten; Tern. *dofa*; Gal. *dopa*; (Tob. *dohanga*; Lod. *dowama*; S.-W. *dowanga*);
- Tab. *kakáwo*, asch; (Tern. *fika*); Gal. *gaápo*; (Tob. *kafo*; Lod. *kaŋwo*; Mod. *a'áwo*);
- Tab. *liwanga*, gong; (Tern. *sarági*); Gal. *lipa*; (Tob. *lihang*; Mod. en Lod. *liwanga*; Pag. *salági*);
- Tab. *dowo*, rook; Tern. *njeŋfo*; Gal. *dopo*; (Tob. *loho*; Lod. *djowo*; S.-W. *loworo*; Pag. *njowo*);
- Tab. *sawini*, honger-hebben; (Tern. *soha*); Gal. *sapi*; (Tob. *hahini*; Lod. en S.-W. *sawini*; Mod. *hawini*; Pag. *sawini*);
- Tab. *warasa*, maal, keer; (Tern. *walo*); Gal. *para*; (Lod. *warasa*; Tob. *hara*);
- Tab. *duwaka*, houden van; Gal. *dupa*;
- Tab. *iwiti*, slijpen; Tern. *ifi*; Lod. *iwiti*;
- Tab. *gowo*, zich het haar wasschen; Gal. *gopo*;
- Tab. *wewe*, oom (moeders broer); Gal. en Lod. *epe*; Pag. *pepe*;
- Tab. *towo*, grootbrengen; Tern. *tofo*; Gal. *topo*; Tob. *tofo*; Lod. en Mod. *towo*; Pag. *towono*;
- Tab. *aworo*, canarium decumanum Gaertn.; Tern. *hafo*; Gal. *hapo*;
- Tab. *wisa*, schaamtegordel (van boomschors); Gal. *pisa*; Tob. *hiha*; Lod. en S.-W. *wisa*;
- Tab. *wowa*, zuigeling; Tern. *ngofa*, kind; Gal. *popa*;
- Tab. *taweke*, vogelnest in een boomuitholling; Gal. *tape*;
- Tab. *darwongo*, in ontvangst nemen; Gal. *dapo*;
- Tab. *diwiviri*, gedreun; Gal. *dipipi*;
- Tab. *tawanono*, vermanen, waarschuwen; Gal. *tapáno*;
- Tab. *sasáwi*, kokosdop; Tern. *tjafi*.

e w wordt in de volgende woorden niet gehoord:

- gatu(w)uku* = *gatuuku*, vleugel; Gal. *golupúpu*; Tob. *gahúhu*;
 Lod. *gugútu*; S.-W. *galatú'u*; Mod. *ga'atú'u*; Pag. *galatónu*;
- da(w)uru* = *dauru*, vrouw van ouderen broer; Tern. *tafu*;
 Gal. *dapu* (jongere schoonzuster van den man); Tob. *dahuru*;
 Lod. *dauru*; S.-W. *dau*;

o(w)unu = *ounu*, bij; Tern. *ofu*; Gal. *hopu*; Tob. *ohungu*;
guu(w)uru = *guuru*, vlieg; Tern. *gufu*; Gal. *guúpu*; Tob.
guhuru;
tu(w)uku = *tuuku*, schieten, branden; Gal. *tupu*; Tob. *tuhuku*;
 Lod. *tupuku*; Mod. *tuhu'u*; Pag. *tuuk*; Tern. *tabu*;
tu(w)usu = *tuusu*, loskopen; Tern. *tufu*; Gal. *tupu*; Lod.
tupuku; S.-W. *tuusu*;
sa(w)u = *sau*, bergbeklimmen tot den top; Gal. *sapu*;
u(w)ere = *uere*, vlechten; Tern. *ufe*; Gal. *ngupe*;
ru(w)utu = *ruutu*, oogensluiten; Tern. *rufu*.

Van de afwisseling van p en f zijn enkele voorbeelden:

parene, bestijgen; Tern. *fane*, opkomen van zon en maan, en
pane, bestijgen; Gal. *pane*;
po, subjectspron. 1e pers.mv.incl.; Tern. *fo*; Gal. *po*; S.-W. *wo*;
iwanga, plank; Tern. *ifa*; Gal. *ifa*;
ponata, nok; Tern. *fana*; Gal. *pona*; Lod. *wonata*; S.-W.
wanata;
kipirini, dik (van voorwerpen); Tern. *kofiri*; Gal. *kipiri*;
paiti, graven; Tern. *fai*; Gal. *puáe*.

b is gelijk aan die in het Maleisch:

bebeléta, sagodissel; *bobili*, schelparmband; *babangene*, wissel-
 woord voor hoofdkussen; *bibilata*, wen, wrat; *bubusuku*, ver-
 band, bindsel; *aba*, vader; *ebe*, sirihdoosje; *boôto*, recht;
bobosono, pamali, tabu; *butuese*, brak.

Een enkele maal vertoont het Tab. b tegen het Tern. f, zooals in *biranga*, Tern. *fira*, Gal. *bira* (overige talen alle *biranga*), zuster van den broer; *beno*, Tern. *feno*, Gal. als Tern. en overige talen *beno*, behalve S.-W. *elo*.

m als de m in het Maleisch:

mumuku, schedel; *giamá*, hand; *togumu*, ophouden;
manoko, groote vleermuis; *amo*, broodboom; *mia*, aap;
laagomo, grootsch; *somóa*, ander; *amaka*, bamboetafel;
wosama, binnengaan; *taromo*, zwart.

De m treedt een enkele maal op als sluiters in overgenomen woorden, die oorspronkelijk in ng eindigen.

Voorbeelden :

utumu, voorspoed, geluk; Mal. *oentoeng*;
sarumu, scheede van een mes; Mal. *saroeng*.

Hier is de keuze der *m* toe te schrijven aan den invloed van den voorafgaanden labialen klinker *u*, welke ook tevens de klinker is, waarmee de oorspronkelijke sluiters *sonoor* wordt gemaakt.

f komt in oorspronkelijke Tab. woorden niet voor. De woorden met *f* zijn alle aan het Tern. ontleend. De Tabaroe spreken de *f* evenwel gemakkelijk uit.

figu, vingerhoed; *foriki*, draaien, ook: liegen; *fara*, soort, ook moedervlek; *fato*, naast elkaar rangschikken; *folói*, meer, meerder; *fero*, groeien; *fangu*, betalen; *falo*, opscheppen; *fefe*, e.s.v. paarlemoerschelp; *fadja*, smerig, vies; *gofóla*, wandluis (Tern. *dofóla*).

Alveolaren.

De *tj* en de *dj* worden hier alveolaren genoemd, omdat zij met den punt der tong tegen de alveolaren worden uitgesproken. De plaats der uitspraak is dus een lagere dan bij de echte palatalen.

Voorbeelden :

tjuku-tjuku, kietelen; *tjatjáki*, kalkpotje; *tjedeké*, bah ! *tjiu-tjiu*, piepen van kuikens; *tjumu-tjumu*, raadsel; *tjaana*, duizend; *tjaána*, broek; *kalabétju*, sarong door de beenen halen en van achteren insteken; *tjobo*, toegrijpen om te verwonden of te doden; *tjanga*, zeerooven; *tjetjeretjetje*, gekscherende uitdrukking voor bevuilen, bepissen enz. (vgl. Mal. *tjeret*, spuitachtige ontlasting); *tjotjóro*, trechter (Mal. *tjorong*); *ratji*, vergift (Mal. *ratjoen*); *tjakaíba*, masker (uit Tern.); *tjafarúne*, liederlijk (uit Tern.).

Het is vrijwel onzeker of de *tj* oorspronkelijk tot de klanken behoort, welke het Tab. eigen zijn. Het aantal woorden, waarin deze klank voorkomt, is niet groot en van verscheidene is het zeker, dat zij overgenomen zijn. Evenwel hebben de Tabaroe niet de minste moeite de *tj* uit te spreken, zoodat zij deze in overgenomen woorden steeds handhaven. Hieruit volgt dus, dat de *tj* min of meer burgerrecht gekregen heeft in het klankstelsel van het Tab.

Hier volgen een aantal voorbeelden, waarbij niet die woorden zijn genoemd, welker vreemde afkomst vaststaat :

utja, wisselwoord voor *boki*, kat, uit *usa*, vgl. Tern. *tusa* (vergelijk beneden de neiging der kinderen om de s tot tj te maken); *gurátji*, goud, vgl. *guráti*, curcuma; *tjotjátú*, geschenk van meerderen aan minderen, stam: *tjatu*, geven, schenken (Tern. idem; vgl. Mal. *mentjatoc*, bij kleine gedeelten toedeelen); *tjooungu*, heerendiensten-verrichten, verbale vorm naast *djooungu*, heer; *tjobo*, toegrijpen met de volle hand, knippen, ook: erop-los-gaan, aanvallen; zelden gehoorde verbale vorm naast het veelvuldig gehoorde *djobo*, opbreken, vertrekken; *tjapadaaka* (Tab. benedenland: *sapáo*) rechts en links kakken; *tjaana*, duizend; Tern. en Gal. *tjala*; Lod. *tjalana*; *tjabari*, geklets, flauwe taal uitkramen, misschien verminking van Mal. *chabar* of uit *tjabar hati*, flauwhartig; *tjatjakiri*, waterpokken, wellicht verbastering van Mal. *tjatar air* = *tjatja(r)* + *akere* (water) = *tjatjakiri*. (In het Mod. is het *tjatjairi*, dat het meest met het Mal. *tjatja(r)air* overeenkomt); *tjatjáki*, kalkpotje, wellicht door het opheffen van de prenasaleering der k en het wegvallen van den consonantischen eindsluiter uit Mal. *tjangkir*, kopje; *tjawáro*, knap, wijs, misschien uit Mal. *tjara*, trant, manier, plus het Tern. *waro*, weten, kennen; (*tjara* komt als *tara* (in *tara kogeéna*, op deze manier, aldus) nog al eens in de spreektaal van het Tab. voor); *tjutju*, moesje, naam, waarmee kleine kinderen hun moeder aanspreken, verbastering van *susu*, borsten; vgl. *mama*, moeder en *mama*, *mamae*, borsten. (In de kindertaal wordt de s meestal tot tj gemaakt, bv. *sesara*, bezem, *tjetjara*; *sowoko*, vrucht, *tjowoko*; *kaso*, hond, *tjatjo*; *besaka*, regen, *betjatja*; *soso*, vliegen van gevleugeld gedierte, *tjotjo*, enz.)

De Tabaroe uit verschillende dorpen spreken elkaar aan met

esamói (*esa*, moeder, + *moi*, één, = moeder-één = van-één-moeder). Gekscheerend maken de jongelui er dan wel van *ctjamói*, welke tj zij dan ook wel in andere woorden, waarin een s voorkomt, laten hooren.

tjanga-tjanga, zeerooven (Tern. idem). Ook dit woord moet uit andere talen zijn overgenomen, daar de Tabaroe (een bergvolk) een woord voor „rooven” hebben in *ora*.

tjaáli in de uitdrukking: *tjaáli kogeéna*, niet aldus, is waar-

schijnlijk een verkorting van het Mal. *ketjoeali*, uitgezonderd, behalve, alleen niet (stam: *tjoeal*, uitzonderen, uitsparen).

Hoewel het vrijwel zeker is, dat bovengenoemde woorden niet tot den oorspronkelijken woordenschat van het Tab. behooren, worden deze door de Tabaroe beschouwd als tot hun eigen taal te behooren. Eenige uitroepen en klanknabootsende woorden hebben eveneens de tj, nl.:

tja-tja! wel, wel! *tjei!* foei! *tjedeke!* bah!

tjio-tjiono voor *titingono*, erg klein; *ratjanga*, scheuren; *karatjongo*, krabben met de nagels, zoodat het krast. Als tusschenwerpsels en klanknabootsing staan deze woorden weliswaar buiten de eigenlijke klankwetten der taal.

Slechts enkele voorbeelden zijn aan te wijzen, dat zich in overgenomen woorden een s of t vertoont, waar oorspronkelijk een tj voorkomt:

gesewata, vlot, uit Tern. *gutjefa*;

sasáwi, klapperdop, uit Tern. *tjafi*;

tomara, hals, uit Tern. *tjama*; S.-W. *tjamala*;

tokata, booze geest, uit Tern. *tjaka*; S.-W. *tja'ata*;

tarúpa, sandalen van bladscheede, uit Mal. Port. *tjarpoe*;

takoro, kloppen, uit Tern. *tjako*;

bobootara, fabelachtige inktvisch, uit Tern. *boboótja*;

uti, afdalen, uit Tern. *utji*; enz.

Over de dj.

Wanneer men de uit het Mal. overgenomen woorden uitzondert, welke in het Tab. zijn opgenomen, dan blijft er slechts een gering aantal woorden over, van welke het moeilijk is uit te maken of zij inderdaad oorspronkelijk tot het Tab. behooren of niet. Bijna al deze woorden komen n.l. eveneens in het Tern. voor en hebben in deze taal ook de dj. Men kan daarom moeilijk verder gaan dan tot deze gevolgtrekking: de dj is in het Tab. evenals de tj een klank, die zich van buitenaf heeft ingedrongen en die reeds het burgerrecht heeft verkregen, want iedere Tabaroe spreekt de dj correct en gemakkelijk uit. Nergens wordt zij vervangen door een klank, die voor de sprekers dezer taal gemakkelijker is.

Voorbeelden:

idja, prijs, waarde; Tern. idem; *ngadje-ngadje*, volksverhaal;

Tern. *wadje*, spreken; *djodjo*, oom; Tern. id.; *dju*, parkiet, klanknabootsend woord; *djuangana*, groote prauw; Tern. *djuánga*; *djooungu*, heer; Tern. *djoóu* en *djou*; *djanga*, schitteren; Tern. id.; *djame*, lekker van smaak (Tern. *saki*), waarschijnlijk klanknabootsing, (vgl. Tab. *momámi*, zoetigheid van Tern. *mami*, zoet; ook nog Tab. *ame*, ruiken, kussen, Tern. *hame*); *djodjáru*, maagd, Tern. id.; *djongútu*, slaapmatje; Tern. id.; *djudju*, geweerladen; Tern. id.; *djai-djai*, zeer snel; Tern. id. staat voor Tab. *tai-taiti*; *djara*, paard, uit Jav. *djaran*; *djobo*, weggaan, grondwoord *tjobo*, eroplos-gaan; *djalu-djalu*, sesuvium portulacastrum L.; *djobúbu*, bron; Tern. id.; *djodjongo*, paarschelp; Tern. id.

Over de nj.

De nj is geen oorspronkelijk Tab. klank. Zij komt slechts in enkele woorden voor, die uit het Tern. en Mal. zijn overgenomen. De eenige beschikbare voorbeelden zijn:

njiara, kanari-boom en -vrucht; Tern. *njiha*; Gal. *niha*; *njia-njiara*, merg, (reduplicatie, aanduidende overeenkomst met den inhoud der kanariv Frucht); *njemo*, praten, overleggen; Tern. id. Het Tab. heeft in den vorm van *temo* het meest gebruikelijke woord voor zeggen, welke vorm volgens de thans geldende wetten daaruit niet kan ontstaan zijn; *njira*, oudere, oudste; Tern. id.; *njonjé*, wisselwoord voor *sizwara*, waar de zon schijnt, opgaat = oosten, uit Tern.; *njare*, koraalrif, in *njare ma ingiri*, uiteinde van een koraalrif, uit Tern.; *njoa*, rog, Tern.; *hunja*, versiering, uit Tern.; *njao*, miauwen, klanknabootsing.

Daar geen andere voorbeelden meer bekend zijn, is de gevolgtrekking gerechtvaardigd, dat de nj in nog sterker mate dan de tj en dj oorspronkelijk een vreemde klank is in het Tab., doch dat zij, evenals de tj en dj zich in de taal begint in te dringen. De omliggende talen (Saoesch-Waiolisch) bezitten de nj wel en de uitspraak daarvan is ook voor de Tab. gemakkelijk, vandaar dat vreemde woorden met nj onveranderd worden opgenomen.

Uit het Mal. nog enkele voorbeelden:

njarwa, mensch; alle aanverwante talen hebben *njarwa*, behalve Tern. *mantjía*, uit Mal. *manoesia*; Saoesch *ngowa'a*, dat ook

„kind” beteekent (vgl. de Mol. Maleische gewoonte van spreken: *anak Ambon*, *anak Menado*, resp. *Ambonnees*, *Menadonees*, inplaats van *orang Ambon*, enz.); Waiolisch: *gʻidi*, iemand, 'n man (Tern. *giki*, Tab. *gikiri*); *njanji*, zingen; *njafisúu*, begeeren, belust zijn, uit Ar. Mal. *nafsoe*; *manjánji*, wierook; Mal. *kemenjan*, *menjan*; *panjáke*, ziekte; Mal. *penjakit*.

In enkele woorden vertoont het Tab. n tegen Tern. nj:

niniwiti, slijpsteen; Tern. *njojífi*;
naoko, visch; Tern. *njao*;
nagi, tiental; Tern. *njagi*;
nagimi, schuld; Tern. *njagi*;
nabo, wond (Tab. benedenland); Tern. *njabo*;
giníra, rechts; Tern. *gunjira*;
munúka, eenige; Tern. *manjika*.

Liquidae.

l als de Maleische:

kulu, scheren; *lulu*, rollen; *tilibu*, zwanger; *kiloliti*, omringen;
lilara, rondloopen; *ligi*, muis; *loleoto*, haven; *kubáli*, linksch,
onhandig; *ilingi*, stem; *sidele*, hangen; *gila-gila*, doorgaan.

In een aantal woorden is de l dikwijls uitgevallen, zoowel aan het begin als in het midden der woorden:

aako, oog; andere talen hebben *lako*; S.-W. en Mod. *la'o*; de open a-klank in dit Tab. woord is hieraan toe te schrijven, dat de Tabaroe de uitspraak *ako* fatsoenshalve vermijden, aangezien dat woord in het Tern. „penis” beteekent en alleen voorkomt in *nguusumu ma ako*, de scherpe uitspruitsels van jonge alang-alang);
akeme, vleesch; Gal. *lake*; Lod. *lakeme*; Tob. *akeme*; S.-W. *la'eme*; Mod. *a'eme*; Pag. *lakem*; (Tern. *rehe*);
awc, garen; Tern. *lae*; overige talen *lawc*;
owa, goed; Tern. *laha*; Gal. *loha*; Lod. en Pag. *loa*; S.-W. *laa*;
Tob. en Mod. *oa*; Tab. benedenland *awa*;
aeme, likken; Gal. *lade*;
atete, blijven haken; Gal. *kaláte*;
aguru, ijl, wijd-uit-elkaar geplant; Gal. *lagu*;

- amoko*, groot; Tern. en Gal. *lamo*;
eta, splijten; Gal. *leta*; het Tab. heeft in *ma-léléta*, een heel klein stukje, de 1 behouden, doch in *ma-éta*, beetje, stukje, niet meer;
owa, bamboegeleding; Gal. *loa*;
obiri, nacht; Gal. *lobi* = wisselwoord voor *putu*, nacht; alle andere talen hebben *utu* of *wutu* (Tern. *futu* behalve S.-W. *lobidi* en *lopidi*; Pag. *lobili*). In *lobi*, wolk (Gal. id.) heeft het Tab. de 1 gehandhaafd.
oara, hardloopen; Tob. id.; Gal. *loda*; Lod. *djodjara*; Wai. *lalara*; (Tern. *firi*; Saoesch *widi*);
odiri, bijten, schrijven; Tob. id.; Gal. *lodi*; S.-W. *lodjidji*;
oranga, takken-afkappen; Gal. *lora*;
ouku, water-, kookbamboe; Tern. en Gal. *lou*; Lod. *gilou*; S.-W. *lou'u*; Pag. *louk*;
wolóa, loszitten; Gal. *lola*; Tern. *wola-wola*; Lod. *ngola*; S.-W. *loba-loba*; Pag. *wola*;
gooko, verzoeken; Gal. *golo*; Lod. *goloko*; S.-W. *golo'o*;
goa, onder eind, voet; Gal. *gola*;
gugutu, oksel; Gal. *golotúhu*; overige talen als Tab. behalve S.-W. *gudu'u*;
koō, omhelzen; Gal. *kolólo*;
kooromo, omhullen, inpakken; Gal. *kolóro*;
koana, vorst; Tern. Gal. Lod. Pag. *koláno*; Tob. *koano*; S.-W. *olana*; (uit Jav. *kelana*, voorvechter);
kapéta, schoppen met den voet; Gal. *kalapéta*;
kiooko, inslapen; Gal. *kilólo*;
maata, koud; Gal. *mala*; S.-W. *malata*;
ngooto, zee; Gal. Lod. S.-W. *ngoloto*; Tern. *ngolo*; Tob. als Tab;
gasauku, zweet; Gal. *galasáhu*; Lod. *garasauku*; Tob. *gahauku*; S.-W. *galasau'u*; Mod. *gahau'u*; (Tern. *doroíngo*; Pag. *goloíngot*);
gotoaka, witte kakactoea; Gal. *gotóla*; Tern. *gatála*; S.-W. *gatala'a*; Pag. *gotólak*;
djaa, werpnet, uit Mal. *djala*; andere talen als Mal.
booto, af, klaar; Gal. *bolo*; Lod. *boloto*;
boōto, recht, staat voor: *bolowoto*, de 1 en w uitgevallen = *boooto* = *boōto*; Gal. *bolówo*; S.-W. *boloto*; Pag. *bolot*;
mao, voelen, beseffen; Gal. *malo*;

mooroko, mondspoelen; Gal. *molóro*;
bobóo, gewrichten; Gal. *bobólo*;
boomo, eetbare zeeslak; Gal. *bololongo*;
gilaongo, slaaf; Gal. *gilálo*;
gumáa, vischhaak; Gal. *gumála*;
pooteke, breken van aardewerk; Gal. *polóte*;
poa, overschenken, overstorten; Gal. *pola*;
doa, klimmen; Gal. *dola*;
toaka, afbreken; Gal. en Tern. *tola*;
toómu, bijeenkomen; Gal. *tolómu*; Tern. *polu* en *lomu*;
tjaana, duizend; Gal. en Tern. *tjala*;
tjaána, broek; Mal. *tjelana*;
toolenge, droog van hout enz. Gal. *tolóle*; Lod. *tololenge*; (Tern. *tore*);
saaka, zilver; Gal. en Tern. *saláka*;
sarwaunu, schild; Gal. en Tern. *salawáku*;
monaoko, twintig; Gal. *monahalo*; Lod. *monaloko*.

In *liliaidi*, zwaluw, (Gal. *totodialiki*; Tern. *dididi*; Lod. *guali*; S.-W. *tjiliaidi*) is wellicht een opzettelijke verminking aan te nemen, fatsoenshalve aangebracht om de klankgelijkheid met *tiliki*, schaamdeel (Gal. *tili*) te vermijden, zooals ook is geschied met *mali-mali*, vlinder, waarvan de volledige vorm *mamaliki* in het Gal. den Tabaroe herinnert aan het voor hem aanstootelijke.

Het Gal. woord voor kruidnagel, *bululáwa*, Tab. *buwawanga*, is een woord van Maleischen oorsprong, nl. uit *boenga larwang*. De voorbeelden *maeke*, beschaamd, (Gal. *made*; Tob. *maleke*; Lod. *madjeke*; S.-W. *mara'a*; Mod. *mae*; Pag. *maek*; Tern. *mahe*); *aeme*, likken (Gal. *lade*; Tob. *aleme*; Lod. *ladjeme*) wijzen op het wegvallen eener l, die waarschijnlijk niet geheel palataal werd uitgesproken, doch een weinig hooger dan de supradentale klanken, dus min of meer alveolaar.

Veel Tab. woorden hebben een l tegen die van het S.-W. een d.

Voorbeelden:

tulu, aangaan, aanloopen; *tudu*;
oluku, niet-willen; *odu'u*;
ilingi, stem; *idingi*;
silo, harsfakkel; *sido*;
mali, bitter; *momádi*;
lutu, zinken; *dutu*;

daluku, arensap; *djadu'u*;
luiti, snijden; *duiti*;
lingana, overland-gaan; *dingana*;
walusu, antwoorden; *wadusu*;
li, weer, nog; *di*;
taili, probeeren; *taidi*;
baili, rest; *baidi*;
dilikene, geest van een verslagene; *didí'ene*;
sali, woordwisseling; *sadi*;
gubáli, links; *gubádi*;
alu, borstvlakte; *adu*, enz.

r. De uitspraak van de r is cerebraal, d.w.z. zij wordt gevormd bij het harde gehemelte. Gelijk in alle andere talen, waarin de r voorkomt, zoo worden ook in het Tab. individueele verschillen waargenomen, welke intusschen het bovengezegde niet teniet doen.

Voorbeelden:

ririkana, vuurhaard (speciaal bestaande uit 3 steenen);
rorokutu, twee stukken bamboe of ander materiaal om vuil op te nemen;
gikiri, iemand, mensch, wezen; *koróna*, midden; *rari*, onkruid een weinig weggappen; *ropuku*, worstelen; *iriki*, uitzoeken;
resene, uit den weg zetten; *ogoro*, ophouden, eindigen;
dangiri, zit-slaapbank.

In veel woorden, waar het Tab. r heeft, vertoont het S.-W. een d.

Voorbeelden:

ingiri, tand; *ingidi*;
mokuru, sirih-pruimen; *moudu*;
murutu, knorren van beesten; *mudutu*;
nauru, man; *naudu*;
uru, mond; *udu*;
sira, eerst; *sida*;
tuúru, achteraan komen; *tuúdu*;
peleuru, omwrikken, omhalen; *peleudu*;
dungiri, schub; *dungidi*;
sarimi, pagaai; *sadimi*;
sirangutu, snot; *sidangutu*;
wanguru, kies; *wangudu*;

dauru, zwagerin; *daudu*;
airi, mierenkriebel; *lalaidi*;
iranga, broeder van de zuster; *idanga*;
ari, weenen; *adi*;
kakuru, hoog, lang; *ka'udu*;
souru, medicijn; *soudu*;
nguroto, spier; *ngudoto*;
gikiri, iemand; *g'idi*;
obiri, nacht; *lobidi*;
iriki, uitzoeken; *idi'i*;
wariki, opendoen; *wadi'i*;
diwiviri, gedreun; *diwividi*;
tarusu, donker; *tadusu*;
gurumini, schaduw; *gudumini*;
murúo, hoeveel; *mudúo*;
kurutu, ver; *kudutu*;
ririkana, haard; *didi'ana*.

Nog andere woorden hebben in het Tab. r, tegen S.-W. 1.

Voorbeelden:

ngorana, deuropening; *ngalana*;
rato, storm; *latoro*;
uboro, roode kakaktoea; *ubolo*;
parene, bestijgen; *palene*;
piakoro, uit-elkaar-doen, vernielen; *pia'olo*;
poporoso, steenpuist; *boboloso*;
goróna, middel (lichaam); *gólona*;
roese, lichaam; *lese*;
njiara, kanariboom, -vrucht; *njiala*;
sorene, kraaien, niesen; *solene*;
ratusu, honderd; *latusu*;
uwere, vlechten; *uele*;
baoro, boven-, tevoorschijn komen; *baolo*;
koróna, midden; *olóna*;
goraka, oprapen; *gola'a*;
sakara, steken; *sakala*;
tomara, hals; *tjamala*;
rio, voetspoor; *djilioro*;
sosóro, kwal; *sosoloro*;
rebe, wedden; *lebe*.

Ook het Mod. òf Pag., Mod. èn Pag. vertoonen in veel gelijk-luidende woorden een l, waar het Tab. een r heeft.

Voorbeelden :

Mod.	Pag.	Tab.
(roehe)	loes	roese, lichaam ;
hilangut		sirangutu, snot ;
(toma)	tomal	tomara, hals ;
ahili	akil	asiri, tong ;
halimi	salim	sarimi, pagaai ;
gitiwili	gitiwil	gitiwiri, nagel ;
	ngulot	nguroto, spier ;
ilanga	ilanga	iranga, broer v. d. zuster ;
lia'a	(riak)	riaka, oudere ;
(ronga)	lomang	ronga, naam ;
o'ele	okel	okere, drinken ;
ahili	asil	asiri, slikken ;
gogele	gogel	gogere, zitten ;
totili	totil	totiri, kind o/d arm dragen ;
ali	ali	ari, weenen ;
holene	solen	sorene, niezen ;
(gomatere)	gomatil	gomatere, medium ;
dalingi	dangil	dangiri, slaapbank ;
(bira)	bila	bira, rijst ;
naulu	naulu	nauru, man ;
hila	silā	sira, vroeger ;

In andere woorden evenwel hebben beide talen de r behouden :

hagarara	raragar	raraga, vingers, teenen ;
eri	geri	geri, zwager ;
faro	faro	faáro, koorts ;
geréhi	gerési	gerési, framboesia ;
peré'i	beréki	peréki, oud zijn ;

h. De h behoort niet tot het klankstelsel van het Tab. Wel wordt deze klank, waar hij voorkomt in vreemde woorden, welke het Tab. overneemt, bewaard, aangezien de Tabaroes hem zonder moeite uitspreken. De woorden, die een h bevatten, zijn echter van niet-Tab. maar speciaal van Tern. afkomst, al zijn zij in het klankstelsel ingeburgerd.

Voorbeelden :

hisa, omheining ; *haeváni*, beest, uit. Mal. ; *hunja*, versiering ;
howori, zwaard, sabel, wrsch. uit Nederl. *houwer* ; *hali*, duur
(niet uit het Mal. *mahal*) ; *hari*, nettenbreien ; *lahi*, winst, ook :

verzoeken (voor vragen en verzoeken heeft het Tab. woorden in *gaasoko* en *gooko*); *kahia*, bruinvisch.

Waar de h in de verwante talen voorkomt, zooals in het Tob. Gal. en Mod., daar is haar equivalent in het Tab. van Tob. en Mod. woorden een s en van Gal. woorden een ledige plaats.

Voorbeelden :

Tob.	Tab.
<i>houru</i>	<i>souru</i> , medicijn;
<i>wohama</i>	<i>wosama</i> , binnengaan;
<i>gohomanga</i>	<i>gosomanga</i> , krokodil;
<i>hohe</i>	<i>sose</i> , los-, opengaan;
<i>pehaka</i>	<i>pesaka</i> , nat;
<i>hehehara</i>	<i>sesesara</i> , vegeer, bezem;
<i>hiri</i>	<i>siri</i> , pijn;
<i>ohiki</i>	<i>osiki</i> , baden;
<i>hihipouku</i>	<i>sisipóku</i> , huishagedis;
<i>hohonotoko</i>	<i>sosonotoko</i> , bijtel;
<i>gahauku</i>	<i>gasauku</i> , zweet;
<i>arehe</i>	<i>arese</i> , wit;
<i>tiohaka</i>	<i>tiosaka</i> , schuw, wild;
<i>uihi</i>	<i>uisi</i> , stroomen, lekken;
<i>womaha</i>	<i>omasa</i> , ademen;
<i>orehe</i>	<i>orese</i> , schreeuwen;
<i>ohaka</i>	<i>osaka</i> , gekookt;
<i>kaho</i>	<i>kaso</i> , hond;
<i>korehára</i>	<i>koresára</i> , zuidenwind;
<i>kukihí</i>	<i>kukisi</i> , bloemknop v/d pisang;
<i>gihíhi</i>	<i>gisisi</i> , zaairijst;
<i>bohono</i>	<i>bosono</i> , verboden;
<i>hiara</i>	<i>siara</i> , aflaten, vieren;
<i>hupu</i>	<i>supu</i> , naar-buiten-gaan;

Voorbeelden van Mod. en Tab.

<i>hilangut</i>	<i>sirangutu</i> , snot;
<i>hoata</i>	<i>soata</i> , vier;
<i>hila</i>	<i>sira</i> , voorheen, eerst;
<i>hepi</i>	<i>sepi</i> , schuin;
<i>hoana</i>	<i>soana</i> , dorp;
<i>huhu</i>	<i>susu</i> , spruit;
<i>hawu</i>	<i>sau</i> , bergbeklimmen;
<i>goaha</i>	<i>oasa</i> , ondiep van water;
<i>howo'o</i>	<i>sowoko</i> , vrucht;
<i>wuhi</i>	<i>wusi</i> , kammen;
<i>moha</i>	<i>mosa</i> , sarong;
<i>'aho</i>	<i>kaso</i> , hond;

<i>gohi</i>	<i>gosi</i> , ei;
<i>hilo</i>	<i>silo</i> , harsfakkel;
<i>hude</i>	<i>sude</i> , bord;
<i>hae'e</i>	<i>sacke</i> , hoofd;
<i>lohihi</i>	<i>osisi</i> , pissen;
<i>holene</i>	<i>sorene</i> , kraaien, niezen;
<i>nihu'u</i>	<i>nisuku</i> , slapen;
<i>ahili</i>	<i>asiri</i> , slikken;
<i>cha</i>	<i>esa</i> , moeder;
<i>halimi</i>	<i>sarimi</i> , pagaai;

Voorbeelden van Gal. en Tab.

<i>ahe</i>	<i>aese</i> , varkensnest;
<i>aho</i> , meebrengen;	<i>ao</i> , in-de-hand-dragen;
<i>dahe</i>	<i>daene</i> , treffen, raken;
<i>dahu</i>	<i>dausu</i> , insmeeren;
<i>dodahala</i>	<i>dadaáka</i> , heel kleine soort bij;
<i>cha</i>	<i>canga</i> , naar-boven-kijken;
<i>gahu</i>	<i>gau</i> , kalk;
<i>hai</i>	<i>aili</i> , duizendpoot;
<i>hami</i>	<i>amiri</i> , bedorven van eten;
<i>hapo</i>	<i>aworo</i> , <i>Canarium decumanum</i> Gaertn.
<i>tihimo</i>	<i>tiimono</i> , bejaard;
<i>hiri</i>	<i>iriki</i> , uitzoeken;
<i>hiti</i>	<i>itiri</i> , bewegen;
<i>hoda</i>	<i>odaka</i> , aanslaan van honden op de jacht;
<i>sihode</i>	<i>siode</i> , toespijs;
<i>hoho</i>	<i>ooko</i> , zijn gevoeg doen (plat);
<i>hosi</i>	<i>osisi</i> , pissen;
<i>hota</i>	<i>otana</i> , loslaten van beesten;
<i>tahe</i>	<i>tae</i> , lasteren;
<i>ihe</i>	<i>iete</i> , lachen;
<i>iho</i>	<i>ioko</i> , faeces;
<i>ihu</i>	<i>iunu</i> , verbergen;
<i>gogahu</i>	<i>gogáu</i> , broodwinning;
<i>liho</i>	<i>lio</i> , terugkeeren;
<i>naho</i>	<i>nao</i> , onderleggen;
<i>ngoho</i>	<i>ngooro</i> , vechtenden scheiden;
<i>nihi</i>	<i>niiki</i> , volgen;
<i>oho</i>	<i>oo</i> , leven;
<i>ohu</i>	<i>ou</i> , onrijp;
<i>tuhudu</i>	<i>tuuduku</i> , landerig, lui;
<i>wohe</i>	<i>woere</i> , luchten, in-de-zon-drogen;
<i>sahe</i>	<i>sacke</i> , hoofd;
<i>riho</i>	<i>rio</i> , voetspoor;
<i>tahu</i>	<i>taulu</i> , branden; enz.

W o o r d v o r m i n g e n k l e m t o o n .

Boven is reeds aangetoond, dat het Tab. een vocalische taal is. Elke lettergreep kan worden voorgesteld door een medeklinker met klinker, ook wel door een klinker afzonderlijk. Eveneens is reeds aangetoond, dat tengevolge van den vocalischen aard der taal geen geprenasaleerde medeklinkers worden toegelaten en dat de taal niet alleen zelf niet prenasaleert, doch dat ook de geprenasaleerde klanken in overgenomen woorden weer ontnasaleerd worden (zie voorbeelden op blz. 309 en 310).

De taal is echter niet altijd vocalisch geweest. Zij heeft consonantische eindsluiters gekend en wel voorzoover thans nog kan worden nagegaan: k, t, r, s, l, m, n, ng. Deze sluiters, die in verwante talen, b.v. in het Gal. en Tern. afvallen, zijn in het Tab. (alsook in het Tob., Lod., S.-W. en Mod.) gespaard gebleven, doordat zij doorklinkend zijn gemaakt, nl. door ze uittespreken met denzelfden klinker als die van de voorafgaande lettergreep. Alleen het Pag. heeft in veel harer woorden die eindsluiters behouden, doch deze niet sonoor gemaakt.

Op deze wijze ontstaat feitelijk een nieuwe lettergreep uit den oorspronkelijk stommen sluiters, alhoewel deze nieuwe lettergreep nimmer voor vol wordt geteld. Voor het accent nl. rekent zij niet mede. Men kan dus niet zeggen, dat in woorden met klinkend maakten sluiters het accent op de derde-lettergreep-van-achteren valt, want de accentueering valt — naar de neiging van het Tab. — op de lettergreep, die de vóórlaatste was, toen de sluiters nog stom was. Het blijkt dus, dat de taal door het accent niet te verplaatsen, de nieuw gevormde lettergreep niet voor vol rekent.

Voorbeelden:

Sluiter k (geworden tot *ka*, *ke*, *ki*, *ko*, *ku*, al naar den klinker der oorspronkelijk laatste [gesloten] lettergreep):

- a. *gakaka*, verhemelte, uit *gakak*, hetwelk het accent op de voorlaatste lettergreep had en welk accent zich in den nieuwen vorm *gakaka* heeft gehandhaafd; Gal. *gaka*; Pag. *gakak*;
pclclaka, mager; Pag. *pclclak*; Gal. *pclcla*;
riaka, oudste kind; Pag. *riak*; Gal. *ria*;
ngowaka, kind; Pag. *ngoak*; Gal. *ngopa*;
- e. *saeke*, hoofd; Gal. *sahe*;
peleke, voetstooten; Gal. *pele*;
totcke, aankloppen; Gal. *tote*;

- i. *osiki*, baden; Gal. *osi*;
risiki, tandvleesch; Gal. *risi*;
iriki, uitzoeken; Gal. *hiri*;
- p. *ioko*, faeces; Gal. *iho*;
mogioko; Gal. *mogiówo*; (het Tab. woord staat voor *mogiówok*);
tagoko, vangen; Gal. *tago*;
- u. *ngauku*, oor; Gal. *ngau*;
sauku, warm; Gal. *sahu*; (Tab. staat voor *sauk*);
tuuduku, landerig; Gal. *tuhúdu*; (Tab. staat voor *tuhúduk*);

Voorbeelden van sluiters t:

- a. *maata*, koud; Gal. *mala*; (Tab. staat voor *malat*);
soata, vier; Gal. *soha*; (Tab. staat voor *sohat*);
tokata, vampyr; Gal. *toka*;
- e. *atete*, blijven-haken; Gal. *kaláte*;
edete, grootouders; Gal. *cde*, grootmoeder;
iete, lachen; Gal. *ie*;
- i. *tiikiti*, hoesten; Gal. *tiiki*;
potiti, navel; Gal. *woti*;
puniti, klapperbast; Gal. *puni*;
- o. *leoto*, in een haven ankeren; Gal. *leo*;
seroto, dakdekken; Gal. *sero*;
pagoto, stank van visch, enz.; Gal. *pagó*;
- u. *tuudutu*, w.w. luizen; Gal. *tuúdu*;
tumutu, wijzen; Gal. *tumu*;
murutu, brommen van beesten; Gal. *murú*;

Sluiter r:

- a. *kaanara*, hoereeren; Gal. *kaána*;
oara, hardooopen; Gal. *loda*;
saara, slangenhol; Gal. *saha*;
- e. *okere*, drinken; Gal. *oke*;
uere, vlechten; Gal. *ngupe*;
woere, in-de-zon-drogen; Gal. *wohe*;
- i. *asiri*, slikken; Gal. *dasi*;
ikiri, afvegen; Gal. *piki*;
gitiviri, nagel; Gal. *gitipi*;
- o. *dababoro*, door bandjir naar zee afgedreven rommel; Gal.
dabábo;
dadakoro, klopper; Gal. *dadáko*;
aworo, kanari-soort; Gal. *hapo*;

- u. *uguru*, dij; Gal. *ugu*;
baduru, ban, schuld vloek; Gal. *badu*;
souru, medikament; Gal. *sou*;

Sluiter s:

- a. *omas*, ademen; Gal. *woma*;
warasa, keer, maal; Gal. *para*;
oasa, ondiep van water; Gal. *oa*;
e. *orese*, schreeuwen; Gal. *ore*;
roese, lichaam; Gal. *rohe*;
aese, varkenshol; Gal. *ahe*;
i. *maisi*, waarzeggen; Gal. *mai*; (Mol. Mal. *marwi*);
isisi, pis; Gal. *isi*;
wiwisi, zuigen; Gal. *pipi*;
o. *bidoso*, sirih; Gal. *bido*;
baoso, zeestroom; Gal. *batwo*;
ramoso, uitpersen; Gal. *ramo*;
u. *palusu*, antwoorden; Gal. *palu*;
torusu, verschepen; Gal. *toru*;
tuusu, loskopen; Gal. *tupu*;

Sluiter 1 is zeldzamer dan de andere sluiters:

- a. geen voorbeelden bekend.
e. *sidele*, hangen; equivalenten onbekend.
widele, Alocasia-soort; „ „
alclee, tusschenwerpsel; „ „
i. *pidili*, losgaan; Gal. *pidi*;
aili, duizendpoot; Gal. *hai*;
taili, probeeren; Gal. *tai*;
o. geen voorbeelden bekend.
u. *taulu*, vuur-aanmaken; Gal. *tahu*;
kububulu, opborrelen; Gal. *kubúbu*;
verdere voorbeelden niet aanwezig.

Sluiter m:

- a. *tedama*, kauwen; Gal. *teda*;
emama, oom; Gal. *ema*;
wosama, binnengaan; Gal. *wosa*;
e. *acme*, likken; Gal. *lade*;
akeme, vleesch; Gal. *lake*;
verdere voorbeelden ontbreken.

- i. *nagimi*, schuld; Gal. *nagi*;
sarimi, pagaai; Gal. *sari*;
rikimi, dichtopelkaar; Gal. *riki*;
- o. *todomo*, scherp, puntig; Gal. *todo*;
inomo, voedsel; Gal. *ino*;
taromo, zwart; Gal. *taro*;
- u. *dotumu*, bet-overgrootouders; Gal. *dotu*;
nguusumu, alang-alang; Gal. *nguúsu*;
didumu, bedekken met zand, enz.; Gal. *didu*;

Sluiter n:

- a. *todokana*, schrikken; Gal. *todóka*;
lemaná, voorplecht; Gal. *hema*;
(ding)irana, stapelen, bij-, opelkaarleggen; Gal. *hira*;
- e. *resene*, uitwijken; Gal. *rese*;
sorene, niezen, kraaien; Gal. *sore*;
morene, verheugd zijn; Gal. *more*;
- i. *sangaini*, graaien; Gal. *sangáhi*;
sawini, hongeren; Gal. *sapi*;
moroini, mak, tam; Gal. *morói*;
- o. *adono*, bereiken, aankomen; Gal. *ado*;
biono, aangezicht; Gal. *bio*;
mootono, verrot, vergaan; Gal. *moóto*;
- u. *akunu*, kunnen, vermogen; Gal. *aku*;
odumu, allen, alles; Gal. *ngodu*;
ngounu, gehoorzamen; Gal. *ngou*;

Sluiter ng:

- a. *liwanga*, gong; Gal. *liwa*;
roanga, blaffen; Gal. *roa*;
canga, naar-boven-kijken; Gal. *cha*;
- e. *rodenge*, rugharen, manen; Gal. *rode*;
songene, staat voor: *sonenge* (Lod. *sonenge*; Tob. *honenge*;
Gal. *sone*; Tern. *sone*);
toolenge, droog; Gal. *tolóle*;
- i. *ilingi*, stem; Gal. *ili*;
miringi, gal; Gal. *miri*;
baingi, verloofde; Gal. *bobái*;
- o. *kobongo*, been, nerf; Gal. *kobo*;
tobongo, zwemmen; Gal. *tobo*;
dawongo, toeloopen; verwelkomen; Gal. *dapo*;

- u. *tuumungu*, aandringen om te blijven eten of overnachten; Gal. *tuúmu*;
dudungu, droog; Gal. *dudu*;
djooungu, heer; Gal. *djoóu*;

Uit boven gegeven voorbeelden blijkt de neiging van het Tab. om de consonantische eindsluiters te sparen. De vergelijking met het Gal. en het accent toonen duidelijk aan, dat in beide talen de vorm dezer woorden is geweest: *gakak*, *soat*, *oar*, *omas*, *pidil*, *tedam*, *resen*, *liwang*, dus tweelettergrepig, met het accent op de voorlaatste lettergreep.

In de meer dan tweelettergrepige woorden, die het Gal. heeft, hetzij die ontstaan zijn door het behouden van den eindsluiter of door woordvorming anderszins, blijft het accent in het Tab. onveranderd; b.v.:

- Gal. *talaája* of *talaáwa*, gierig; Tab. *talaáa* = *talaā*;
 Gal. *kolólo*, omhelzen; Tab. *koóo* = *koō*;
 Gal. *bobólo*, gewrichten; Tab. *bobóo*;
 Gal. *gumála*, vischhaak; Tab. *gumáa*;
 Gal. *kasinánga*, spiegel, glas; Tab. *kasináa*;

De mediae b, d, g, de h, de tenuis p en de halfklinker w komen niet als sluiters voor. De l is in het Tab. als sluiter blijkbaar zeldzaam geweest. In het S.-W., Mod. en Pag. daarentegen zijn daarvan voorbeelden te over (zie blz. 325 en 326).

In enkele uit andere talen overgenomen woorden accentueert het Tab. de voorlaatste vocaal; b.v.: *sakisii*, getuige; Mal. *saksi*; *sutaráa*, zijde; Mal. *soctera*; *sapitúu*; Ar. *sabtoe*, zaterdag, sabbat; *kurusii*, stoel; Ar. *koersi*; *alimúu* (Ar. *alim*, geleerd); in: *awi alimúu de wi bidaá panakówa*, men kan niet (weten) komen achter zijn kennis van tooverijen.

V o o r n a a m w o o r d e n .

- ik: Tab. *ngoi*; Gal. *ngohi*; Tob. *ngohi*; Lod. *ngodji*; Saoe id.;
 Wai id.; Tern. *ngori*; Mod. Pag. id.;
 jij: Tab. *ngona*; Gal. id.; Tob. id.; Lod. id.; Saoe. *ngana*; Wai.
ngana; Tern. *ngana*; Mod. Pag. id.;
 hij: Tab. *una*; Gal. id.; Tob. *unanga*; Lod. id.; Saoe id.; Wai.
unanga; Tern. id.; Mod. Pag. id.;
 zij: Tab. *muna*; Gal. id.; Tob. *munanga*; Lod. id.; Saoe. id.;
 Wai. *munanga*; Tern. *mina*; Mod. Pag. id.;

- wij: Tab. *ngone*; Gal. id.; Tob. id.; Lod. id.; Sae. *ngene*; Wai. *ngene*; Tern. *ngon(e)*; Mod. Pag. id. (incl.);
 wij: Tab. *ngomi*; Gal. id. Tob. id.; Lod. id.; Sae. id.; Wai. id.; Tern. *ngom(i)*; Mod. Pag. id. (excl.);
 gij: Tab. *ngini*; Gal. id.; Tob. id.; Lod. id.; Sae. id.; Wai. id.; Tern. *ngon(i)*; Mod. Pag. id.;
 zij: Tab. *ona*; Gal. id.; Tob. *onanga*; Lod. id.; Sae. *ana*; Wai. *ananga*; Tern. *ana*; Mod. Pag. id.;
 (id. wil zeggen: gelijk aan het Tab.)

Uit deze opgave blijkt, dat het pers. vnw. 1e en 2e ps. enkel- en meervoud bestaat uit resp. *ngo* + *i* (en varianten *hi*, *dji*, *ri*), *ngo* + *na*; *ngo* + *ne*; *ngo* + *mi*; *ngo* + *ni*. Het S.-W. heeft 1e ps. mv. incl. *ngo* in *nge*, alle andere dialekten 2e ps. mv. *ngo* in *ngi* (behalve het Tern.) denzelfden klinker gegeven als die, waarmee de eindsluiter *n* doorklinkend is gemaakt. Dit prefix *ngo* heeft de 3e ps. enkel- en meerv. niet. Zou het te gewaagd zijn de veronderstelling uit te spreken, dat *ngo* oorspronkelijk vóór alle, dus ook voor den 3en ps. enk. en mv. gestaan heeft? Het Tob. en Wai. hebben dan dit verwaarloosde *ngo* nog in een suffix: *unanga*, *munanga*, *onanga* en *ananga* en welluidendheidshalve tot *nga* gemaakt en het dus dezelfde vocaal gegeven als van de voorafgaande lettergreep, evenals het Tern. den 2en ps. enk. tot *ngana* en het S.-W. den 1en ps. mv. incl. tot *ngene* en alle andere dialekten den 2en ps. mv. tot *ngini* maakten, behalve het Tern. dat *ngoni* heeft. Immers het Tab. heeft nog in *ngomuna* (vocativus) een woord, waarmee een man zijn vrouw aanspreekt. Het heeft er veel van alsof dit *ngo* aan het woord, waarbij het gevoegd is, een zekere waardigheid of aanzien moet geven, ten eerste aan de persoonlijke voornaamwoorden, ten andere aan de woorden *vrouw*, *dochter*, *tante* en vrouwelijke eigenamen. Dat *ngo* niet (meer) in den 3en ps. enk. en mv. voorkomt, is misschien hieraan toe te schrijven, dat dit altijd gevallen zijn *waarover* of *waarvan* men spreekt. Tegenover meerderen gebruikt de Ternataan nooit *ngori*, doch steeds *fangare* (mannelijk) en *fadjaru* (vrouwelijk), welke woorden in beteekenis overeenkomen met het Mal. *hamba*. Het Tab. heeft *ngodjodjo* en *ngoowa*, schoonmoeder van de vrouw; *ngoeme*, moeder (Lod. *ngedje ngo* + *edje*) welke woorden in de vocativus van *ngo* ontdaan worden, nl. *djodjo*, *owa*, *eme* (Lod. *ina*, *edje*). Voorts heeft het Tob. bij alle bezitt. vnw., wanneer er van vrouw, dochter, zuster enz. sprake is, dit *ngo* als

prefix: *ahi*, mijn, wordt: *ngo + ahi = ngohi*; *ni*, uw, wordt: *ngo + ni = ngoni*; *ai*, zijn, wordt: *ngo + ai = ngoi*; *nanga*, onze (incl.), wordt: *ngo + nanga = ngonanga*; *mia*, onze (excl.), wordt: *ngo + mia = ngomia*; *manga*, hun, wordt: *ngo + manga = ngomanga*. Het Gal. heeft deze eigenaardigheid alleen in den 1en en 2en ps. enk.: *ai*, mijn, wordt: *ngo + ai = ngoi*; *ani*, uw, wordt: *ngo + ani = ngoni*. Het woord „vrouw” (geslachtsnaam) en „vrouwelijk” heeft in alle dialecten dit prefix *ngo*. Tab. *ngeweka* (waarin de vocaal *o* in *ngo* gelijkkluidend gemaakt is met de daaropvolgende vocaal *e*, die den klemtoon heeft; zie blz. 312 over het ontstaan van *wekata*); Gal. *ngopedéka*; Lod. *ngowedjéka*; Tob. *ngohéka*; Tern. *fofohéka*; Mod. *ngowé'a*; Pag. als Tab. Dit prefix *ngo* verdwijnt in het woord „vrouw” (echtgenoot): Tab. en Pag. *wekata*; Gal. *pedéka*; Lod. *wedjéka*; Tob. *hekata*; Tern. *fohéka*; Mod. *wé'ata*. Zou dit prefix *ngo* wellicht hetzelfde zijn als in *ngowaka*, kind? Lod. als Tab.; Gal. *ngopa*; Tern. *ngofa*; Tob. (zuid) *ngofaka*; Tob. *ngohaka*; Mod. *ngo'a*; Pag. *ngoak*; W. *ngowa'a*; S. *ngowa'*. Zoo ja, dan is dat eerste bestanddeel van *ngo* (*waka*, *-pa*, *-fa*, enz.) een vaste verbinding geworden in woorden, die het vrouwelijk geslacht aanduiden. Mooglijk dat dan de Tern. woorden *fangare* en *fadjaru* (ik, resp. mannel. en vrouwel. tegenover meerderen) het tweede bestanddeel van *ngofa* (= *fa*) behouden hebben, terwijl het Tern. woord *ngongáre*, jongeling, weer het eerste bestanddeel vertoont. Wellicht dat oorspronkelijk ook de woorden voor „man” en „mannelijk” dit eerste bestanddeel *ngo* als prefix gehad hebben, dat dan tot *n* geworden is (*nau*, *nauru*, *naudu*; het Tab. heeft dit nog in *ngauru*, [grondwrd. *nauru*] „vruchtzetten” van rijst).

Ter verduidelijking voor de veronderstelling, dat *ngo* een bestanddeel is van *ngowaka* (en varianten), zij opgemerkt, dat de Tabaroes op de vraag: „Van welk geslacht is dit kind?”, niet antwoorden: *o ngowaka o ngewéka* of: *o ngowaka o nauru* (een kind-vrouw = *meisje*; een kind-man = jongen) doch: *o ngewéka*, of: *o nauru* (vrouw = *meisje*; man = jongen). Het woord *ngowaka*, kind, wordt hierbij dus verzwegen, alsof dit reeds in den geslachtsnaam ware opgenomen. Voor de uitdrukking „kinderen” in den zin van het Nederl. „schoolkinderen”, „dorpskinderen”, enz. gebruikt het Tab. niet het woord *ngowaka* (kind, kinderen), doch *njawa* (mensch) en zegt dus niet *o sikóla ma ngowaka*, schoolkinderen, doch: *o sikóla ma njawa*, schoolmensen. Alleen wordt *ngowaka* gebruikt in den zin van „geslacht”, „afstamming”, welk woord, indien men

daarmee de nakomelingschap wil aanduiden, geredupliceerd wordt tot *ngowa-ngowaka*. Nog zij opgemerkt, dat het Saoesch *ngowa'a* heeft in: *o Waiolitji ma ngowa'a*, de Waioliërs; *o Woláda ma ngowa'a*, de Hollanders, zooals men in de Molukken gewoon is te zeggen: *anak Ambon*, Ambonneezen, enz., waarvoor het Tab. evenwel heeft verkort: *o Abongóka*, Ambonneezen, of volledig: *o Abongóka ma njawa*.

Uit de combinatie van plaatsaanduidende woorden en aanwijzende vnnw. met den 3en ps. enk. en mv. valt nog op te merken, dat in het Tab. de 3e ps. enk. en mv. *una*, *muna* en *ona* herleid worden tot resp. *u*, *mu*, en *o*, nl. in *una* + aanw. vnnw.; *ne* (verk. van *neéna*) + prefix *be* tot *bene* + *una* = *benuúna*, verkort: *benúu*. Aldus ook: *benumúu* en *benóo*. Waaruit de gevolgtrekking te maken is, dat deze pers. vnnw. te herleiden zijn tot resp. *u*, *mu* en *o*. De volledige vorm van den 3en ps. mannel. enk. *una* is waarschijnlijk oorspronkelijk *wuna* geweest, want bij de vervoeging der werkw. heeft het subjectspronomen van *una* in *wo* de *w* nog behouden, gelijk het subjectspronomen van *muna* in *mo* de *m* nog heeft. Alleen het Lod., S.-W. en Tern. hebben ook de *w* in genoemd subj. pron. verloren: *una otagi*, hij gaat; terwijl het Tab. Gal. Tob. Mod. en Pag. hebben: *una wotagi*.

De persoonlijke voornaamwoorden zijn dus te herleiden tot:

Enkelvoud.

1e ps. (ngo-) i (-hi, -dji, -ri);	3e ps. mnl. (w) u (-na, -nanga);
2e ps. (ngo-) na ;	3e ps. vrl. mu (-na, -nanga).

Meervoud.

1e ps. incl. (ngo- nge-) ne ;	2e ps. (ngo- ngi-) ni ;
1e ps. excl. (ngo-) mi ;	3e ps. o (-na, -nanga).

Deze zelfde pers. vnnw. worden teruggevonden als object bij de vervoeging, waarbij dan de *i* de plaats inneemt van de andere klinkers ter aanduiding van den objectsvorm, waarin zij door de vervoeging van het subjectspronomen gekomen zijn. Zij worden dan:

Enkelvoud.

1e ps. i ;	3e ps. mnl. wi ;
2e ps. ni ;	3e ps. vrl. mi .

Meervoud.

1e ps. incl. *na* (volledige vorm *ina*); 2e ps. *ni*;

1e ps. excl. *mi*; 3e ps. *ki*.

(zie voorbeelden van de vervoeging met object blz. 338 v.v.).

De subjectspronomen bij intransitieve vervoeging zijn:

to ik, (*ngone*) *po* wij, incl.

no jij, *mijo* wij, excl.

wō hij, *nijo* gij (lieden).

mo zij, *jo* zij (lieden).

Voor dieren en zaken (onzijdig) enk. en mv. *i*.

Bij de transitieve vervoeging worden de subjectspronomen *to* enz. samengesteld met het objectsexponent voor zaken *ja* tot *to* + *ja* = *ta*, *na*, *wa*, *ma*, *pa*, *mija*, *nija*, *ja* (zie Gal. Leiddraad van M. J. v. Baarda, blz. 61).

jo is een meervoudsteeken (zie voorbeelden verderop); *po* wordt alleen als meervoud beschouwd, wanneer het voornaamwoord 1e ps. mv. incl. die meervoudsvorm aangeeft; *potagi* is niet *wij* gaan, maar de onbepaalde wijs van het werkwoord *gaan*. Daarentegen: *ngone potagi* is: *wij* gaan; *posano de posango* is: vragen en antwoorden; *podoa de pouti* is: klimmen en dalen, enz.

Eenigszins dezelfde functie, welke de nadrukkelijke nominatief *ngone* verricht, heeft ook *ona*, namelijk wat betreft de noodzaakelijkheid om bij de vervoeging met het werkwoord verbonden te blijven, teneinde duidelijkheidshalve aan te toonen, dat het de 3e pers. meervoud is. Immers heeft *ona* alleen in het meervoudsteeken *jo* een exponent, waarmee de vervoeging van het werkwoord plaats heeft. Maar dit *jo* afzonderlijk gebruikt, kan evengoed een exponent zijn, aangevende een handeling, zoowel door menschen als door dieren verricht; *jokigóli*, kan zijn: „zij (menschen) bijten hen”, als „zij (beesten) bijten hen”. Nog: *jokituduku* kan zijn: „zij (menschen) steken hen”, als: „zij (slangen) steken hen”. Evenzoo wanneer *jo* door transitieve vervoeging met het objectsexponent voor zaken tot *ja* gevormd wordt, is er zonder nadrukswijzer tusschen de handeling van menschen, dieren en zaken geen onderscheid: *jaodomo* kan zijn: „het (kind) eet 't’”; „zij (menschen) eten 't’” of: „de (hond) eet 't’”. De duidelijkheid eischt dus veelal, dat de nadrukkelijke nominatief *ona* aangeeft, van welke handeling sprake is.

Om een denkbeeld te geven van de functie der woorden *to*, *no*,

wo, mo, po, mi en *ni*, welke waarschijnlijk voornaamwoorden zijn, verwijzen wij naar de „Mal. Spraakkunst van prof. van Ophuysen”, Hfdst. 11, waar over de vervoeging der Mal. werkwoorden verwezen wordt naar de oorspronkelijke vervoeging der werkwoorden in het Nederlandsch, welke niet waren: ik zeg, gij zegt, hij (zij) zegt, maar: *segge, segs, segt*. Prof. v. O. zegt dan, dat die *e, s, t*, overblijfselen zijn van persoonlijke voornaamwoorden. Iets dergelijks heeft het Tab. (en verwante talen) in *to, no, wo*, enz., aangezien deze afzonderlijk geen beteekenis hebben en eerst waarde krijgen, wanneer zij in verbinding komen met werkwoorden. De functie, welke *to, no*, enz. verrichten, kan niet door de zelfstandige vormen der persoonlijke voornaamwoorden *ngoi, ngona, una*, enz. worden overgenomen, aangezien deze laatste alleen dienst doen als nadrukwijzers, d.w.z. om aan te toonen, dat niet een ander, doch de persoon in kwestie, over wien in den zin sprake is, bedoeld wordt. *ngoi isene* vormt niet den zin „ik hoor”, maar wel: *toisene* is: „ik hoor”. Daarenboven: *ngoi toisene* is: „ik (en geen ander) hoor”.

Wij krijgen dus:

poisene, hooren;
toisene, ik hoor (hoore);
noisene, jij hoort (hoors);
woisene, hij hoort (hoort);
moisene, zij hoort (hoort);
iisene, het hoort (hoort);
mijoisene, wij (excl.) hooren;
nijoisene, gij (lieden) hoort;
joisene, zij (lieden) hooren;
iisene, zij (dieren) hooren.

Met den nadrukkelijken nominatief *ngone* is *poisene* (dus: *ngone poisene*) de inclusieve vorm voor: wij hooren.

* * *

Voorbeelden van de vervoeging met object:

1e ps. enk.:

tomapaasana, ik mij sla;
tonipaasana, ik u (je) sla;
toɔwipaasana, ik hem sla;
tomipaasana, ik haar sla;
tapaasana, ik het sla;

tinipaasana, *) ik u (lieden) sla;
tokipaasana, ik hen (enkelen) sla;
takipaasana, ik hen (allen) sla;
tapaasana, ik ze sla;

*) De o van de subj. pronomina enkelvoud verandert in *i* ter aanduiding van het meervoud, wanneer zij den 2en ps. mv. tot object hebben.

2e ps. enk.:

- noipaasana*, gij mij slaat;
nomapaasana, gij u slaat;
 1) *wonipaasana*, gij hem slaat (regelmatig *nowi*-);
 2) *monipaasana*, gij haar slaat (regelmatig *nomi*-);
napaasana, gij het slaat;
 3) *minipaasana*, gij ons (excl.) slaat (regelmatig *nomi*-);
nokipaasana, gij hen (enkelen) slaat;
nakipaasana, gij hen (allen) slaat;
napaasana, gij ze slaat;

3e ps. mnl. enk.:

woipaasana, hij mij slaat;
wonipaasana, hij u slaat;
womapaasana, hij zich slaat;
wipaasana, hij hem slaat (*wi* = *wo* + *wi*);
womipaasana, hij haar slaat;
wapaasana, hij het slaat;
wonapaasana, hij ons (incl.) slaat;
womipaasana, hij ons (excl.) slaat;
winipaasana, hij ulieden slaat;
wokipaasana, hij hen (enkelen) slaat;
wakipaasana, hij hen (allen) slaat;
wapaasana, hij ze slaat;

3e ps. vrl. enk.:

- moipaasana*, zij mij slaat;
monipaasana, zij u slaat;
momapaasana, zij zich slaat;
 4) *womipaasana*, zij hem slaat (regelm. *nowi*-);
 4) *mipaasana*, zij hem slaat (regelm. *nowi*-);
mipaasana, zij haar slaat (*mi* = *mo* + *mi*);
mapaasana, zij het slaat;
monapaasana, zij ons (incl.) slaat;

momipaasana, zij ons (excl.) slaat;
minipaasana, zij ulieden slaat;
mokipaasana, zij hen (enkelen) slaat;
makipaasana, zij hen (allen) slaat;
mapaasana, zij ze slaat;

1e ps. meerv. incl.:

ngone potwipaasana, wij hem slaan;
ngone pomipaasana, wij haar slaan;
ngone papaasana, wij het slaan;
ngone pomapaasana, wij ons slaan;
ngone pokipaasana, wij hen (enkelen) slaan;
ngone pakipaasana, wij hen (allen) slaan;
ngone papaasana, wij ze slaan;

1e ps. meerv. excl.:

minipaasana, wij u slaan;
miwipaasana, wij hem slaan;
mimipaasana, wij haar slaan;
mijapaasana, wij het slaan;
mimapaasana, wij ons (enkelen) slaan;
mijomapaasana, wij ons (velen) slaan;
minipaasana, wij ulieden slaan;
mijokipaasana, wij hen (enkelen) slaan;
mijakipaasana, wij hen (allen) slaan;
mijapaasana, wij ze slaan;

2e ps. meerv.:

- nīpaasana*, gij mij slaat ($n\ddot{u} = ni + i$);
 5) *winiṣaasana*, gij hem slaat (regelm. *niwi-*);
minipaasana, gij haar slaat (regelm. *nimi-*);
nijapaasana, gij het slaat;
minipaasana, gij ons (excl.) slaat (regelm. *nimi-*);
nimapaasana, gij u (enkelen) slaat;
nijomapaasana, gij u (velen) slaat;
nijokipaasana, gij hen (enkelen) slaat;
nijakipaasana, gij hen (allen) slaat;
nijapaasana, gij ze slaat;

3e ps. meerv.:

ona ipaasana, zij (enkelen) mij slaan;
ona joīpaasana, zij (velen) mij slaan;

ona nipaasana, zij (enkelen) u slaan;
ona jonipaasana, zij (velen) u slaan;
ona wipaasana, zij (enkelen) hem slaan;
ona jowipaasana, zij (velen) hem slaan;
ona mipaasana, zij (enkelen) haar slaan;
ona jomipaasana, zij (velen) haar slaan;
ona japaasana, zij het slaan;
ona inapaasana, zij (enkelen) ons (incl.) slaan;
ona jonapaasana, zij (velen) ons (incl.) slaan;
ona mipaasana, zij (enkelen) ons (excl.) slaan;
ona jomipaasana, zij (velen) ons (excl.) slaan;
ona nipaasana, zij (enkelen) ulieden slaan;
ona jonipaasana, zij (velen) ulieden slaan;
ona jokipaasana, zij hen (enkelen) slaan;
ona jakipaasana, zij hen (allen) slaan;
ona imapaasana, zij (enkelen) zich slaan;
ona jomapaasana, zij (velen) zich slaan;
ona japaasana, zij ze slaan;

De onregelmatige vormen:

1) *wonipaasana*, gij hem slaat; regelmatig: *nowi-*, is saamgetrokken tot *no + wi = ni*, terwijl de daardoor verloren gegane *w* weer hersteld wordt in *wo*, dus: *woni* hij, jij 'm (hem). B.v. de vorm met nadrukswijzer: *ngona woniasokino*, jij, hij, jij 'm roep hierheen!

2) *monipaasana*, gij haar slaat; regelmatig: *nomi-*, is saamgetrokken tot *mo + ni = ni*. De verloren *m* wordt hersteld in *mo*, dus: *moni*, zij jij 'r (haar). B.v. de vorm met nadrukswijzer: *ngona monikúla*, jij, zij, jij 'r geeft.

3) *minipaasana*, gij ons (excl.) slaat; regelmatig: *nomi-*, saamgetrokken tot *no + mi = ni*. De verloren *m* wordt in *mi* hersteld, dus: *mini*, ons, jij ons. B.v. met nadrukswijzer: *ngona minisano*, jij, ons, jij ons vraagt.

4) Twee vormen, ten eerste de zelden gehoorde vorm:

womipaasana, zij hem slaat; regelmatig: *morwi-*, saamgetrokken tot *mo + wi = mi*. De verloren *w* wordt hersteld in *wo*, dus: *womi*, hij, zij 'm. B.v. met nadrukswijzer: *muna womisihaga-haga*, zij, hij, zij 'm voor den gek houdt.

Ten andere de meer gebruikte vorm:

mipaasana, zij hem slaat; regelmatig: *morwi-*, saamgetrokken tot *mo + wi = mi*. B.v. met nadrukswijzer: *muna misingowaka*, zij,

zij 'm (hem) baart. De eerstgenoemde vorm wordt dan gebruikt, wanneer er verwarring zou kunnen ontstaan met den gelijkkluidenden vorm *mipaasana*, zij slaat haar.

5) *winipaasana*, regelmatig *niwi*-, is saamgetrokken tot *ni* + *wi* = *ni*. De verloren *w* wordt in *wi* hersteld., dus: *wini*, hij, gijlieden 'm. B.v. met nadrukswijzer: *ngini winitagoko*, gijlieden, hij, gij 'm pakt. Een andere verklaring van de vormen *woni*, *moni*, *mini*, *womi* en *wini* zou gevonden kunnen worden in de mogelijkheid, dat een omzetting der medeklinkers heeft plaats gehad uit resp. *nowi*, *nomi*, *nomi*, *mowi* en *niwi*.

Een eigenaardigheid van het Tab. is, dat de *o* van alle subjects-pronomen, waar zij den 3en ps. meerv. tot object hebben in collectieve beteekenis (b.v. alle inwoners van een dorp, enz.) verandert in *a*.

Voorbeelden:

tokiasoko, ik hen (enkelen) roep; *takiasoko* (allen);
nokikula, gij hun (enkelen) geeft; *nakikula* (allen);
wokisouru, hij hen (enkelen) medicineert; *wakisouru* (allen);
mokimoteke, zij hen (enkelen) volgt; *makimoteke* (allen);
ngone pokisuloko, wij hen (enkelen) zenden;
ngone pakisuloko (allen);
mijokisano, wij hen (enkelen) vragen; *mijakisano* (allen);
nijokiamé, gij hen (enkelen) kust; *nijakiamé* (allen);
ona jokidoana, zij hen (enkelen) schelden;
ona jakidoana, (allen);
o kaso jokigoli, honden hen (enkelen) bijten;
o kaso jakigoli, honden hen (allen) bijten.

Tusschen *jokitwa* (er-niet-zijn van een groot aantal menschen) en *jakitwa* (er-niet-zijn van een gering aantal, b.v. twee of drie menschen) is de beteekenis juist tegenovergesteld. Alleen bij de verbale adjectieven komt dit onderscheid niet voor en houdt de 3e ps. meerv. *joki* denzelfden vorm.

Het eerste lid van *joki* zal wel zijn het met het objectspronomen samengestelde subjectspronomen van het Gal. Tob. enz., terwijl het objectspronomen *ki* in samenstelling met *ja* een dubbel object van de door het subject verrichte handeling aangeeft, m.a.w. meervoud van object.

Nog een andere eigenaardigheid, dat het Tab. in onderscheiding van de andere dialekten heeft, is, dat de subjectspronomen 1e ps. (excl.) mv. 2e en 3e ps. mv.-reflexief den meervoudsvorm *jo* bij

zich nemen, als er sprake is van veelheid van subjecten, terwijl *jo* achterwege blijft, wanneer slechts twee subjecten de handeling ver-richten, m.a.w. meervoud van subject:

mimaosiki, wij (enkelen) baden; *mijomaosiki* (velen);
nimaídu, gijlieden (enkelen) legt je neer; *nijomaídu* (velen);
ona imaóko, zijlieden (enkelen) staan; *ona jomaóko* (velen);

* * *

In het Nederlandsch van een familie sprekende, gebruikt men den familienaam in het meervoud, daarmee bedoelende het gezin in het algemeen: de „van der Lindens” waren niet thuis, of: de „Broekmeijers” gaan ook naar het concert, enz. Iets dergelijks heeft het Tab. in de uitdrukking: (mannelijke eigennaam *Saláka*): *ona na Salaka ona* of: *ona na Saláka*, „zij, de Salaka’s, zij”, waarbij de substantief- en eigennaamsaanwijzer *o* wegvalt;

(vrouwelijke eigennaam *Pulasári*): *ona na ngo Pulasári ona* of: *ona na ngo Pulasári*, „zij, de Poelasari’s, zij”, het gezin of de familie Poelasari. Of nu *na* een verkorting is van het pers. vnw. 3e ps. mv. *ona* of van het aanw. vnw. *ena*, moeten we in het midden laten, hoewel de laatste meening ons waarschijnlijker voorkomt, aangezien de pleonastische vorm van spreken, welke den Tabaroës eigen is, wel niet zóó uitgebreid zal worden, dat hetzelfde persoonlijke voornaamwoord tot driemaal herhaald wordt. In het Mol. Mal. heeft men: *dorang Pattimoekai*, zij, de Pattimoekais, (*dorang* = verk. van *dia-orang*).

Bezittelijke voornaamwoorden.

Deze zijn:

ai, mijn; verkort *i*;
ani, uw, je; verkort *ni*;
awi, zijn; verkort *wi*;
ami, haar; verkort *mi*;
ma, z’n, d’r (voor kinderen, familiebetrekkingen, dieren en zaken);
nanga, onze (incl.);
amia, onze (excl.); verkort *mia*;
ania, uw; verkort *nia*;
manga, hun, haar;

Voorbeelden:

De aanvangsvocalen der bezitt. vnw. gaan in de spreektaal ver-

loren, wanneer het voorgevoegde woord uitgaat op denzelfden klinker of op een klinker, welke zich moeilijk in de uitspraak met de aanvangsvocalen laat verbinden.

ai woa irai, m'n huis is klaar; *ngoi^hi woa irai*, mijn huis is klaar; (in de uitspraak wordt de *i* van *ngoi* met het daaropvolgende verkorte bezitt. vnw. *i* innig saamverbonden, zoodat een gerekte *i*-klank ontstaat); *ani wase tamake*, je hakmes heb ik gevonden; *kauginika ni wase tamake*, gisteren heb ik je hakmes gevonden; *awī gīama tasouru*, ik medicineer zijn arm; *ngoi wi gīama tasouru*, ik medicineer zijn arm; *ami utu magutióka*, zij knipte haar haar af; *muna mi utu magutióka*, haar haar knipte zij af.

De volledige vormen der bezitt. vnnw. 1e ps. mv. excl. en 2e ps. mv. resp. *amia* en *ania* worden slechts zelden meer gehoord en kunnen alleen in dien vorm gebezigd worden, wanneer zij niet voorgevoegd worden door hun voornaamwoordelijke nadrukswijzers: *amia soanóka jongamo*, in ons dorp zijn ze aan 't kijven; *tongomi mia soanoka jongamo*, zij zijn aan 't kijven in ons dorp; *ania bairi isoka o tatápa moikani*, jelle tuin is (zoo groot als, lijkt op) als een wan van je; *tongini nia bairi isoka o tatápa moikani*, de tuin van jelle lijkt wel een wan van je.

De persoonlijke voornaamwoorden (voornaamwoordelijke nadrukswijzers) verrichten bij de bezittelijke voornaamwoorden dezelfde functie als bij de vervoeging, n.l. dat zij alleen dan aan de bezitt. vnnw. voorafgaan, wanneer het speciaal uit den zin moet blijken, dat er van geen andere bezitting gesproken wordt dan van die, waarvan momenteel sprake is:

una wi kaso, hij, zijn hond;
ngone nanga soana, wij, ons dorp;
ona manga ngekomo, zij, hun pad (weg);

Met het voorzetsel *to* krijgen de persoonlijke voornaamwoorden (voornaamwoordelijke nadrukswijzers) de beteekenis van: voor, van mij; voor, van u; voor, van hen; enz.

Voorbeelden:

tongoi, van, voor ik (mij);
tongona, van, voor je (u, jou);
touna, van, voor hij (hem);
tomuna, van, voor zij (haar);
toma, van, voor het (z'n, d'r, 'r) (dieren en zaken);
tongone, van, voor wij (ons) incl.;

tongomi, van, voor wij (ons) excl.;
tongini, van, voor gijlieden (ulieden);
toona, van, voor zij (hen, haar);

Het Waiolisch is de eenige taal, waarvan de *o* in het voorzetsel *to* zich identificeert met de eerstvolgende vocaal van het bezitt. vnw.: *tongoi*; *tangana*; *tuunanga*; *tumunanga*; *tengene*; *tongomi*; *tingini*; *taananga*.

Voorbeelden:

tongoi i ngowaka ma tomuna iamoko, van mij, mijn kind, doch van haar is groot, d.i. haar kind is grooter dan het mijne; *tongini nia demo de tongomi (mia demo) imakadaene*, van ulieden, uw taal en van ons (onze taal) komen met elkaar overeen; *o pipi bege tongini, bene tongomi*, het geld daar is van ulieden, dit hier is van ons; enz.

Voor kinderen, dieren en zaken: *ma*:

o ngowaka ma guguúle, het kind z'n speelgoed;
o kaso ma ngowaka, de hond z'n kind(eren), jong(en);
o boki ma bikini, de kat 'r staart;
o bole ma susu, de pisang 'r spruit;
o dodówo ne to ma titi, deze voederbak is van het varken.

Alleen in het enkelvoud voor familiebetrekkingen *ma*:

o Dowóra ma esa, Dowora z'n moeder, Dowora's moeder;
o ngo Bobángu ma iranga, Bobangoe 'r broer;
guuna ma wekata, hij daar z'n vrouw, diens vrouw;
o Aha ma bao, Aha z'n weduwe; (wordt de eigennaam van de(n) overledene niet genoemd, dan is „weduwenaar”, „weduwe” niet *bao*, doch *babáo*: *o nauru o babáo*, weduwenaar; *o nge-weka o babáo*, weduwe).

Het Gal. heeft *ma* ook in: *o baba ma ngopa*, vader z'n kind, vaders kind. In het Tab. is deze uitdrukking ongeoorloofd, aangezien *ma ngowaka* aanduidt: ei, kuiken, jong, ook: (euphemistisch) huig, clitoris, dus: *ma dea wi ngowaka*, vader z'n kind.

In het meervoud bij familiebetrekkingen vervalt *ma* en wordt door de bezitt. vnnw. vervangen:

o Suuróka manga wekata, de Saoeërs hun vrouwen;
o Waiolitjóká wimoi awi biranga jamogioko, er is een Waioliër, zijn zusters zijn tien.

Ook bij de voornaamwoordelijke nadrukswijzers wordt *ma* door het bezitt. vnw. vervangen:

tongone nanga rokata ka o woa moi, van ons, onze mannen (echtgenooten) zijn uit één gezin;

tomuna ami emama wosongenokáu, van haar, haar oom is gestorven.

De mannelijke en vrouwelijke eigennamen verliezen den zelfstandig-naamwoord-aanduiders *o*, wanneer het voorzetsel *to* voor de eigennamen komt:

o Saláka wi bebeléta, Salaka's sagodissel;

o bebeléta ne to Saláka, deze sagodissel is van Salaka;

o ngo Maréso mi sosuloko, Mareso's vlechtepen;

o sosuloko bege to ngo Maréso, die vlechtepen daar is van Mareso.

Aanwijzende voornaamwoorden.

Deze zijn:

ena, 't (het, dit); *neéna*, deze, dit; *geéna*, die, dat.

Komen verkort voor: *ne*, *ge*. In de meeste gevallen vervullen de aanwijzende voornaamwoorden de functie van bijwoorden van plaats en tijd, soms van het bepalend lidwoord, met dien verstande, dat *neéna* of de verkorte vorm *ne* alleen komt als bepaling bij de persoonlijke voornaamwoorden 1e en 2e ps. enk. en mv.; *neéna* en *geéna* zijn door innige verbinding met de pers. vnnw. 3e ps. enk. en mv. tot voornaamwoorden geworden.

Voorbeelden:

bené, zie deze, dit; *begé*, zie die, dat; bestaan uit samentrekking van het tusschenwerpsel *abeika*, verkort: *beika*, zie, wel! plus *neéna* of *geéna*. Vraag: Heb je m'n mes al gevonden? — Antwoord: *bené!* zie dit (is 't)! of: *begé!* zie dat (is 't)!

In verledentijd-vorm met suffix *u*: *benéu!* zie dit reeds, al! *begéu!* zie dat reeds, al! Het prefix *be* in verbinding met de pers. vnnw.: *bengoi*; *bengona*; *bengini*. Voorts in verbinding met den 3en ps. enkel- en meerv.: *neda*, dit hier; *geda*, dat daar; *una* + *neda* = *nuúda*, verkort: *nuda*; *muna* + *neda* = *numúda*; *una* + *geda* = *guúda*, verkort: *guda*; *muna* + *geda* = *gumúda*. Nog met prefix *be*: *benuúda*, *begumúda*, enz.

ngoi ne tinisidingoto, ik, hier, zend aan ulieden; *ngini ma ngomino neéna minisidémo*, jellie zelf hebben 't ons, hier, aangezegd; *muna*

moswasamokáu, geéna o tokata geéna imaokóde, zij was binnengegaan, toen de booze geest opstond; *neéna mamoióli o namoro ge isóso daku o ngawa-ngawáka*, thans, nu nogmaals de (die) vogel vloog in het luchtruim; *o ligi geéna idoade, ena itemo*, de muis klom-op, het zeide; *ngoi o gasauku totike, momongo ena ngini nijoudjara*, ik het zweet zoek, terwijl jelle maar lummelen.

Andere verbindingen:

una + ge (geéna) = guúna; *muna + ge = gumúna*; *ona + ge = goóna*; *una + ne (neéna) = nuúna*; *muna + ne = numúna*; *ona + ne = noóna*. Deze laatste vormen met *ne (neéna)* zijn zeldzamer dan die met *ge (geéna)*, omdat men het laatstgenoemde aanw. vnw. het meest in de spreektaal gebruikt.

Voorbeelden:

ma koana guúna wi tomara iopini, die koning, hij die, zijn hals is hard (regeert streng); *o ngewéka gumúna mi aako ikudái*, die vrouw, zij die, haar oogen zijn veel (zij kijkt teveel naar de mannen); *o Tobelóka goóna jongose: „johahini”*, *so ona goóna joodomúwa ma ka joie-iete*, de Tobelo, zij die, zij zeggen: „zij hongeren”, aldus zij, die zij, ze eten niet, maar lachen slechts; (een hatelijkheid op de vele h's, die de Tobelo in hun taal hebben; *hahini* (Tab. *sawini*, honger hebben) op eenigszins bespottelijke wijze uitgesproken, gelijk op lachgeluid).

Voorts met nadrukswijzer: *una guúna*; *muna gumúna*; *ona goóna*.

In combinatie met bijwoorden van plaats (*doka*, daar; *dai*, zee-kant; *dina*, landkant; *daku*, boven; *dau*, beneden) vertoonen zich de bovengenoemde voornaamwoorden van den 3en ps. enk. en meerv. in de volgende voorbeelden:

dokaúda, hij daar; *dokamúda*, zij daar; *daiúda*, hij daar aan zee-kant; *daimúda*, zij daar aan zee-kant; *dinaúda*; *dinamúda*; *dakuúda*; *dakumúda*; *dauúda*; *daumúda*.

Voorts: *tobédokaúda*, dat is van hem daar; *tobedokamúda*, dat is van haar daar; *tobedinamúda*, enz. enz.

Nog: *gu* (verk. van *guúna*), plus bovengenoemde bijwoorden van plaats: *gudáku*; *gudína*; *gudái*; enz. Evenzoo: *gumu* (verk. van *gumuna*) plus deze bijwoorden: *gumudáku*; *gumudái*; enz.

Het aanw. vnw. *ena*, verkort tot *na + ne* (van *neéna*) = *nané*, dit, dit; *na + ge* (van *geéna*) = *nagé*, dat, dat; *na + neda* = *nanéda*, dit, dit hier; *na + geda* = *nagéda*, dat, dat daar.

Ten slotte: *na + nuúda = nanuúda* of *nanúda*, verkort: *nanú*;
na + muda = namúda, verkort: *namú*.

Zie over *neéna* en *geéna* verder bij de bijwoorden.

Vragende voornaamwoorden.

Deze zijn voor personen, onbepaald: *nagoóna?* wie? 3e ps. meerv.
 Bestaat uit: *ena + ge + ona = na + go + ona = nagoona*; (Tern.
nagée? wie? Waiol. *nagé + ana* (3e ps. mv.) *nagéana?* wie? Saoesch
 (Talai): *akúna?* Saoesch (dji'o) *agúna?* Bepaald 3e ps. enk. mannl.
naguúna; bestaat uit: *ena + geéna + una = naguúna*, wie hij?
 (Waiol. *agéana* [a is het partikel vóór mannelijke eigennamen, gelijk
 aan Tab. o]);

3e ps. enk. vrouwl. *nagumúna*; bestaat uit: *ena + geena + muna*
 = *nagumúna*, wie zij? (Waiol. wordt het partikel vóór vrouwel.
 eigennamen voorgevoegd: *ngogéana*, wie zij?)

Voor dieren en zaken: *okía*, wat? Bestaat uit: *o + kia* (o is de
 aanduider van elk substantief en eigennaam; *kia*, wat.)

nagoóna ai naoko jatosiki? wie heeft mijn visch gestolen?
naguúna wosira? wie (van jelle mannen) eerst? *o mosa ne tonagu-*
múna? van wie (vrouwen) is deze sarong? *o ngowaka okía itabagári?*
 welk kind is voortdurend aan 't dreinen? *o titi o kaso okía jagoli?*
 Welke hond is door het varken gebeten?

Deze vragende vnnw. doen ook dienst als *onbepaalde voornaam-*
woorden, welke, om de meerdere onbepaaldheid uit te drukken, het
 suffix *naga* bij zich krijgen:

nagoóna-naga jotodangokau, asa jaaluka ma jadudunuwási, wie
 (er is, die) (boomen) geveld heeft, behakt ze eerst van voren (aan
 den valkant), maar nog niet van achteren. Vraag onder mannen:
naguúna asa wotagi? Antwoord: *naguúna-naga*: d.i. Wie (onzer)
 zal er gaan? Wie er maar zal (willen, zijn)! — enz.

Betrekkelijke voornaamwoorden, kent het Tab. niet. Door woord-
 herhaling en reduplicatie van het werkwoord, dat de handeling te
 kennen geeft van het onderwerp, waarvan in den hoofdzin sprake is,
 wordt de functie van het betrekk. vnnw. vervangen.

Voorbeelden:

wongóse: ona, o basarama ma ngutuku jokirangi-rangino goóna,
ona jomasibáu ma jooluku, hij zeide: zij, de waringinwortels hen
 omstrengelende, zij die, zij zich laten kureeren, doch zij niet willen;
 m.a.w. zij, die door de waringinwortels worden omstrengeld, willen
 zich niet laten kureeren.

una, kauginika wotosi-tosiki guína, o inomo awi ngowaka wokido-tosiki, hij, gisteren hij stelende, hij die, voedsel zijn kinderen hij voor hen steelt; m.a.w. hij, die gisteren stal, steelt voedsel voor zijn kinderen.

o ngewéka gumúna, ami singína iíwa-íwa gumúna de o ngia mosingowa-ngowaka gumúna, dau o tonaúku moutiokáu, vrouw die, haar verstand niet zijnde zij die, en een slang zij baarde zij die, beneden in den grond zij is afgedaald; m.a.w. die vrouw, die haar verstand niet heeft en die een slang baarde, is in den grond afgedaald. (Zie verder bij Woordherhaling en Reduplicatie.)

T e l w o o r d e n .

Hoofdgetallen:

moi, een; *modídi*, twee; *saánga*, drie; *soata*, vier;
motóa, vijf; *butánga*, zes; *tumudiingi*, zeven;
tuangere, acht; *síwo*, negen; *mogiooko*, tien;
mogiooko-de-moi, elf;
mogiooko-de-modídi, twaalf; enz.
monaoko, twintig;
monaoko-de-motóa, vijf-en-twintig;
o nagisaánga, dertig;
o nagisaánga-de-tumudiingi, zeven-en-dertig;
o nagisoata, veertig; tot en met negentig worden de tientallen op dezelfde wijze gevormd, n.l. het woord voor tiental plus eenheden.
o ratusumoi, honderd;
o tjaanamoi, duizend (andere dialekten *tjala*);
 527 *o ratusumotóa-de-monaoko-de-tumudiingi*;
 859 *o ratusutuwangere-de-nagimotóa-de-síwo*;

Het achtervoegsel *ou*, al, reeds, hecht zich als volgt aan de telwoorden (met den klemtoon op den voorlaatsten klinker):

moíou, al één; *modídiou*, reeds twee; *saangéu*, al drie; *soatou*, al vier; *motoáu*, al vijf; *butangáu*, al zes; *tumudiingóu*, al zeven; *tuwangeróu*, al acht; *síwóu*, al negen; *mogiooko-de-moíou*, al elf; *monaokóu*, al twintig, enz.

Reeds werd opgemerkt, dat het Tab. geen tweeklanken kent, waaruit volgt dat *moi*, een, bestaat uit *mo* + *i*; de eerste lettergreep *mo* zit ook in *modídi*, twee; in *mogiooko*, tien en in *monaoko*, twintig,

terwijl het Gal., Tob., Mod. en Pag. dit *mo* ook hebben in de tientallen.

modidi = *mo* + *didi* (*didi* = reduplicatie van *di*, nog, weer, analoog met Tab. suffix *li*; S.-W. *di* en Tern. *ri*) nog een, weer een = twee. Dit *didi* heeft het Tab. in *didisiráka* = *didi* + *sira* + *ka* grndwrđ. *sira*, eerst, vroeger; *didisira*, nog eerst, nog vroeger. Tab. *tumudiingi*, zeven (schier in alle dialecten gelijk), Tern. *tomodii* of *tomdii* hebben *diingi* en *dii*, welke bestanddeelen een samentrekking zullen zijn van resp. *dingi* en *didi*, want het Wai. heeft *dingi*, overmorgen, en *awudidingi*, eergisteren; *modidi* en *tumudiingi* wijzen bij het tellen dezelfde vingers aan, resp. den rechter en linker ringvinger en zouden misschien kunnen beteekenen „de tweede twee” (*tu* analoog met Mal. *doea*) nl. *to* + *modidi*.

saänge, drie, heeft *ange* (*ang*) tot grondwoord, dat ook zit in *tuwangere*, acht (duidelijker nog in Gal. *tupaänge* en Tern. *tofkaänge*); dit *ange* komt ook voor in Tern. *gange*, over-overmorgen; Wai. *gangele*, idem, en Wai. *awugangele*, vooreergisteren. Mooglijk dat *ange* verband houdt met Mal. *tengah*, midden, want bij het tellen wijzen *saänge* en *tuwangere* denzelfden (d.i. den middelsten) vinger aan, hoewel eerder gezegd zou kunnen worden, dat het Mal. *tengah* voorkomt in *butंगा*, zes, maar bij het tellen van dit laatste telwoord wordt niet de middelste vinger, doch de pink geraakt. Nog een andere veronderstelling is deze, dat *tuwangere* in verband zou kunnen staan met het in het Mol. Mal. gebruikte *toelang* (Jav. *teloe*, drie), wat dezelfde beteekenis heeft als *gange*, *gangele*; in navolging van 2 en 7 (zie boven) wellicht *sa* + *ange* eerste drie; *tu* (*doea*) + *ange* tweede drie.

soata, vier, heeft als grondwoord *ata* (*at*) in alle dialecten (alleen Tern. heeft *aha*), wellicht overeenkomende met Mal. *empat*; Jav. *pat*, vier; *soata* beteekent ook „de vier”, d.z. de vier vingers bij elkaar (de duim uitgesloten). zooals wij gewoon zijn te zeggen: „geef me de vijf”: *o giana ma soata*, hand, palm; *o giana ma soatika*, in de hand, in de handpalm; *posigiana-masoatika*, in-handen-geven, overleveren; *o dou ma soata*, voet, voetzool; analoog hiermee is het Tern. *gia ma saha* (Tern. *raha* = vier), hand, handpalm; *hohu ma saha*, voet, voetzool.

motóa, vijf, zou kunnen bestaan uit *mo* (*moi*) + *toa*; *toa* wellicht omzetting van *oat* (*ata*, *at*) vier, dus: 1 + 4 = 5. Tern. heeft *mo* (*moi*) + *toha*, wrsch. analoog met *aha* (*raha*), vier; *toa* kan niet zijn het Tern. *tola* (identisch met Mal. *tolak*; Tab. *toaka*, af-

hakken, afsnijden; aangezien S.-W. heeft *motoara* en Iboesch *mo-toala* (grndwrd. resp. *toar* en *toal* en niet *toak*).

sizwo is het Mal. Pol. telwoord negen. Sobojo: *tasía*, wrsch. uit *tari' sia*, analoog met Mal. *sembilan* = *sa* + *ambilan*, één afneming (van de tien).

* * *

Bij 30 heeft het Tab. *nagi* (en de andere dialecten ter Westkust, op voorgang van het Tern. *njagi*). De verwante talen op de Oostkust hebben andere vormen voor de tientallen, welke echter in wezen gelijk zijn.

Van meer dan één mensch objectief sprekende, wordt aan de telwoorden het prefix *ja* gevoegd, terwijl bovendien de telwoorden vanaf 2 tot en met 4 eenige verandering ondergaan:

- o njawa moi*, mensch, iemand een;
- o njawa jamididi*, menschen, zij tweeën;
- o njawa jaruángo*, menschen, zij drieën;
- o njawa jaruata*, menschen zij vieren;

Verder: *jamotóá*, *jabutánga*, *jamogiooko*, zij vijven, zij zessen, zij tien, enz.

Het Tern. en Saoesch breiden deze verandering uit tot het getal 6: Tern.

- mantjía amói* (voor zaken: *rimói*), mensch een;
- mantjía ngamudíi* (zaken: *romodídi* of *romdídí*) van hen twee;
- mantjía ngarukángo* (zaken: *rángo*), van hen drie;
- mantjía ngarúha*, (zaken: *raha*), van hen vier;
- mantjía ngamotóha* (zaken: *romotóha* of *romtóha*), van hen vijf;
- mantjía ngarúra* (zaken: *rara*), van hen zes;

7 en volgende telwoorden dezelfde als voor dieren en zaken met prefix *nga*.

Saoesch:

1. *o ngowa'a rimói* (zaken: *moi*);
2. *o ngowa'a ngamidídi* (zaken: *romodídi*);
3. *o ngowa'a ngaduángo* (zaken: *roángo*);
4. *o ngowa'a ngaduata* (zaken: *rata*);
5. *o ngowa'a ngamotoara* (zaken: *romotóá*);
6. *o ngowa'a ngadurama* (zaken: *rarama*);

Volgende telwoorden dezelfde als voor dieren en zaken met prefix *nga*.

Alle aan het Tab. verwante dialecten op de Oostkust vormen de telwoorden ter aanduiding van een aantal menschen met het prefix *ja*; het S.W. en Tern. met *nga*, beide waarschijnlijk in vorm en beteekenis verschillende voorvoegsels. Dit *nga* kan niet anders wezen dan het bezitt. vnw. 3e ps. meerv.; Tern. *nga fala* (volledige vorm: *ana nga fala*) hun huis; Saoesch: *nga wala* (volledige vorm: *ana nga wala*) hun huis; *Wai. manga wala* (volledige vorm: *ananga manga wala*) hun huis. Nu heeft het Tab. (en overige verwante dialecten) *ja*. Van Baarda zegt in zijn „Leiddraad” blz. 43: „Van een bepaalde hoeveelheid menschen kan men niet anders spreken dan in werkwoordsvorm (’t toestandswoord”) —; (zie bij de verbale adjectieven in het Tab.) en de persoonsexponenten zijn dan ook in het Gal. (Tob. en Lod.) bij de telwoorden, ter aanduiding van een hoeveelheid menschen, precies dezelfde als bij de toestandsworden in het Gal.: *sapi* (honger), *goga* (koorts), enz. (zie Leiddraad blz. 81). Ook in het Tab. hebben alle telwoorden ter aanduiding van een hoeveelheid menschen dezelfde persoonsexponenten als bij de z.g. toestandsworden (lees: verbale adjectieven), behalve de 3e ps. meerv. van de verbale adjectieven. Men spreekt in het Tab. van *o njawa jaruata*, vier menschen; of: *ona jaruata*, zij zijn vier; maar niet van *jasawini* (Gal. *jasapi*), doch: *jokisawini*, zij, hun hongert (volledige vorm: *ona jokisawini*, zij, zij hun hongert); *jasawini*, wordt gezegd van dieren, dus dit *ja* kan het niet zijn.

Voorbeelden:

ngona moi, jij een (in: *tjei, ngona moi kogeéna*: bah, jij bent me er zulk een!); *wimoi*, hem een, iemand; *una wimoi*, hij, hem een; *guúna wimoi*, die hij, hem een; *o njawa wimoi*, een mensch, hem een, een zekere „hij”; *o nauru wimoi*, een zeker man; *mimoi*, haar een, iemand; *muna mimoi*, zij, haar een; *gumúna mimoi*, die zij, haar een; *o njawa mimoi*, een mensch, haar een, een zekere „zij”; *o ngerwéka mimoi*, een zekere vrouw.

Deze vormen zijn alle min of meer onbepaald, want wil men zeggen, dat er slechts één man of één vrouw is, dan wordt het telwoord versterkt met het nadruksvoorvoegsel *ka*. B.v. *kawimoi* of *ka o nauru wimoi*, maar, slechts één man; *kamimoi* of *ka o ngerwéka mimoi*, slechts één vrouw; soms met *duga* tot versterking: *o soanóka ka o njawa wimoi duga womagogogere*, in het dorp was slechts één man verblijf-houdende; of: *kawimoi duga o bonganóka woweléta*, slechts één man is er in het bosch aan het sagodisselen.

Het telwoord één voor menschen heeft dus zonder nadrukswijzers altijd iets onbepaalds, overeenkomende met ons: 'n hij, 'n zij.

De telwoorden „twee” e.v.v. daarentegen duiden volstrekt de te benoemen hoeveelheden aan:

i-na-tuangere, verkort tot *natuangere*, incl. „ons achten”, met pers. vnw. als nadrukswijzer: *ngone natuangere*, wij, ons achten;

mi-ruánge, excl. „wij drieën”; met nadruk: *ngomi miruánge*, wij, ons drieën;

ni-midídi, „jelle tweeën”; met nadruk: *ngini nimidídi*, gij, jelle tweeën.

Maar nu: *ja-ruata*, „zij vier”; en niet: hen viere, want dan zou het den vorm moeten krijgen van het verbale adjectief *joki-ruata*. Bij de pers. vnw. is opgemerkt, dat *jo* een meervoudsteek is van onbepaalde hoeveelheid en we vinden dit terug in: *o njawa joratusu de jotjaana joodumu kajomarukúku*, 'n honderd en 'n duizend menschen buigen zich allen neer;

o Papuáka mimoi o njawa joratusu de jotjaana mokitedeníka, een Papoesche, die 'n honderd en 'n duizend menschen voor zich houdt uitgestrekt;

joratusu en *jotjaana* is hier een zeker onbepaald getal. Daarentegen: *o njawa jaratusóka pokitoóma pokibootóka manga aunu koií-áka*, honderden menschen worden tot den laatsten toe gedood, zonder dat er bloed is (vloeit).

Nog: *o njawa jaratu-ratusu manga bulu kamoi*, honderden menschen wier buikband slechts één is;

ja is dus meer een bepaalde hoeveelheid, dat te kennen geeft: allen, zonder uitzondering (zie het verschil tusschen *joki* en *jaki*, blz. 342).

Dit *ja* en *jo* nu komt in beteekenis overeen met het Mal. *ber*: *berlima* = *jamotóa*; *berempat* = *jaruata*, enz. resp. „met z'n vijven”, „met z'n viere”. Gebruikt men bij de objectieve wijze van spreken den 3en ps. mv. *jo* en *ja*, een enkele maal drukt men zich subjectief uit door een onbepaald aantal te benoemen en bedient zich dan van het partikel van de onbepaalde wijs en 1e ps. mv. incl. *po*. B.v. *o etoko o aako moi, potjaanóka paodomo pabootúwa*, één sagokoek wij (we, men, onbepaald) honderd (kunnen die) niet opeten; *masira ngone natjaanóka o Tobelóka pokikudóti*, vroeger wij, ons duizend, beoorloogden de Tobelo.

Hulptelwoorden en soortaanwijzers.

Het meestgebruikelijke hulptelwoord voor dingen van niet al te grooten omvang is: *o ngai*, stuk; *o utongo o ngai tumudiingi*, 7 stuks gaba (gedroogde bladsteel van den sagopalm); *o namoro o ngai butánga*, 6 stuks kippen; *o kaso o ngai modidi*, 2 stuks honden.

Huizen en boomen telt men met *o utu*; *o woa o utu saánga*, 3 stuks huizen; *o igono o utu soata*, vier stuks klapperboomen; *o bole o utu motóa*, 5 stuks pisangboomen;

o usa is „kam”; *o bole o usa monaoko*, 20 kammen pisang. Bij planken, latten van hout of bamboe gebruikt men: *o eta*, splijtsel; *o iwanga o eta monaoko*, 20 stuks planken; *o tonga o eta butánga*, 6 stuks bamboelatten.

Sagokoeken rekt men bij: *o aako*, oog; *o etoko o aako siwo*, 9 stuks sagobroodjes.

Een „brok”, „stuk”, is: *o ngogu* (van *ogu*, afsnijden): *o bira o ngogu mogiooko*, 10 brokken (in bamboe gekookte) rijst. De lengte van bamboe telt men bij geledingen: *o owa*, geleding. Een stuk bamboe met één geleding (*o owa*) heet *o wadéngo*; *o akere o wadéngo moi*, één koker (één geleding) water. Wat buiten de geledingen uitsteekt heet *o soru*; *o akere o soru moi*, anderhalve geleding water. Een stuk of vijf, zes geledingen, die op de onderste na doorgestoken zijn en dus voor watervat dienst doen: *o doóu moi*; *o daluku o doóu modidi*, twee bamboekokers arensap.

Een bamboestoel is *o liunu* of: *o liwunu*; *o ounu o liunu soata*, vier bamboestoelen (van een soort genaamd *o ounu*).

Een mondje vol is: *o kudúu*; *o souru o kudúu jamomói boloásu naokere*, de medicijn moet je bij mondjes (teugjes) drinken; een slok: *o ngasiri moi* (van *asiri*, slikken); *uwa kanaanábo moi, iti o ngasiri moi*, verzwelg dat niet in eens, neem enkel een slokje.

Eén enkel woord is: *o demo o betongo moi*.

Harsfakkels telt men bij *o desoro*; *o silo o desoro monaoko*, 20 stuks harsfakkels.

Bladen atap telt men bij *o todili* (de naam van de lat, waaromheen de sagopalmladeren genaaid worden); 30 *todili* vormen één *bilátu* (van *pilátu*, inklemmen; 30 bladen worden tusschen twee bladstelen geklemd om ze bij elkaar te houden); *o katu o bilátu modidi*, *o todili o nagibutánga*, twee pakken atap zijn zestig bladen.

Strengen touw telt men bij *o buta*; *o gumutuku o buta o nagimotóa*, 50 strengen touw (gedraaid van het haarnet van den arenpalm).

Een ristje is *o ngele*; *o gudere o ngele saánge*, drie ristjes kralen.
Snoer is: *o liba*; één pakje: *o sasáo moi* (*sao*, inpakken).

Een pak pisang- en waaierpalmladeren (gebruikt als onderlegger voor het eten) is: *o gooromo* (van *kooromo*, inelkaar-wikkelen); een pak sago: *o kokonjówo*; een reep: *o siu*; *o igono o siu saánge*, 3 reepen kokosnoot (*posiu*, uitsnijden); partje: *o daga*; *o pare o daga soata*, 4 partjes pinang.

Paar: *o sabi*; *o kabingi o sabi tumudiingi*, 7 paar geiten; *o due o sabi moi de ma loti*, een paar borden en een ongepaard; *dozijn: o disíni* (verbasterd): *o lesa-lesa o disíni*, een dozijn oud-blauwe borden.

Tien visschen: *o naoko o guriti moi* (van *uriti*, aan-elkaar-rijgen); tien kokosnoten: *o igono o saráu moi*; tien kippen: *o namoro o saráu moi*.

Veertig maiskolven: *o ngele moi*; een tros pisang: *o gotjéla moi*; een tros klappers: *o sakuru moi*; een tros langsatvruchten en een halm rijst: *o oki moi*.

Een kudde: *o duwo moi of o duono moi* (van *tuono*, achterelkaar-loopen); een school (visschen): *o tika moi*; een troep (mensen): *o bolu moi* (van *polu*, verzamelen, Tern.).

Lengtematen: *o busánga moi*, een span; *o tapisu moi*, van duim tot halven wijsvinger; *o mongóo moi*, een vadem; *o badangi-masongóna*, halve vaden (lett. het halve lichaam); *o taraanutu moi*, 10 vadem.

Inhoudsmaten: *o tjupa moi*, kleine bamboekoker; *o kula moi*, groote bamboekoker; *o kula moi o tjupa motóa*, een koela is vijf tjoepa; een handvol, een greep: *o djobo moi* (van *tjobo*, grijpen); *o peda o djobo saánge*, drie handen sago; *o rokutu moi*, een hoeveelheid in beide handen opgeschept, bijelkaar-geschraapt (van *rokutu*, bijelkaar schrapen).

Vermenigvuldigende telwoorden vormt men met *warasa*, keer, maal, welk woord ook kan vervangen worden door *ma*, behalve „één keer, één maal”, hetwelk met *ma* gevormd wordt: *mamoi*, één keer, ééns; *o salu ge nijakiloliti ma warasa tumudiingi* of: *o salu ge nijakiloliti ma tumudiingi*, het dorpsgebouw moet jelle zevenkeer omringen.

Rangschikkende telwoorden vormt men door voorvoeging van *ma*: *mamodídi*, tweede; *masaánge*, derde; *masoata*, vierde, enz.

De „eerste” is niet van het telwoord „een” afgeleid, maar van *sira*, vóór, èèr; de eerste: *masíra-siráka*; de allereerste: *madidisiráka* (zie bij de afleiding van telwoord „twee”) *masíra*, vroeger.

De „volgende” is: *ma dadúku* (van *dadu*, gelegen; *dadu* + *uku* [benedenwaarts] = *dadúku*); de „laatste” is: *ma dodogumu* (van *togumu*, ophouden).

De „middelste”: *ikoróna*; middelste kind: *ma goróna*; het eerste kind: *ma riaka*; het volgende: *ma dodoto*; het laatste of de hekkensluiters: *o susu ma bidili*, die de borst loslaat (van *pidili*, loslaten).

Verzamelande en verdeelende telwoorden worden gevormd door herhaling: *jamomoi*, bij eenen, een voor een; *jatutumudiingi*, bij zevenen; *jaratu-ratusu*, bij honderden; *o njazwa moi*, *o njazwa moi manga singina-masúka*, ieder mensch, een elk z'n eigen verkiezing, of: *o njazwa jamomoi manga roese-ma-utumu*, een ieder heeft z'n gelukje.

„Allen” voor menschen: *joodumu*; *ona joodumu jomasidaaiki*, zij zijn allen opgebroken; voor zaken: *iodumu*; *o wange iodumu*, alle dagen; „veel” voor menschen: *jokudái* of *gudái*, veelte; *o nauru jokudái*, veel mannen; *o nauru manga gudái*, mannen van hen veel; voor zaken: *ikudái*; *o besaka ikudái*, veel regen.

Door reduplicatie versterkt zich de beteekenis: *o iuru ikukudái*, uitermate veel mieren; *ma gudái*, veelte van: *o wange neéna o besaka ma gudái*, vandaag is er veelte van regen; voor „massa” zegt men dikwijls inplaats van *kudái* (*gudái*) „amoko”, groot: *o besaka iamoko*, een massa regen; *awi bira woutukíno iamokúku*, hij oogstte een massa rijst. Het richtingsaanduidend suffix *uku* (afwaarts, benedenwaarts) wordt gehecht aan woorden, die „heelemaal”, „ten eenemale”, „tot den laatste toe” beteekenen: *ngone poodu-odumúku*, wij tot den laatsten toe; *josongene kamamoíku*, zij stierven allen in eenmaal.

Een beetje is: *maéta* (van *eta*, splijten, deelen); een heel klein beetje: *maleléta* (Gal. *leta*, Tab. *eta*); „meer” is: *folói* of *paili*: *o bira o bajungu monaoko ifolói*, meer dan 20 baaltjes rijst; *o naoko o beki saánga ipaili*, meer dan 3 beki (1000 st.) visschen.

Eenige (voor menschen): *jamurúo* of *jamuruonága*; *jamuruo joweléta?* Hoeveelen zijn er aan 't sagodisselen? *jamuruonága*; ja, zoo eenige menschen; in de beteekenis van: sommigen, enkelen, eenigen, *munúka*, dat voor menschen en zaken op dezelfde wijze gebruikt wordt: *o Isilamóka munúka*, sommige, eenige Islammers; *o paréta munúka*, sommige, enkele bevelen; „louter”, „enkel” is:

ifara-fara of *ifaráku*: *awì namoro ge ma gosi o gurátji ifara-faráku*, de eieren van z'n kip waren van louter goud; *ami roeséno o pepéke ifaráku*, om haar lichaam was het enkel modder.

Vragende telwoorden zijn: *murúo?* hoeveel; voor menschen met het voorvoegsel *ja*: *o njawa jamurúo?* hoeveel menschen? *o woa o utu murúo?* hoeveel stuks huizen?

Gebroken getallen kent het Tab. niet; „halve”, „helft” is: *o igono moi de ma songóná*, één kokosnoot en een halve ervan = $1\frac{1}{2}$. Voor „halve cent” gebruikt men het uit Mal. overgenomen *o seng masaténga*. (Mal. *setengah sēn*).

Werkwoorden.

De vraag, wat werkwoorden in het Tab. zijn, kan alleen bepaald worden door het gebruik, waaruit blijken moet of deze al of niet met persoonlijke voornaamwoorden (*to*, *no*, *wo*, *mo*, *mijo*, *nijo*) verbonden kunnen worden.

toimi, kan zijn „boog”, maar ook: met den boog schieten, pijlen; *gumáa*, vischhaak, maar ook: hengelen; *lara*, gevangenis, ook: gevangen zetten; *manarama*, werk, ook: werken; *mokuru*, betel, ook: pruimen; *manái*, makker, ook: vergezellen; *ngowaka*, kind, ook: baren; *nanere*, droomen, ook: droom; *souru*, medicijn, ook: medicineeren; *koana*, vorst, ook: vorst worden; *mede*, maan, ook: in-de-maan-loopen, („manen”, om wild te jagen); *nauru*, man, ook: zich-een-man-toonen; *sidete*, zeil, ook: zeilen; *singína*, hart, verstand, ook: denken; *ugaka*, suikerriet, ook: suikerriet-kauwen, enz.

De werkwoorden kunnen verdeeld worden in: *transitieve*, welke een direct object regeeren, en *intransitieve* werkwoorden, welke een indirect object regeeren.

Primaire intransitieven zijn:

oara, hardloopen; *gogere*, zitten, wonen, verblijven; *isene*, „hooren”; *tase*, kruipen; *orese*, schreeuwen; *tumutu*, wijzen; *kadunu*, knikken; *tagi*, gaan; *tuúru*, achter aankomen; *lio*, terugkeeren; *iete*, lachen; *oluku*, weigeren;

salai, dansen; *wesesongo*, bevelen; *ari*, huilen; *haga*, pummelen (domme dingen doen); *tuumunu*, duiken; *soródo*, gulzig-zijn; *supu*, naar buiten gaan;

kuarene, bevallen (lett. zich lichter maken); *asa*, dragen (in: *o njawa moasa*, zij een mensch draagt = zwanger).

Tot deze soort behooren ook de woorden, waarvan vele in het Gal. onder de rubriek „toestandswaarden” (verbale adjectieven) gearangschikt worden en die in het Nederlandsch gevormd worden met het hulpwerkwoord „zijn”.

Voorbeelden:

siri, „zieken”, ziek-zijn; *wosiri*, hij ziek, hij is ziek; *piloko*, blind-zijn; *o pokorukósi wopiloko*, vanaf den (moeder)buik was hij blind; *potoono*, gezond van gestel zijn; *una wopotoono*, hij, hij is gezond; *faáro*, koorts; *nofaáro?* heb je koorts? *kuata* (uit Mal.) sterk-zijn; *ona jokuata*, zij, zij zijn sterk; *kakuru*, lang-zijn; *guuna wimoi wokakuru ifolói*, hij daar, dat is me een lang iemand; *tebini*, schoon, rein-zijn; *pepéke*, vuil-zijn; *uwa nopepéke ikudái, salingóu notebini*, laat af van vuil te zijn, het is behoorlijk, dat je schoon bent; *tiimono*, bejaard-zijn; *peréki*, oud-zijn; *gunúna motiimonokáu, moperekirwási*, zij die, zij is al reeds op leeftijd, maar ze is nog niet oud; *kudái*, veel-zijn; *ngone pokudái kogeéna done paakumu*, wanneer wij met zooveelen zijn, dan zijn we ertoe instaat; *amoko*, groot-zijn; *tingoono*, klein-zijn; *ngaro ma dodoto moamookáu ma, muna kamotingoonosi*, hoewel haar jongere zuster al reeds groot is, blijft zij nog slechts klein; *pesaka*, nat-zijn; *gagini*, dauwtrappen; *nogagini asa nopesaka kamamói*, wanneer je dauwtrapt, zal je in éénmaal nat worden; *tiikiti*, hoesten; *totiikiti masala*, ik hoest verschrikkelijk; *patilanga*, stijf-zijn; *ngoi topatilanga*, ik, ik ben stijf; *mou*, stom-zijn; *momou*, zij is stom; *morene*, blij-zijn; *lugu*, kreupel-zijn; *o njawa guúna wolugu-lugu so womorenuwáu*, die man, hij is kreupel, dus is niet meer blij.

Voorts nog: *pelelaka*, mager-zijn; *pululunu*, dik-zijn; *burére*, vet-zijn; *kangéla*, afgemat, lijden door ziekte of anderszins; *tubúso*, zwaar-zijn van gewicht; *kiooko*, in-slaap-zijn; *dudungu*, droog-zijn; *tjawáro*, geleerd-zijn; *solimóngo*, dwaas, dom-zijn; enz.

tagasaanga, zich verslikken met voedsel, behoort bij de verbale adjectieven; (zie aldaar).

Tot de intransitieven behooren ook de ww. die, hoewel een object bij zich hebbende, dat object niet maken tot een direct voorwerp van de handeling. Deze ww. geven te kennen, dat de handeling, welke verricht wordt, een zekere gewoonte is van het subject, dat met de handeling bezig, doende is en dat de handeling verricht, hetzij nu, vroeger of in de toekomst, dus een duratiefvorm, die dan ook meestal den imperfect heeft.

Voorbeelden:

o wange o duniáno wosupu-supu geéna o ngorumíka una woodomo o bole o ngai moi, o wange-maata una woodomo o bole o ngai modidi; iwangéde o ngorumíka una woodomo o bole o ngai saánga de o wange-maatuku una woodomo o ngai soata; kogeénade una woodomo o wange jamomói o bole o usa jamomói, op den dag, dat hij in de wereld kwam, 's morgens hij, hij at één stuks banaan; 's avonds hij, hij at twee stuks bananen; den volgenden dag, 's morgens, hij, hij at drie stuks bananen en 's avonds hij, hij at vier stuks bananen; aldus hij, hij at elken dag één kam bananen elken keer.

mamói una wotagi o peda wotodanga la una womadebeléta, op een keer hij, hij ging sagoboomen omkappen, opdat hij voor zich zou sagodisselen.

ma dea wotcmo: ino, nanga lukama podoa: zijn vader zeide: kom hier, laten we onze langsat(vruchten) klimmen.

ma koana o wange-masiwarie o daluku moi wotutuku de una womaosisi, de vorst van het oosten, een arenpalm hij, hij klopte en hij piste.

muna mitináju ma ka o gabiri-ma-boro una womokuru, zij, zij gaf hem te pruimen, doch slechts jasmijnknoppen hij, hij pruimde.

tumudiingoka asa nanga wange madodogumu so ngini o naoko magudái nijotikési, nog zeven (dagen) dan is het onze laatste (feest)dag, dus jellie moeten nog eens een massa visch gaan zoeken.

okia nodiái? wat maak je? (waar ben je mee bezig);

o woa todiái, ik ben aan 't huis-maken.

In het Nederlandsch worden deze werkwoorden het best weergegeven met: bananen-eten; sagoboomen-kloppen; langsat-klimmen; arenpalm-kloppen; jasmijnknoppen-pruimen; visch-zoeken, enz.

Primaire transitieven zijn:

tike, zoeken; make, vinden, verkrijgen, zien; asa, brengen, dragen; suloko, zenden, opdragen; idja, koopen; osiki, baden; sidele, ophangen; ese, halen; moteke, volgen; pelénga, opendoen; lega, kijken naar; poa, uitstorten; uunu, oplezen; ganu, dooreenmengen; mao, voelen; akumu, kunnen, vermogen, in-staat-zijn;

towitike ma towimakéwa, ik hem zoek, doch ik hem niet vind; o peda ge naasáno de wonisuloko la o gasi waidjási, breng die sago herwaarts en draag hem op, dat hij nog zout koope; tomaosiki asa ni guba tasidelika, ik zal me eerst baden, dan zal ik je gordijn ophangen:

ni dodoto womiese la noimoteke, neem je jongeren broer (op) en volg me; *i dodái tapelénga, talega ena ma doda japoakáu so tauunóka ma, kede, o dorwóngi josikaganuokáu so tamao taakunúwa*, ik doe mijn kist open, ik zie er naar, terwijl zij den inhoud hadden uitgestort, aldus las ik het (den inhoud) op, maar hoe akelig, zij hadden er zand dooreengemengd, dus ik bevond me er niet meer toe in staat te zijn (om den inhoud op te lezen).

N a a m w o o r d e l i j k e w e r k w o o r d e n .

Deze zijn substantieven en adjectieven als werkwoorden gebruikt :

- o koana*, vorst; *geenáka ma dea wosongene, asa una wokoana*, toen zijn vader stierf, hij, hij (werd) koning;
- o sacker*, hoofd; *guúna wosacker ma, wi paréta imaái*, hij is hoofd, doch zijn bestuur is slap; *awi singína iamoko, iso womasacker*, zijn hart is groot (hooghartig), alsof hij zich een hoofd wil gelijk maken;
- o faáro*, koorts; *muna mofaáro, siadono mi aako igokoko*, zij koortst, zoodat haar oogen hol staan;
- o mokuru*, betel; *tjei, kamanoimi nomokuru de noodomuwáu*, foei, jij pruijnt maar altijd en je eet heelemaal niet meer;
- o ngowaka*, kind; *o kaso ingowaka masaangéu*, de hond jongt al voor de derde keer;
- o roesc*, lichaam; *o titi jahipo-hiporo ge iroesc*, het varken, dat gewipt (gepijld) werd, is zwanger (bezet);
- o halefúru*, boschmensen, kinkels, stommelingen, ezels; *uwa nijohalefúru, la uwa nisiíete*, weest niet zulke kinkels (stommelingen), opdat ze jellie niet uitlachen;
- o besaka*, regen; *ubaá! ibesaokauóli!* mijn hemel, 't begint alweer te regenen;
- o nauru*, man; *ika, nonauru la ilaku ngona!* vooruit, wees kloek, mannelijk, opdat gij overwint!
- o manái*, gezel, makker; *ngoi tonimandái so ngarouwáu nimo-dongo*, ik, ik je tot gezel zal zijn, niet noodig, dat je bevreesd bent;
- o ugaka*, suikerriet; *nougaka ikudái, asade ni ingiri iso o dofáe ma garese*, wanneer je veel suikerriet kauwt, (worden) je tanden gelijk het witte van kalk.

- o manarama*, arbeid, werk; *ona jomanarama ma, manga manarama isupúwa*, zij, zij werken doch hun werk komt niet naar buiten (er komt niets uit hun handen);
- o etoko*, gedroogd sago-meel; *ika, o etoko nijoetoúku!* vooruit, zeef jellie het sago-meel!
- o gogo*, huidhaar; *una wogogo-gogo*, hij is een harig man;
- o surono*, gat; *o tonga pasurono*, de geledingen van de bamboe opensteken;
- o ngekomo*, weg; *o akere podengekomo*, het water „beweggen” = gootmaken;
- o singína*, hart, verstand; *muna ami ngozwaka mosingina so mi singina isiri*, zij bemint haar kind zóó, dat haar hart er ziek van is;
- o lara*, gevangenis; *ma sangádji wilaráka*, het distrikshoofd zette hem gevangen;
- o dabo*, wond; *wodabo-dabo guúna kawomatáse*, hij, die met wonden behept is, kan slechts kruipen;
- o tonaka*, land; *macta asa de itonaka*, straks is het eb; enz.

Hiertoe behooren ook de instrumentalen:

- o ngootiri*, prauw; *nolingana bolo nongootiri?* ga je overland of per prauw?
- o souru*, medicijn; *ai giana tasouru bolo tasosourúwa ma kako-geéna*, of ik mijn hand medicineer of niet, 't is al eender;
- o gumáa*, vischhaak; *una wogumáa de isioara*, hij hengelde en ze deden (de haak) wegllopen (de visschen sleepten zijn haak weg);
- o djaa*, werpnet; *totagi todjaa*, ik ga, ik net-werpen;
- o toimi*, boog; *o toimi-mangozwaka ge iamokóli so potoimi paakunúwa*, deze pijl is te groot, er kan niet mee geboogd worden;
- o sidete*, zeil; *o korebánga so posidete jaówa*, 't is landwind, dus er kan goed gezeild worden;
- o sarimi*, pagaai; *o halefúru josarimi itoróu*, boschmensen pagaaien slecht;

Voorts de denominatieven, welke reeds onder de primaire intransitieven in zinnen behandeld zijn: *siri*, ziek; *peréki*, oud; *kakuru*, lang; *pesaka*, nat; enz.

Verbale adjectieven (toestandswwoorden).

Reeds is opgemerkt, dat vele Gal. woorden, welke onder deze rubriek vallen, in het Tab. de actieve werkwoordsvorm vertoonen. Toch heeft ook het Tab. een aantal woorden, die te kennen geven, dat het object in een zekeren toestand verkeert, hetzij vroeger, nu of in de toekomst. In het Nederlandsch worden deze werkwoorden gevormd met de hulpwerkwoorden: hebben en zijn.

Voorbeelden:

Enkelv.

itootasa, mij toornt;
nitootasa, u toornt;
witootasa, hem toornt;
mitootasa, haar toornt;
jatootasa, (kind, dier).

Meerv.

inatootasa, ons (incl.) toornt;
mitootasa, ons (excl.) toornt;
nitootasa, ulieden toornt;
jokitootasa, hun toornt;
jatootasa, (kinderen, dieren).

Deze vormen zijn dus precies dezelfde als de vervoeging der w.w. met het pers. vnw. 3e ps. mv. als subject en de overige pers. vnww. als object (zie blz. 341) en uitgezonderd den 3en pers. mv. als object, hebben ook alle pers. vnww. in verbinding met de telwoorden deze vormen (zie blz. 352 en 353).

Tot deze verbale adjectieven behooren nog:

eto, dronken; *wieto so wi singina isago-sago*, hij is dronken, dus zijn hart is verdeeld;
tirine, beven; *mi ngowaka iotauku de muna mitirine*, haar kind is naar beneden gevallen en zij beeft, rilt;
punusu, verzadigd; *ipunusokau so toodomuwau*, ik ben verzadigd en eet dus niet meer;
pelesoko, moede; *gumuna o njawa moasa, mipelesokou*, zij is zwanger, zij is al moede;
sowo-sowono, snikken; *gumuna mimoi moari misowo-sowono, siadono mi ngomasa itorou*, zij daar huilt, dat ze ervan snikt, zoodat haar keel van streek is;
tuuduku, landerig, lui; *inatuuduku boloasu inasawini*, wanneer we lui zijn, moeten we hongerigen;
kiwounu, zat-zijn; iets niet meer kunnen eten, omdat men het al zoo dikwijls gegeten heeft; iets vervelend gaan vinden: *ai siode kamanoimi o ngafi, kaikiwounude*, mijn toespijs is maar altijd ngafi (heele kleine vischjes, die men alleen eet, als men niet anders krijgen kan) ik ben 't zat;

todokana, schrikken; *wonanere wolutúku so witodokana*, hij droomde, dat hij verdronk, aldus schrok hij;

sabirokata, honger, gebrek lijden, in lang niet het gewone voedsel genieten of genoten hebben; *nane nanga bira kamasawini ifaráku, boloásu inasabirokata*, thans, ditmaal is onze rijst louter leegge doppen, 't kan niet anders of we moeten gebrek lijden;

sawini, honger hebben; *a kede, dau ania roese de ania njawa nisawini*, och heden, beneden (in de onderwereld) lijdt jelle honger aan je ziel en je lichaam;

gogama, 't koud hebben, koortsig zijn (niet: koorts hebben, dat is actief: *faáro*, terwijl het wisselwoord voor *faáro* is de actieve vorm: *pogogama* en niet *inagogama*); *tjei, igogama masala de ibesaokauóli*, he, ik ben ontzettend koud (huiverig, rillerig) en nu begint het alweer te regenen; (verwante dialecten hebben voor koorts: *gaga, gagama, kakama, goga, gogama*);

tora, ontstellen, 'n stuip krijgen van schrik; *dakuúku o garúda iuti de jokitora*, van boven kwam de garoeda (vogel uit de fabelenwereld) naar beneden dalen en men ontstelde;

surugógo, zich verslikken; *pookere pomakasano asa inasurugógo*, wanneer we drinken en (tegelijkertijd) elkaar vragen (doen), verslikken we ons;

maeke, beschaamd; *una manga bionóka woiete so jokimaeke*, hij lachte vóór hun gezicht, zoodat ze beschaamd waren;

tuunisi, obstipatie; *o parúru naokere la uwa nituunisi*, drink een purgeermiddel, opdat je niet verstopt raakt;

modongo, bang-zijn; *o basarama ma datekino ngomi mimodongo*, dicht bij een waringin zijn we bang.

Voor kinderen en dieren: *ja*:

o wange moi o ngowaka o akeróka, boloásu jagogama, een heele dag zijn de kinderen in het water, 't kan niet anders dan dat ze koortsig zijn;

o ounu magudái o daluku magoáka jactóku, een massa wespen liggen dronken aan het ondereind van den arenpalm;

o sinapani ipotóka so o djara jatodokana, het geweer knalt, het paard schrikt; enz.

Het Gal. heeft voor den 3en ps. enk. en mv. onzijdig (dus: kind, dier, zaak): *ða* (Lod. *dja*): *ai gia ðasiri*, mijn hand doet zeer;

ni boki ðagoga, je kat heeft koorts; *ða* is dus gelijk aan Tab. *ja*.

Voor *zaken* evenwel heeft, in afwijking van het Gal. en Lod. het Tab. geen *ja*, doch dezelfde exponent als bij de subjectieve vervoeging voor zaken, nl. *i*. De Tabaroe zegt niet: *ai giana jasiri*, maar: *ai giana isiri*. Dezelfde vorm dus, waarmee de adjectieven gevormd worden. De eenige uitzondering op dezen regel is *owa*, goed, dat de exponent *ja* heeft, zoowel voor personen als zaken:

ngona jaowa, gij zijt goed; *muna jaowa*, zij is goed; *ona jaowa*, zij zijn goed, enz.

o njawa jaowa de o njawa itorou, goede en slechte menschen; *awi singina jaowa*, zijn hart is goed, hij heeft een goede inborst; *ne o gota jaowa, ge itorou*, dit is goed hout, dat is slecht.

Als regel geldt dus voor zaken, dat alle intransitieve werkwoorden en verbale adjectieven zich vormen met de subjectsexponent *i*:

o kaso igoli, de hond bijt; *o boso isanku*, de pan is heet; *i wase itodomo*, mijn hakmes is scherp; *o gotoaka isoso*, de witte kakatoe vliegt; *mi mosa ipesaka*, haar sarong is nat; *o ngasuku ikelêko*, de paal staat scheef; *o Waladaka manga kai iarese*, de huid der Hollanders is wit; *o tonaka ne itereboko*, deze aarde is rood; *ami biono itero*, haar gezicht is mooi; *o naoko itumunu*, de visch duikt; *o teto itubúso*, de steen is zwaar; enz.

„Er-niet-zijn” van menschen wordt op dezelfde wijze gevormd als de verbale adjectieven: *ngoi iüwa*, verkort: *ngoiüwa*, ik, mij niet is; *ngona niüwa*, gij, u niet is; *una wiüwa*, hij, hem niet is; *muna miüwa*, zij, haar niet is; *ngone inaiüwa*, wij, ons niet is (incl.); *ngomi miüwa*, wij, ons niet is (excl.); *ngini niüwa*, gij, ulieden niet is; *ona jokiüwa*, zij, hun niet is.

Voor kinderen en zaken: *ai ronga modidi iüwa*, mijn bijnaam niet is; onbepaald: *o njawa moiüwa*, er is geen mensch; *komoüwa*, niemand (er is).

Zoogenaamde *onpersoonlijke* werkwoorden, welke in het Nederlandsch met „het” gevormd worden, nl. het regent, het waait, enz. geeft het Tab. weer of door eenvoudige vermelding van het substantief zonder meer of door vermelding van het substantief met voorvoeging van de subjectsexponent *i*, waardoor de substantieven in werkwoordsvorm geplaatst worden:

o besaka, regen; wil men zeggen „het regent”, dan zegt men eenvoudig *o besaka*, 't regent; *o besaka iamoko*, regen groot = het regent hard; *kauginika o besaka isoka o wadengoka jatakuáa*, gisteren 'n regen (regende 't) alsof ze bamboes schuin naar beneden

hielden, m.a.w. het goot bakken van den hemel; *dua ibesaka*, straks gaat 't regenen; *itoingówa de ibesaka*, niet lang meer of 't zal gaan regenen.

o tawí-tawí, bliksem, 't bliksemt; *o dadoko*, wind, 't waait; *o dutúru*, donder, 't dondert; deze woorden kunnen niet door *i* in werkwoordsvorm gebracht worden, vgl. onze woorden „eb”, „vloed”, welke evenmin in werkwoordvorm voorkomen: het is eb, het is vloed, enz.

itonaka, 't grondt, 't ebt (de grond wordt zichtbaar); *neéna o donaka*, thans is er eb; *o dobele*, vloed; *idobele*, 't vloedt; *o wange-ikoróna itonaka ma o wange-maata idobele*, 's middags is het eb, doch 's avonds vloed. Bij *itonaka* en *idobele* is *o akere* (water) eigenlijk het verzwegen subject en dat zal ook wel bij *ibesaka* ('t regent) het geval zijn, dus: *o besaka ibesaka*, regen, 't regent. Iets dergelijks hebben de uitdrukkingen: *o akere iakere*, woordelijk: water, 't watert, d.w.z. water, dat drinkbaar is, drinkwater, tegenover: *o akere iosa*, 't water (is) zilt, enz. Voorts nog: *o obiri*, nacht; *iobiri*, 't nacht, 't donkert; *iobirúku*, de avond valt; *o gagini*, dauw; *igagini*, 't dauwt; *o kinitara*, licht; *ikinitara*, 't licht, 't daagt; *ade ikinitaróu*, 't is al bijna licht, dag.

Afgeleide intransitieve en transitieve werkwoorden.

Over het voorvoegsel *si*.

Wat den vorm betreft, treedt *si* meer op als los voorvoegsel dan als vast prefix. Het argument of men *si* met het grondwoord in één woord wil schrijven of niet, kan niet worden uitgemaakt door de opmerking, dat er tusschen *si* en het grondwoord nog andere prefixen of een reduplicatie-lettergreep kan ontstaan, want men kan *si* evengoed voor een secundairen als voor een primairen stam voegen. Het meest juiste zal wel zijn, *si* aaneen te schrijven met het grondwoord.

1. Het voorvoegsel *si* vormt niet in de eerste plaats causatieve werkwoorden. Een voorvoegsel dat een uitsluitend causatieve betekenis heeft, kent het Tab. niet. De toestand is ongeveer, zooals

in het Mal. nl. dat de causatieve beteekenis ontstaan is uit de instrumentale. In het algemeen kan gezegd worden, dat de werkwoorden met *si* hun object *indirect* regeeren, d.w.z. dat het object staat in den datief, die instrumentaal is, den concominatief of welken naamval dan ook, dien wij omschrijven met: *aan, door, op, met, tegen*, enz.

Waar nu van het object wordt gezegd, dat het de handeling verricht met: *door, met-behulp-van, door-middel-van* het indirect object, daar wordt ook wel de nadruk van het handelend object verplaatst naar het middel of werktuig, waarmee de handeling verricht wordt, zoodat de voorstelling deze wordt: het subject laat de handeling verrichten door het indirect object. Verder nog: het subject doet het indirect object de handeling verrichten. Op deze wijze ontstaat de causatieve beteekenis uit de instrumentale, welke laatste weer een der vele functiën is van het indirect object, hetwelk door een werkwoord met *si* geregeerd wordt. Zoo is dus de causatieve beteekenis een jongere functie van het voorvoegsel *si*, welke wel verre van de meest voorkomende te zijn, bij de meerderheid der voorbeelden voorkomt.

De meest algemeene functie van *si* is het aanduiden van het indirect object, door ons met allerlei voorzetsels aan te duiden.

Voorbeelden van werkwoorden met *indirect* object (uitgezonderd instrumentaal object):

ame, ruiken; *siamé*, beruiken;
lefo, schrijven; *silefo*, beschrijven;
meta, mikken; *simeta*, richten op, koersen;
dotoko, leeren; *sidotoko*, aanleeren;
gegoto, aandringen; *sigegoto*, dwingen;
fangu, betalen; *sibangu*, afbetalen;
oto, hakken; *sioto*, behakken, kerven;
oto, hakken; *sigoto*, slaan-in, er-in-slaan;
parisi, krabben (van kippen); *sibarisi*, uit-elkaar krabben;
paiti, graven; *sibaiti*, graven ter wille van, iets ingraven, begraven (niet van menschen);
tarisi, schenken; *sidarisi*, er-naast, er-overheen schenken;
otaka, brengen; *siotaka*, brengen-mee, meebrengen;
tumunu, duiken; *sidumunu*, duiken met;
isene, hooren; *sigisene*, luisteren naar;
temo, zeggen; *sidemo*, zeggen aan, tot;
sano, vragen; *sisano*, vragen naar, bevragen;

oara, hardloopen; *sioara*, wegloopen met;
soso, vliegen; *sisoso*, vliegen met;
tobongo, zwemmen; *sidobongo*, zwemmen met;
tarwanono, waarschuwen, vooruit aanzeggen; *sidarwanono*, waar-
 schuwen voor, tegen;
tase, kruipen; *sidase*, besluipen;
tumutu, wijzen; *sidumutu*, wijzen naar, aanwijzen.

2. Een tweede beteekenis van *si* is de aanduiding van het instrumentaal object. Deze beteekenis grenst nauw aan de bovenopgegevene, doch zij wordt hier afzonderlijk behandeld, omdat uit haar in het bijzonder de causatieve beteekenis is voortgekomen. De vormen met *si*, welke een instrumentaal object regeeren, duiden aan, dat het indirect object het middel is, *waardoor* of ook slechts het voorwerp, *waarmee* de handeling verricht wordt. Gelijk bekend is, gaat de laatste beteekenis gemakkelijk in de eerste over.

Voorbeelden:

uiti, uitscheppen; *siguiti*, scheppen, uitscheppen met;
paiti, graven; *sipaiti*, graven met;
parisi, krabben; *siparisi*, krabben met;
pusuku, binden; *sipusuku*, binden met;
tebini, rein, schoon; *sitebini*, reinigen met;
amono, raken, treffen; *siamono*, raken met (b.v. een bamboe onder een straal water houden);
alu, een boom aan den valkant inhakken; *sialu*, inhakken met;
souru, medicijn; *sisouru*, met medicijn behandelen;
akere, water; *siakere*, bewateren, onder water zetten;
woa, huis; *siwoa*, huizen met (b.v. onder een matje als geimprovisceerd huisje);
awo, plank in de prauw; *siawo*, beplanken, planken inleggen;
akana, schillen (v.e. ananas b.v.) *siakana*, schillen met;
adju, aanlengen; *siadju*, aanlengen met;
pikiri, zeven; *sipikiri*, zeven met;
teo, uitpersen; *siteo*, uitpersen met;
dabo, wond; *sidabo*, wonden toebrengen met;
aru, rijstspaan; *siaru*, met de spaan roeren;
tomanga, wakker maken, wekken; *sitomanga*, wekken met;
tuduku, planten; *situduku*, planten, pooten met;
aru, troosten, tot bedaren brengen; *siaru*, troosten met;
tarusu, donker; *sitarusu*, donker maken met;

wako, gooien; *siwako*, gooien met;
lega, kijken; *silega*, kijken met;
doa, klimmen; *sidoa*, met iets naar boven gaan, iets naar boven
aanreiken.

Daar men deze laatste beteekenis, nl. van *doa*, ook kan weergeven met: *iets naar boven doen gaan* en ook onder de andere hier opgegeven voorbeelden een min of meer causatieve beteekenis aantreft, behoeft het verder geen verklaring, hoe gemakkelijk de causatieve beteekenis uit de instrumentale voortkomt.

Nog:

resene, uitwijken, uit den weg gaan; *siresene*, uit den weg zetten,
d.w.z. met iets uit den weg gaan; causatief opgevat: maken,
dat iets uit den weg komt.

3. Voorbeelden van de causatieve beteekenis, welke, zooals men uit de bovenstaande voorbeelden kan zien, uit de instrumentale zijn voortgekomen:

tebini, rein, schoon zijn; *sidebini*, schoonmaken;
supu, naar buiten gaan; *sisupu*, naar buiten brengen;
okere, drinken; *siokere*, drenken;
odomo, eten; *siodomo*, te eten geven, voederen;
uti, afdalen; *siguti*, aflaten;
oko, staan; *sogoko*, opzetten;
wosama, binnengaan; *ingosama*, binnenbrengen;
pelelaka, mager; *sibelelaka*, zich mager doen worden door hard
werken, „abmageren”;
kasaiti (van *saiti*, kleven) aankleven; *sigasaiti*, beplakken, aan
elkaar doen kleven;
tarisi, schenken; *sitarisi*, doen schenken; *sidarisi*, overschenken;
peetoro, nauw; *sibeetoro*, nauw maken om door een smalle ope-
ning heen te wringen;
poa, storten; *gopoa*, overstorten; *sigopoa*, doen overstorten;
kububulu, inloopen (van water); *sigububulu*, erin doen loopen;
parene, opstijgen, aan boord gaan; *sibarene*, op-, inladen, aan
boord doen gaan;
tabi, tegenaan; *sitabi*, er vlak tegenaanbrengen, doen aansluiten;
sidabi, omringen;
sebanga, vlak, dicht bij; *sisebanga*, dicht-bij doen komen;
tiái, recht, in orde; *sitiái*, recht, vlak maken; *sidiái*, in orde doen
brengen, voorzichtig aandoen;

tonga, van elkaar wijken; *sidonga*, uit elkaar doen wijken, de reet grooter maken;

tangono, er schuin tegenaan zetten; *sitangono*, er schuin tegenaan doen zetten; *sidangono*, overhalen;

tjobo, grijpen; *sidjobo*, doen aanpakken, doen aangrijpen.

Uit deze voorbeelden blijkt, dat de tenues *k*, *t*, *p*, *f*, *tj*, respect. veranderen in de mediae *g*, *d*, *b*, *dj*; en *h* en *w* in *ng*.

4. Een andere beteekenis van *si* wordt aangetroffen, waar dit voorvoegsel optreedt tegelijkertijd met het voorvoegsel *da*, *de*, *di*, *do*, *du*, welks klinker zich richt naar de eerstdaaropvolgenden klinker van het werkwoord. De vormen met *da* (en varianten) zijn dikwijls zoo goed als synoniem met de vormen, die enkel *si* voorgevoegd hebben, doch waar *si* tegelijkertijd voorvoegsel is met het dan steeds daaropvolgende *da* (en varianten), dan heeft *si* een *meervoudige* beteekenis. De vraag kan rijzen of hier het voorvoegsel *si* hetzelfde is als het boven besprokene, daar de beteekenis zoozeer schijnt af te wijken. Men herinnere zich echter, dat het — in de Indonesische talen zoo veel gebruikte achtervoegsel *i* (*si*, *ki*, enz.) — in zich vereenigt de beide volgende beteekenissen:

1e. de handeling verrichten aan, voor het indirect voorwerp; 2e, de handeling verrichten aan dat voorwerp op verschillende plaatsen ervan (b.v. iets aan alle kanten bekloppen) of aan vele voorwerpen slechts op één plaats. Vandaar dat zulk een vorm met het achtervoegsel *i* in vele Indonesische talen ook dikwijls als eenvoudige meervoudsvorm optreedt. Hetzelfde schijnt hier het geval te zijn met het voorvoegsel *si* en zonder dat hiermede gewezen wordt op mooglijke identiteit dier beide grammatikale elementen, kan men toch aannemen, dat hier ongeveer dezelfde beteekenissen in *si* aanwezig zijn.

Waar *si* zonder *da* (varianten) optreedt, duidt het indirect object aan, dat het dikwijls een zekere meervoudigheid van handeling insluit, hetzij dat 'n subject en één object de handeling herhaaldelijk of aan alle kanten verricht (meervoud van handeling) of dat het de handeling aan vele objecten verricht (meervoud van object). Wanneer nu *si* en *da* (en varianten) beide tegelijkertijd worden voorgevoegd, dan heeft *da* (varianten) uitsluitend de beteekenis van het verrichten der handeling aan, voor, met, ten opzichte van het indirect object, terwijl *si* dan uitsluitend de beteekenis van meervoud der handeling aanduidt.

si en *da* (varianten) zijn dus twee voorvoegsels van nauwverwante

beteekenis, welke, tegelijkertijd optredende, steeds op bovenaangeduide wijze hun functiën verdeeld houden.

Voorbeelden:

oara, hard-, wegloopen; *sioara*, wegloopen met; *dooara*, bestormen; *sidooara*, ervan-doorgaan met veel dingen;

soso, vliegen; *sisoso*, vliegen met; *dososo*, afvliegen op; *sidososo*, met veel dingen wegvliegen;

amono, raken, treffen; *siamono*, raken met; *daamono*, raken op; *sidaamono*, veel malen beraken;

gamono, een wild raken, treffen; *dagamono*, met een lans raken op, beraken; *sidagamono*, met velen iets beraken;

arvene, uitdoen, uittrekken; *siaarvene*, aandoen, aantrekken; *daarvene*, uittrekken over; *sidaarvene*, zich geheel omkleeden, omhangen, inwikkelen;

asini, wegdrijven; *siasini*, doen wegdrijven (van een vlot) of wegdrijven (met den stroom); *daasini*, aandrijven; *sidaasini*, afdrijven met veel tegelijk (bv. een vlot met hout);

adju, lengen; *siadju*, aanlengen met; *daadju*, erin aanlengen; *sidaadju*, verschillende dingen ermee innemen;

pairi, tuinmaken; *sipairi*, tuinmaken met; *dapairi*, tuinmaken voor; *sidapairi*, met velen tuinmaken;

bairi, tuin; *dabairi*, tuinende zijn in, op (bosch), tegen (berghelling); *sidabairi*, met velen aan het tuinen zijn;

pesaka, nat; *sipesaka*, natmaken met; *depesaka*, plaatselijk nat worden; *sidepesaka*, met barang en al begoten worden;

besaka, regen; *sibesaka*, regenen met, doen regenen (door kinderen spelenderwijs met een geharpuist blik b.v.); *debesaka*, beregenen; *sidebesaka*, door en door nat, aan alle kanten beregend worden;

asoko, roepen; *siasoko*, aanroepen (van geesten); *gasoko*, roepen om, bij-roepen; *sigasoko*, be-roepen, beschreeuwen (van uit de verte); *dagasoko*, bijeenroepen; *sidagasoko*, veel malen bijeenroepen of velen doen bijeenroepen;

gaasoko, vragen; *sigasoko*, vragen om; *dagaasoko*, be-vragen, afbedelen; *sidagaasoko*, alles afvragen, afbedelen;

alu, boom-inhakken aan den valkant; *sialu*, een „alu” maken met; *daalu*, behakken, be-alu-en; *sidaalu*, eenige boomen tegelijk inhakken, zoodat ze tegelijk vallen;

aiki, uit-, afnemen; *daaiki*, plaatselijk uit-, afnemen; *sidaaiki*, met have en goed wegtrekken, verhuizen met „al z'n hebben en houden”;

adono, bereiken, aankomen; *daadono*, bepaalde plaats bereiken;
siadono, een hoogte, graad (van rijpheid) bereiken; *sidaadono*,
 gelijk aankomen van velen;

booto, klaar, af, gereed; *sidobooto*, allen vertrokken, afgereisd;
asa, brengen; *siasa*, wegbrengen, geleiden; *daasa*, wegbrengen met,
 op; *sidaasa*, tegelijk meenemen van veel dingen;

umo, weggoeien; *siumo*, doen wegwerpen; *duumo*, ergens op,
 tegenaan wegwerpen; *siduumo*, alles tegelijk wegwerpen;

amoko, groot; *siamoko* (meest gehoord in Tern. vorm *silamo*)
 zich verheffen, aanstellen; *daamoko*, grootworden in, opwassen te;
sidaamoko, met iets of iemand tegelijk opgroeien, opwassen, groot-
 worden;

ikiri, af-, uitvegen; *siikiri*, uit-, afvegen met; *düikiri*, bevegen, be-
 duimelen; *sidiikiri*, alles tegelijk uitvegen;

ese, halen, nemen; *siese*, doen halen; *deese*, halen op, in; *sideese*,
 halen, nemen van veel dingen tegelijk;

gese, nemen, halen voor; *sigese*, doen halen voor; *degese*, op cre-
 diet nemen, poffen; *sidegese*, veel dingen koopen op den pof;

ali, ruilen, ook: verdwalen; *siali*, doen veranderen, verdwalen;
sigali, vertalen, overbrengen; *tagali*, vergoeden, in de plaats ervan
 geven; *dagali*, overschenken (van het eene vat in het andere); *data-
 gali*, uitleenen over en weer; *sidatagali*, velen met elkaar uit-, be-
 leenen;

boa, komen; *siboa*, doen komen; *doboa*, tegenkomen; *sidoboa*,
 gelijk aankomen, elkaar aantreffen;

osiki, baden; *siosiki*, doen baden; *gosiki*, bad; *dogosiki*, baden op,
 aan een bepaalde plek; *sidogosiki*, velen doen baden op een bepaalde
 plaats;

paasana, slaan; *sipaasana*, slaan met; *dabaasana*, slaan op, beslaan;
sidabaasana, slaan van veel dingen tegelijk of aan alle kanten slaan;

tobaka, trekken; *sitobaka*, trekken met; *dotobaka*, erbij, erin trek-
 ken; *sidotobaka*, alles tegelijk optrekken (b.v. een net met visch);

surono, een gat maken; *sisurono*, een opening maken met; *dusu-
 rono*, een opening maken in, op, aan; *sidusurono*, b.v. alle geledingen
 van een bamboe tegelijk opensteken;

fero, groeien; *defero*, begroeien; *sidefero*, samen laten opgroeien;
noa, leggen, neerleggen; *sinoa*, neerleggen met (b.v. vuur met een
 vuurtang); *donoa*, erbij, erin leggen; *sidonoa*, veel dingen erbij, erin
 neerleggen;

omas, ademen; *siomas*, ademen met; *doomas*, beademen; *sidoomas*, aan alle kanten beademen;

oo, leven; *dooo*, leven in, aan, op, tegen; *sido*, veel dingen (bv. klappers) tegelijk laten ontkiemen;

sowoko, vruchtdragen; *sidosowoko*, tegelijk vruchtdragen, (b.v. van een doerianboom en een manggoestanboom, welke gelijktijd vruchtdragen);

tanuru, teeken van eigendomsrecht plaatsen bij vruchtboomen enz.

sidadanuru, kleine kinderen voor elkaar bestemmen, een verloving bij voorbaat, kinderverloving.

Het voorvoegsel *da* (en varianten) is ook aan reduplicatie onderhevig, wanneer er sprake is van veelheid van handeling en in die gevallen, waarin wij den zin vormen met een betrekkelijk voor-naamwoord.

Voorbeelden:

ame, ruiken, kussen; *daame*, beruiken, bekussen; *dadaame*, herhaaldelijk bekussen: *mi ngowaka modadaame*, zij bekust haar kind herhaaldelijk; *o ngowaka modadaame geéna, isongenokáu*, het kind, dat zij bekuste, is gestorven;

lega, zien; *delega*, bezien, bekijken; *dedelega*, herhaaldelijk bezien: *awi raki wodedelega*, hij beziet herhaaldelijk zijn boomgaard; *o raki wodedelega geéna, jaukuokáu*, de boomgaard, die hij bezag, is afgebrand;

asini, wegdrijven; *daasini*, aanspoelen; *dadaasini*, herhaaldelijk aanspoelen, aandrijven: *o dababoro idadaasini*, zee-vuilnis drijft herhaaldelijk aan (land); *o dababoro idadaasini geéna, ilutuokáu*, dat zeevuil (drijffrommel), dat kwam aandrijven, is gezonken;

oara, hardloopen; *dooara*, be-loopen, bestormen; *dodooara*, herhaaldelijk bestormen: *o ngorana ma bebeno jododooara*, zij bestormen herhaaldelijk de deur; *o ngorana ma bebeno jododooara geéna, irubáku*, de deur, die zij bestormden, is omgevallen;

uisi, vloeien, lekken; *guisi*, afleken, afdruipen; *duguisi*, afdruipen uit, van; *duduguisi*, herhaaldelijk afdruipen: *awi dangiri ge o aunu joduduguisúku*, van zijn slaapbank droop voortdurend bloed naar beneden; *o aunu o dangiri joduduguisi geéna, ilepáno*, het bloed, dat van de bank droop, vormt plassen.

De voorbeelden: *diidu* (*idu*, slapen, zich neerleggen; *diidu*, slapen op, beslapen, d.w.z. van vogels, die een vaste plek hebben, waar zij

slapen) en *duruba* (*rubā*, vallen, *duruba*, vallen op) geven een innige samengroeiing te kennen van werkwoorden met het voorvoegsel tot een substantief: *o namoro ma diidu*, de slaapplek der vogels; *o gota ma duruba*, de valplek van den boom.

Afgeleide transitieven van intransitieven
en van transitieven.

Zooals uit de hieronder gegeven voorbeelden blijkt, heeft de overgang van *tenues* in *mediae* geregeld plaats, terwijl de woorden, welke met een klinker aanvangen door *g* worden voorgevoegd en in enkele gevallen door de velare nasaal *ng*.

De vorm *giunu* uit *inu* is een eigenaardige afwijking.

toteke, aankloppen met de knokkels; *doteke*, bekloppen;
piakoro, uit elkaar halen; *biakoro*, klein maken;
taulu, vuurmaken; *daulu*, op het vuur zetten, bevuren;
parisi, terzijde krabben, schuiven; *barisi*, afwenden, beschermen
 (tegen ongeluk);
totiri, op den arm dragen; *dotiri*, op den arm zetten;
tedama, kauwen; *dedama*, met kauwsel voeren, gekauwd eten
 voeren;
tosiki, stelen; *dosiki*, bestelen;
taári, staan vóór; *daári*, zich wenden, keeren vóór;
toku, over een boom, plank, bamboe loopen; *doku*, iets, iemand
 benaderen, terwijl men ergens op, over loopt;
tooraka, verplaatsen; *dooraka*, verplaatsen naar, in, op;
torusu, afloopen van water, terugloopen; *dorusu*, wijken, achter-
 uitgaan;
toboko, aangezet, aangebrand; *doboko*, omroeren tot op den
 bodem;
ari, weenen; *gari*, beweenen;
parene, opstijgen; *barene*, zitten-op, bestijgen;
isene, hooren; *giisene*, vernemen;
uti, dalen; *guti*, afdalen voor, ten behoeve van;
tumunu, duiken; *dumunu*, opduiken;
ese, halen; *gese*, halen voor, ten behoeve van;
utuku, plukken; *gutuku*, plukken voor;

pelénga, openen; *belénga*, opendoen voor;
toóma, slachten; *doóma*, slachten voor;
asa, brengen; *gasa*, meebrengen;
tutuku, stampen; *dutuku*, stampen voor;
uunu, oplezen; *nguunu*, oplezen voor;
tike, zoeken; *dike*, zoeken voor;
tangi, neerstrijken, zich zetten v.e. vogel; *dangi*, ergens op neer-
 strijken;
aiki, eruit halen; *gaiki*, verlossen, helpen;
tulúru, opschuiven; *dulúru*, bijelkaar schuiven;
iunu, verbergen; *giunu*, verbergen voor; enz.

Als *samengestelde* werkwoorden komen voor:

aako-tawi, uit: *aako*, oog, en: *tawi*, oogknippen: *pomaäakotawi*,
 zich de oogen knippen, knipoogjes geven;

giamma-ma-soata, uit: *giamma*, hand, arm; *soata*, vier; *ma soata*,
 handpalm, „de vier”: *posigiamma-ma-soata*, in handen overgeven, over-
 leveren;

galu-siri, uit: *galu*, voorvlakte van den romp (van *alu*, voorzijde
 maken); *siri*, zeer, ziek: *pogalusiri*, medelijden, hartzeer hebben;

diki-oko, uit: *diki* (van *tiki*, stuiten, niet verder kunnen), stutten,
 steunen op; *oko*, kin: *pomadikioko*, zich de hand stutten, zitten met
 de kin op de handen;

gia-songóna, uit: *gia* (Tab. *giamma*) arm; *songóna*, half, helft:
pogiasongóna, meten met een halven vadem (nl. met de linkerhand
 op het borstbeen en de rechterarm uitgestrekt);

gari-betongo, uit: *gari*, beweenen (van *ari*, weenen) *betongo*,
 woord (van *feto*, kletsen, prevelen): *pogaribetongo*, woorden-weenen
 beweenen met woorden;

tila-borono, uit: *tila*, opschuiven, bijelkaar brengen;

borono (van *porono*, inwikkelen in een sarong om zich warm te
 maken; ook: broeden; vgl. Tern. *foro*, broeden; *boro*, ei): *poma-
 tilaborono*, vanwege de kou in elkaar gehurkt zitten en zich in een
 sarong wikkelen;

tanu-bane, uit: *tanu*, waken, afwachten; Tern. *pane*, bestijgen,
 embarkeeren: *potanubane*, van scheepsgelegenheid gebruik maken;

rai-songóna, uit: *rai*, deelen; *songóna*, helft: *poraisongóna*, hal-
 veeren, in de helft verdeelen.

Over de beteekenis der voorvoegsels.

De voorvoegsels *ma* en *ka*.

Op blz. 338 v.v. is onder de „Vervoeging met objecten” gebleken, dat *ma* in het Nederlandsch weergegeven wordt met het wederkeerend voornaamwoord „zich”. Voorbeelden:

1. *tomarukúku*, (*rukúku*), ik buig mij; *womaosiki*, (*osiki*), hij baadt zich; *jomamaráu*, (*maráu*), zij wasschen zich het gezicht; *pomaluuunu*, (*luunu*), zich bedekken; *pomaluiti*, (*luiti*), zich snijden; *tomakadunu*, (*kadunu*), ik knik mij (ik knik met mijn hoofd); *momapeleoko*, (*peleoko*), zij rekt zich; *pomaopini*, (*opini*), zich stijf houden (overdrachtelijk: een harde kop hebben); *womaoara*, (*oara*), hij maakt zich uit de voeten.

Dezelfde beteekenis heeft *ma* in de w.w. die op blz. 362 als verbale adjectieven of toestandswoorden zijn aangeduid. Worden deze verbale adjectieven niet gebruikt in de daarbij opgegeven vormen, nl. met een pers. vnw. tot object, dan wordt het objectspronomen *ma*:

mipelesoko, haar is moede; *momapelesoko*, zij maakt zich moede (met een of ander werk); *witodokana*, hem schrikt; *womatodokana*, hij doet zich schrikken, d.w.z. bij een zaak, die hem al bekend was, doet hij alsof hij deze nog nooit gehoord had, waarbij hij „zich doet schrikken”; *iporosono*, mij huivert; *tomaporosono*, ik doe mij huiveren, d.w.z. de beweging van rillen, huiveren maken; *inatuuduku*, lusteloos, landerig, lui zijn; *pomatuuduku*, het zich gemakkelijk maken, een lui leventje leiden; *wisawini*, hem hongert; *womasawini*, hij maakt zich hongerig = met een leeg maag rondloopen; enz.

2. Een 2e beteekenis van de vervoeging met *ma* blijke uit de volgende voorbeelden:

pomaomasa, (*omasa*), adem-scheppende, verpoozende, uitblazende zijn; *momakuarene*, (*kuarene*), zij is barende; *womapercoto*, (*percoto*), hij is gierig, karig; *momaidu*, (*idu*), zij is rustende, liggende; *momaidu-idu*, zij is somnambuleerende; *tomatase*, (*tase*), ik ben kruipende; *pomaoko*, (*oko*), staande, we zijn staande; *jomalega*, (*lega*), ze zijn kijkende; *womagogere*, (*gogere*), hij is zittende; *momawuaéka*, zij is naakt.

Verder nog: *o ngowaka womatjihóri*, *asa womatase*, *asa womaoko*, *asade womasinonu*, *asade wotagi wosaaka wotai-taili*, een kind, hij is (eerst) schuivende-met-z'n-achterste, dan is hij kruipende, dan is hij staande, dan is hij volgende, dan gaat hij en stapt al probeerende; enz.

Deze intransitieve w.w. duiden een toestand aan, waarin het sub-
ject verkeert, want worden deze w.w. gebruikt zonder het prefix
ma, dan ontstaat een actieve handeling:

poomasa, ademen; *totase*, ik maak nachtelijke bezoeken; *pooko*,
nog in leven zijn, nog „staan” = bestaan; *jolega*, zij kijken; *wogo-
gere*, hij zit; *tokuarcne*, ik (ben) licht.

Er zijn enkele woorden, welke niet zonder *ma* voorkomen:

pomangeana, gapen; *momarofu*, zij blert, balkt, huilt; *womatiingi*,
hij daagt uit.

3. Een 3e beteekenis van *ma*, hoewel nauw verwant aan de voor-
gaande, doet de handeling van het sub-ject kennen als een eigenschap,
laat de werking zien als een vak, dat beoefend wordt:

Vergelijking:

jowukunu, zij verkoopen; *jomatwukunu*, zij zijn verkoopende, zij
oefenen de handeling „verkoopen” uit als vak, dus: zij zijn ver-
koopers, kooplieden;

joteda, zij stallen uit; *jomateda*, zij zijn uitstallende, zij zijn uit-
stallers, zij zijn winkeliers;

Bovenstaande beteekenis wordt nog verduidelijkt door reduplicatie
van de w.w. stammen:

ona o bira jomatwuku-wukunu, zij houden zich bezig met het ver-
koopen van rijst = zij zijn rijstverkoopers;

o Tjinaka o njawa imateda-tedaka, de Chineezen zijn menschen,
die zich bezig houden met uitstallen = zijn zijn uitstallers, winkeliers;

o sikola ma njawa imadoto-dotoko, de scholieren houden zich bezig
met leeren = zij zijn leerlingen;

Wanneer bovenstaande vormen met *ma* vergeleken worden met de
afleidingen in het Mal., welke met *ber-* gevormd worden, dan blijkt,
dat deze *ma*-vormen, hoewel vormelijk verschillende, in beteekenis
gelijk zijn aan één der beteekenissen van de afgeleide w.w. stammen
met *ber-* (*ber-* heeft 6 beteekenissen, zie Spkt. prof. v. Oph. § 188):

pomakulu = *bertjoekoer*, zich scheren;

tomakulu = *akoe bertjoekoer*, ik scheer mij;

pomatwusi = *bersisir*, zich kammen;

tomatwusi = *akoe bersisir*, ik kam mij;

pomaa = *berpegang*, zich vasthouden;

tomaa = *akoe berpegang*, ik houd mij vast;

- pomadotoko* = *beladjar* (voor *beradjar*), zich leeren;
tomadotoko = *akoe beladjar*, ik leer mij;
pomapaasana = *berpoekoel*, zich slaan;
tomapaasana = *akoe berpoekoel*, ik sla mij;
o Sale o gasi woxwukunu = *Sale mendjoecal garam*, Sale ver-
 koopt zout (Sale is bezig met de handeling „verkoopen”, niet
 als vak);
 doch: *o Sale o gasi womawukunu* = *Sale berdjoecal garam*, Sale
 is zoutverkooper, zouthandelaar; enz.

4. Voorbeelden en beteekenis van afgeleide w.w. met *ma* en *si*:

- pomasipeleke* (grndwrd: *peleke*), zich stooten;
pomasidiai (*tiai*), zich gereed maken tot de afreis;
pomasidailako (*tailako*), idem;
pomasiobiri (*obiri*), zich laten be-avonden, zich donker laten
 worden;
pomasibesaka (*besaka*), zich in den regen begeven, zich nat
 laten regenen;
pomasigisara (*gisara*), zich overgieten met;
pomasizwekata (*wekata*), als vrouw tot zich nemen = in cuncu-
 binaat leven;
pomasirvoa (*woa*), zich tot huis maken;
pomasinoa (*noa*), voor zich neerzetten, neerleggen;
pomasisori (*sori*), zich er dichtbij begeven;
pomasitorusu (*torusu*), zich achteruit begeven;
pomasibelelaka (*pelelaka*), zich „abmageren” door hard werken;
pomasiasini (*asini*), zich laten afdrijven;
pomasidaulu (*taulu*), voor zich te vuur zetten;
pomasilamo (*lamo*), zich aanstellen, verheffen;
pomasitorou (*torou*), zich slecht maken;

5. Voorbeelden van afgeleide w.w., welke de beteekenis hebben
n: voor, ten behoeve van:

- pomagese* (*ese*), voor zich halen;
pomangakunu (*akunu*), zich ertoe-instaat gevoelen;
pomagosumu (*osumu*), voor zich roosteren;
pomadiidja (*idja*), voor zich koopen;
pomadubukunu (*wukunu*), voor zich verkoopen;
pomagasa (*asa*), voor zich meebrengen;
pomadoóma (*toóma*), voor zich slachten;

pomaguti (*uti*), voor zich aflaten;
pomanguunu (*uunu*), voor zich oplezen;
pomagutuku (*utuku*), voor zich afplukken;
pomabelénga (*pelénga*), voor zich ontsluiten, openen;
pomadutuku (*tutuku*), voor zich stampen;
pomagaiki (*aiki*), voor zich eruit nemen;
pomagiunu (*iunu*), voor zich verstoppert;
pomadugumaa (*gumaa*), voor zich hengelen; enz.

6. Naamwoordelijke w.w. met *ma* geven te kennen: zich maken tot. Gereduplicateerd: zich voordoen als, zich gelijk maken met:

pomasacke, zich hoofd maken;
pomasae-sacke, zich voordoen als hoofd, doen alsof men zich hoofd waande;
pomakoana, zich vorst maken;
pomakoa-koana, zich de allures van vorst toeëigenen;
pomanauru, zich man maken, dapper, mannelijk zijn;
pomanau-nauru, zich geheel en al als man betoonen, onversaard zijn.

7. Een andere beteekenis van *ma* is de reciproque. Er bestaan evenwel twee reciproque vormen, nl. de eene alleen met *ma* aan het w.w. voorgevoegd, de andere met *ma* + *ka* als gecombineerde voorvoegsels.

De le vorm vertoont zich in de volgende woorden:

pomadodóko (*toko*), elkaar op de hielen trappen, d.w.z. heel dicht achter elkander loopen;
pomatuono (*tuono*), met elkaar een stoet vormen, achter elkaar loopen;
pomaāakotawi (*aako*, oog; *tawi*, oogknippen), elkaar oogjes, teekenen van verstandhouding geven;
pomagiatjobo (Tern. *gia*, hand; *tjobo*, vastgrijpen), elkaar de hand geven bij een weddenschap;
pomasidoku (*toku*), onder elkaar verdeelen;
pomasigaro (*garo*, Tern. *karo*, roepen), met elkaar overleggen, bespreken;
pomatoomu (*toomu*) en *pomalomu* (Tern. *lommu*) met elkaar vergaderen, bijeenkomen.

De aard der bovenstaande w.w., waarin opzichzelf reeds de beteekenis „wederzijdsch” ligt opgesloten, maakt een nadere aandui-

ding van de *reciproque* beteekenis overbodig. Anders is dat bij de hieronder volgende voorbeelden, waarin *ka* de werkwoorden *reciproque* moet maken en dus voorafgegaan door *ma*, aan de handeling de beteekenis geeft van: met elkaar, samen, over en weer.

2e vorm, waarbij ter versterking somwijlen het prefix *ka* wordt geredupliceerd en *ma* van *ka* gescheiden wordt door *si*:

- pomakagari*, met elkaar beweenen;
- pomakakagari*, steeds met elkaar beweene;
- pomakanako*, elkaar over en weer kennen in een zaak, met elkaar van een of andere zaak afweten;
- pomakakanako*, over en weer elkaar kennende zijn, elkaar bekenden zijn;
- pomakatigi*, dicht bij elkaar zijn (eigenlijk: elkaar aanraken);
- pomakakatigi*, steeds dicht bij elkaar zijnde;
- pomakapoma*, elkaar het zwijgen opleggen;
- pomakakoō*, elkaar omhelzen;
- pomakagisara*, elkaar over en weer met water gooien;
- pomakaoara*, met elkaar hard wegllopen;
- pomakakadoora*, steeds met elkaar bestormende;
- pomakamorenc*, met elkaar verheugd zijn;
- pomasikamorenc*, met elkaar verheugd zijn over;
- pomakaalele*, met elkaar hoera-roepen;
- pomasikaalele*, met elkaar hoera-roepen over;
- pomakaloláha*, met elkaar vrede sluiten;
- pomasikaloláha*, met elkaar vrede sluiten over.

Voorts bij dieren en zaken:

- o kaso imakamusungu*, de honden zijn aan 't paren; (van Mal. *moesim*, jaargetijde, moesson).
- o namoro imakapaáre*, de hoenders treden elkaar;
- o ngootiri imakataga*, de prauwen stooten tegen elkaar;
- manga aako imakadutukuríno*, hun oogen staan scheef (scheel) tegenover elkaar.

Beide vormen van *ma*, zonder of met *ka* verbonden, zijn in beteekenis gelijk aan de Mal. vormen met *ber-*:

- pomakakoō* = *berpeloeck*, elkaar omhelzen;
- of aan de Mal. vormen met *ber* *an*:
- pomakaasoko* = *berpangil-panggilan*, elkaar roepende;
- pomakapaasana* = *berpoekoelan*, elkaar slaande; enz.

Dat *ka* als prefix bij w.w. de aanduider is van het reciproque, blijke nog uit de volgende voorbeelden, waarin de beteekenis ligt van: twee of meer dingen bijelkaar voegen:

- posikadowanga*, de einden aan elkaar lasschen, binden;
- posikarukiti*, twee of meer touwen in elkaar draaien;
- posikapalusu*, met gekruiste beenen staan; het eene been over het andere leggen; twee dingen als een kruis verbinden;
- posikaadju*, eenige dingen door elkaar beslaan, aanmengen;
- posikaudjara*, idem;
- posikaganu*, eenige dingen dooreenmengen;
- o tonga o ngai modídi isikatuúrono*, twee bamboes in elkaar steken;
- o gíama isikasakara*, de vingers in elkaar steken; de handen in elkaar vouwen;
- o gíama isikangosama*, de handen onder den oksel steken;
- o teto nijosikakaretenúku*, jelle moet de steenen steeds op elkaar stapelen;
- o raki pokikaogu*, een boomgaard onder elkaar verdeelen;

Een enkele maal heeft het Tab. in overgenomen uitdrukkingen het reciproque *teke*, dat alleen voor zaken gebruikt wordt:

- tekeomanga*, gelijkelijk aanvullen;
- tekesebulu*, gelijk (tezamen) dichtmaken;
- teketuru*, gelijk staan, dezelfde houding hebben;

verdere voorbeelden ontbreken.

2e beteekenis van *ka*.

In geheel andere beteekenis komt *ka* (en dan geredupliceerd) voor als prefix bij w.w., die door *ka* de beteekenis krijgen van: iets bij voortduring, bij herhaling doen; niets doen dan:

- pokakabitjara*, voortdurend niets doen dan praten, kletsen;
- pokakasali*, steeds met wisseltermen spreken;
- pokakasonga*, bij herhaling door een rivierbedding loopen;
- pokakalingana*, steeds overland gaan;
- pokakatowóngi*, steeds langs het strand loopen, de reis langs het strand maken;
- pokakaoru*, voortdurend de reis roeiende, dus per prauw makende;
- pokakadagi*, steeds op de been zijnde, loopende zijn;
- pokakaodomo*, niets doen dan eten, alles eten, wat voor de hand ligt;

pokakatigi, steeds dicht bij elkaar;
pokakaakuúwa, voortdurend in onmin leven;
pokakaidja, niets doen dan koopen, koopziek zijn; enz.
 (zie over het gereduplicateerde *ka* bij de adjectieven).

Een 3e beteekenis van *ka* kan weergegeven worden met: slechts, maar, stellig. Dit voorvoegsel staat vóór de w.w. stammen, doch wordt aan de naamwoorden voorgevoegd:

ona kajodoana, zij schelden maar, zij zijn slechts aan 't schelden;
kaona jodoana, zij zijn het, die schelden;
una karwooluku, hij weigert slechts;
kauna wooluku, hij is het, die weigert;
ngini kanijobabaili, jemie zijn slechts wederstrevende;
kangini nijobabaili, jemie zijn 't, die wederstreven enz.

Het voorvoegsel *ka* in verbinding met het voorvoegsel *sa*.

Van dit laatste voorvoegsel, afzonderlijk voorkomende, zijn slechts enkele voorbeelden bekend. Dit voorvoegsel geeft aan de w.w. de beteekenis van: heen en weer, links en rechts, aan alle kanten, overal:

o bongana ma bounu wasaame, (*ame*, ruiken, kussen), hij besnoof de boschlucht;
o ubutu wasarari, (*rari*, korthakken van onkruid), het onkruid hakte hij links en rechts weg;
saiwange, (*wange*, dag; *iwange*, morgen), *wosaiwangeku*, hij overnacht, blijft den nacht over;
saiohiri, (*ohiri*, nacht; *iohiri*, 't nacht, 't is donker);
wosaiohiri, hij overdaagt, blijft den dag over;
saisongóu, (*songóu*, grndwrd. *ngou*, verschillend, anders);
isongóu, het is anders, (niet eender), *imasaisongóu*, het is zich geheel niet gelijk, overal verschillend;
saisiivara (*siivara*, schijnsel; *isiivara*, 't schijnt), *isaisiivara*, 't schijnt overal heen, naar alle kanten.

Hiervan het zelfst.nw. *o daluku ma saisiivara*, de pennen (welke naar alle richtingen uitsteken) van het haarnet van den arenpalm.

Gecombineerd met *sa* komt het voorvoegsel *ka* voor bij w.w., waardoor de beteekenis ontstaat van: de een na den ander dezelfde handeling verrichten, aan eenzelfde werk bezig zijn op verschillende wijzen en met verschillend tempo, zonder dat daaraan een reflexieve of reciproque beteekenis verbonden is. Wordt deze vorm in de spreek-

taal gebruikt, dan laat men veelal de persoonlijke voornaamwoords-aanduiders weg en treden daarvoor in de plaats *jo* (als er van weinig subjecten sprake is) en *ja* (als er van veel subjecten sprake is):

ona kasaarika, (*ari*), de een na den ander weenen;
jokasaarika, de een na den ander weenen (van weinigen);
jakasaarika, idem (van velen);
ona kasatobongika, (*tobongo*), de een na den ander derwaarts zwemmen;
jokasatobongika, idem (van weinigen);
jakasatobongika, idem (van velen).

Voorts:

kasaaméka, (*ame*), de een na den ander ruiken;
kasaiɛvangika, (*ɛvange*), de een na den ander overnachten;
kasarubáka, (*ruba*), de een na den ander vallen;
kasasosóka, (*soso*), de een na den ander vliegen;
kasadagika, (*tagi*), de een na den ander ergens heengaan;
kasadiaika, (*diai*), de een na den ander vervaardigen;
kasaogorika, (*ogoro*), de een na den ander ophouden;
kasalióno, (*lio*), de een na den ander terugkeeren;
kasapiakorika, (*piakoro*), de een na den ander uitelkaar gaan;
kasaroangika, (*roanga*), de een na den ander blaffen;
kasagogerie, (*gogere*), de een na den ander zitten;
kasabataéka, (*batée*), de een na den ander bewaren, opbergen;
kasaodomika, (*odomo*), de een na den ander eten;
kasakibitika, (*kibiti*), de een na den ander spuwen; enz.

Voorbeelden en beteekenis van het voorvoegsel *ko*.

Dit voorvoegsel plaatst het Tab. voor de pers. v.n.w.w. van personen en zaken en kan in het Nederlandsch het best worden weergegeven met: toch, wel, maar. Het meest wordt dit voorvoegsel gevonden bij tegenstelling of ontkenning.

ngaro tomatengóka koimodongúwa, ofschoon ik alleen ben, toch vrees ik niet;
ma i ngodówo dai koimanguwási, doch mijn brandhoutrek daar aan zee, is toch nog niet vol;
ona janonu o pipi geéna ma kojamakéwa, zij zoeken dat geld (te krijgen), doch ze krijgen 't toch niet;
kojaukúwa, ipesa-pesakósi, 't brandt toch niet, het is nog nattig;

takidomodongóka, kotakisebangikáwa, ik ben bevreesd voor hen,
 ik zal maar niet meer dicht bij hen komen;
manga dootasa koiaikúwade, hun boosheid is nog maar niet op-
 geheven;
o uku geéna koilurusúwa, het vuur brandt maar niet;
mongamo ikudái de kotoodomúwa, zij kijft veel, zoodat ik maar
 niet eet;
o gota o fara moi ma sowoko poodomo de koposongenúwa, er
 is een soort van boom, als men deszelfs vruchten eet, sterft
 men toch niet;
nako ngini konijainosi, tanu tinidelegade, indien jellie toch nog
 niet hierheen komen, zal ik jellie maar komen bezien;
komoi-moiíwa jakidadanu ai ngowaka, toch niemand, die mijn
 kinderen wil oppassen; (hier staat *ko* vóór het telwoord *moi*).

Zeer waarschijnlijk dat dit prefix *ko* hetzelfde is, als gevonden
 wordt bij de aanwijzende vnw. en bijwoorden van hoedanigheid en
 bij de ontkenning:

koéna, koneéna, kogeéna, kokía, koúwa, koíwa;

Ingevoegd komt *ko* voor tusschen de gereduplicateerde objectspro-
 nomina en geeft dan te kennen, dat de handeling, aan de objecten
 verricht, volkomen, geheel en al plaats heeft.

Voorbeelden:

tuduku, steken, bijten; *o njazwa o ngootiri moi josongene, manga
 satarúu jokikokituduku*, een prauw met menschen stierven,
 hun vijanden staken hen (allen) dood;
o ngia jokikokituduku, slangen beten hen (tot den laatsten toe);
wako, gooien; *jowosamokáu de jokikokiwako*, zij waren al
 binnengekomen, toen zij gegooid werden;
kiooko, slapen; *ona jakikokikiooko, asa woboa*, zij maften
 (sliepen als blokken) toen hij kwam;
uti, dalen, naar beneden gaan; *o wangemaata ma fonái ikokiuti*,
 's namiddags (komen) de visschersprauwen alle beneden aan
 (d.w.z. „van boven” = richting Ternate);
ungini, toekijken bezien; *o Suuroka manga legu jokikokiungini*,
 zij bekijken de Saoeërs hun maskeradespel;
karáu, kraken; *o gota ikokikaráu manga gubalióka de manga
 giniraóka*, veel boomen kraakten er links en rechts van hen;
supu, naar buiten gaan; *dai ifolói iogo-ogoro, marái o ngootiri*

ikokisupu, aan zee is het heel kalm, zeker zijn er veel prauwen (met volk) naar buiten (zee) gegaan;
dabo, wond, wonden, blesseeren; *o ngowaka geéna jokokidabo*, die kinderen zitten geheel onder de wonden;
reno, knabbelen, afvreten; *o njawa jamuruosi-naga manga dabo ma bokeke o ligi jokikokirenóli*, er zijn nog eenige lui, wier litteekens geheel worden afgeknaagd;
goli, bijten; *odomo*, eten; *o haewani ma doróu jokikokigoli de jokikokiodomo*, wilde beesten beten hen en vraten hen op.

Daar in bovengenoemde voorbeelden het objectspronomen 3e ps. mv. geredupliceerd wordt, zou het niet onmogelijk zijn, dat dit ook het geval was met het subjectspronomen (meervoudsaanduiders) 3e ps. mv. *jo*, dat euphonisch tot *ko* gemaakt is: *joki-joki* of *joki-koki*, zij-zij, hen-hen; *jokikokituduku*, zij-zij, staken hen-hen; dus: meervoud van subject en object.

De beteekenis van het voorvoegsel *ri*.

Reeds is opgemerkt, dat van 2 of 3 personen sprekende, men voor den 3en ps. mv. als aanwijzer *i* gebruikt, doch voor meervoud van subject *jo*, nl. *imakangamo*, zij (2 of 3) twisten met elkaar; *jomakangamo*, zij (velen) twisten met elkaar. Het Gal. vertoont in het eerste geval *ri*: *imaringamo*, zij (tweeën) twisten met elkaar.

In het Tab. wordt *ri* gebruikt, om aan te duiden, dat vele subjecten een handeling verrichten aan objecten, die in vergelijking met de subjecten in de minderheid zijn. Wordt *ri* geredupliceerd, dan heeft deze reduplicatie betrekking op de handeling.

Voorbeelden:

o njawa joodumu wiribaasana, alle menschen sloegen op hem; (vergel. *pomakapaasana*, elkaar over en weer slaan);
ona miriridoana, zij schelden haar herhaaldelijk, zijn steeds op haar scheldende; (vgl. *pomakakadoana*, elkaar over en weer bij voortduring schelden);
jomatoómu so jokirame, zij komen bij elkaar om hen te kussen (nl. bij terugkomst van nieuwe hadji's); (vgl. *pomakaame*, elkaar over en weer kussen);
o kaso maguddi inarigoliokáu, een menigte honden hebben ons gebeten; (vgl. *pomakagoli*, over en weer elkaar bijten);
jokiriwako, zij gooien hen; *jokiririwako*, zij gooien hen herhaaldelijk; (vgl. *pomakakawako*, elkaar steeds gooien);

o ngia jokirituduku, slangen (veel) hen staken; (vgl. *pomakatuduku*, elkaar steken);
pomariasa, gezamenlijk iemand begeleiden, wegbrengen; (vgl. *pomakaasa*, elkaar begeleiden, wegbrengen); enz.

In het samengestelde voorvoegsel *tubári* heeft het Tab. een woord om aan te duiden, dat een handeling niet gezamenlijk, doch afzonderlijk verricht wordt, b.v.:

ona tubaritagí, zij gaan elk afzonderlijk (hun weg);
jotubariodomo, zij eten afzonderlijk (ieder op eigen gelegenheid);
ona tubariasa, zij brengen afzonderlijk (ieder op eigen gelegenheid, niet gezamenlijk);
jotubariwosama, zij komen de een na den ander binnen.

Zooals uit bovenstaande voorbeelden blijkt, kunnen *ona* en *jo* niet samen worden voorgevoegd.

De beteekenis van de voorvoegsels

tata; taba; tataba; da; dada; to.

In onderscheiding met het Gal., dat slechts het samengestelde prefix *toba*¹⁾ heeft, waarvan de *a* in *ba* zich richt naar de eerste vocaal van het werkwoord, waaraan het is voorgevoegd, heeft het Tab. de bovengenoemde voorvoegsels, waarvan de vocalen van het tweede lid zich niet richten naar de eerstvolgende vocaal van het werkwoord, doch onveranderd blijven.

tata is een reduplicatie van *ta*, dat in dezen enkelvoudigen vorm nog voorkomt in w.w., waarmee het is saamgegroeid:

ali, veranderen, verwisselen; *gali*, veranderen in; *tagali*, in ruil geven voor;

¹⁾ Leiddraad blz. 87. Het hier vermelde prefix *ta* (en varianten) kan in woorden, die het Tab. met het Gal. gemeen heeft, als. *tápádu*, *tibáko* (Tab. *tiváko*), *tihímo* (Tab. *tiimino*), *tjaributu*, *topóngo* (Tab. *topongono*), *torihi* (Tab. *tiríi*), enz. nauwelijks meer als zoodanig gelden, aangezien dat niet meer van het w.w. te scheiden is, doch daarmee is saamgegroeid. Het Tab. heeft van deze w.w. zelfs substantieven in *diimono*, oudste; *dadapádu*, drukker; *didibáko*, een brok hout, waarmee men gooit; enz.

eluku, liegen; *ngeluku*, leugen; **angeluku*, voor leugenaar uitmaken.

badu (grndwrd. *padu*), tegenhouden, beletten, dat iets, iemand valt, rolt; *tapadu*, drukken.

Mooglijk dat *ta* een primaire vorm is van *da* (zie blz. 369 en 388).

De reduplicatie van *tata* kan zijn: 1e. veelheid van handeling; 2e. deelwoordsvorm:

ngamo, twisten, kijven; *tatangamo*, herhaaldelijk kijkende, twistende zijn; *una wotatangamo koge'na, isoka wi singina i'wa-i'wa*, hij kijft herhaaldelijk zoodanig, alsof hij gek is; *iete*, lachten; *tataiete*, herhaaldelijk (om niets) lachen, giegelen; *tjedeke, kamotataiete-de!* jakkes, zij giegelt er maar op los! *buséngi*, lui zijn; *tatabuséngi*, luierende; *jotatabuséngi manga peda iwederokáu*, zij, die luierden (luiiaards), hun sago is verrot; *tosiki*, stelen; *wotatosiki guuna wilarakáu*, hij, de stelende (steler), heeft men reeds gevangen gezet.

Een andere beteekenis, welke *tata* aan het w.w. geeft, staat vlak naast de onder 2 genoemde, wordt voorgevoegd aan afgeleide transitieven, naamwoordelijke w.w. en substantieven, welke door voorvoeging van *tata* tot naamwoordelijke w.w. worden gemaakt, aanduidende een toestand, waarin het subject verkeert:

odomo, eten; *ngodomo*, maaltijd; *tatangodomo*, etende; *mijata-tangodomokási una woboa*, terwijl we nog etende waren, kwam hij;

ari, weenen; *gari*, weenen om, beweenen; *tatagari*, beweene: *kauginika jotatagarióka de wimoióli wosongene*, gisteren waren zij beweene, toen er weer een stierf;

pelesoko, moe zijn; *belesoko*, vermoeid zijnde van; ook: vermoeidheid; *tatabelesoko*, in den toestand verkeerende van vermoeidheid tengevolge van: *mitatabelesookási ena momakua-rene*, toen zij nog in vermoeiden toestand verkeerde (tengevolge van zwaren arbeid e.d.) beviel zij;

iete, lachen; *giete*, belachen; ook: gelach; *tatagiete*, belachende: *jotatagietokási o ponata jakidingotaka*, terwijl zij nog aan het belachen waren, viel de daknok boven op hen.

Vergelijking:

tatapelesoko, herhaaldelijk moe zijn; *tatabelesoko*, vermoeid zijnde;
tataiete, herhaaldelijk giegelen; *tatagiete*, belachende;
tataari, herhaaldelijk huilen, drenzen; *tatagari*, beweende, ook: dreinen om;
tataodomo, herhaaldelijk eten; *tatangodomo*, etende;
tataeto, herhaaldelijk dronken; *tatageto*, bedronkende zijnde, enz.

De laatstgenoemde vormen komen voor als substantievormen:

nanga tatangokerokási o daluku ibootóka, onze drinkerij-nog-in-gang-zijnde, was de arensap op;
nanga tatadagióka, o dadoko isose, onze wandeling-nog-voortzettende, stak de wind op;
nanga tatangiduokási, o namoro itemo, onze slaap-nog-voortdurende, kraaiden de hanen.

Het samengestelde prefix *taba*, geredupliceerd tot *tataba*, aan werkwoorden en verbale adjectieven voorgevoegd, geeft te kennen: 1e. dat de beteekenis, die de voorgevoegde woorden bezitten, in verhoogden graad tot uiting komen en dat wel als een eigenschap of hebbelijkheid van het subject; 2e. deelwoordsvorm. In het Nederlandsch worden veel dezer woorden weergegeven met -ig:

babaili (van *paili*, meer, boven de maat) weerstreven;
tabababaili, steeds tegen den keer ingaande, altijd dwars zijn;
tatabababaili, dwars zijn in den hoogsten graad;
sidemo (van *temo*, spreken) kennisgeven; *tabasidemo*, klikken, verklappen; *tatabasidemo*, alles aanbrengen;
tosiki, stelen; *tabatosiki*, stelerig van aard; *tatabatosiki*, onverbeterlijk diefstichtig;
doisiki, bestelen; *tabadosiki*, gewoonte hebben om te bestelen;
tatabadosiki, in den hoogsten graad;

taba wordt ook voorgevoegd bij w.w., die reeds *da* (en varianten) tot prefix hebben:

ami kule mitabadongosama, zij is zonder ophouden door haar boozen geest bezeten;
awi ngowaka witabadoomasa, la uwa isongene, hij houdt niet op zijn kind te beademen, opdat het niet sterfe;
awi biono wokitabadaaruku, met zijn gezicht keek hij hen onophoudelijk donker (zuur) aan; (*aruku*, grot);

Over de beteekenis van *da* (*de, di, do, du,*) is reeds gesproken bij de behandeling van *si*, waar het voorvoegsel *da* (en varianten) gecombineerd met *si* aan de transitieve w.w. wordt voorgevoegd. Afzonderlijk voorkomende, geeft *da* (en varianten) aan de w.w. een plaatselijke beteekenis, waarvan vele door ons in het Nederlandsch weergegeven worden met *be-*, nl: beademen, bezetten, bedrukken, enz.

Voorbeelden:

ame, ruiken, kussen; *daame*, beruiken, bekussen; *dadaame*, herhaaldelijk beruiken, bekussen;
mi ngowaka modadaame, zij bekust haar kind herhaaldelijk;
faáro, koortsen; *dafaáro*, bekoortsen = koorts hebben in één huis; *dadafaáro*, idem, herhaaldelijk;
ka o woa moi geéna jodadafaáro mamóiku, dat huisgezin lijdt herhaaldelijk (in dat eene huis) aan koorts;
ese, halen; *deese*, halen op (iets); *dedeese*, idem, herhaaldelijk;
tege, druppelen; *detege*, erop druppelen; *dedetege*, herhaaldelijk bedruppelen;
tiwa, eraf vallen; *ditíwa*, afvallen op; *diditiwa*, idem, herhaaldelijk;
siwara, schijnen, lichten; *disiwará*, beschijnen; *didisiwara*, idem, herhaaldelijk;
omasa, ademen; *doomasa*, beademen; *dodoomasa*, voortdurend beademen;
otana, loslaten (b.v. een vogel uit de hand); *donotana*, overbrengen op (b.v. luizen op eens anders hoofd); *dodonotana*, idem, herhaaldelijk;
uisi, vloeien, lekken, druipen; *guisi*, aflekken, afdruipen; *duguisi*, bedruipen, belekken, lekken op;
awí dangiri ge o aunú joduduguisúku, van zijn slaaphank bedroop het bloed herhaaldelijk (op den grond) beneden.

De beteekenis van vele dezer w.w., welke *da* tot prefix hebben, staat dicht bij die van sommige afgeleide transitieven:

tooraka, overbrengen, verplaatsen, verhuizen; *dooraka*, verhuizen op (zelfde beteekenis als bovengenoemd *donotana*);
pelénga, openen; *belénga*, openen voor, ten behoeve van;
o ngorana woibelénga, hij opent het deurgat voor me;
wariki, omkeeren, openleggen; *dawariki*, openleggen voor;
o ngorana woidawariki, hij doet het deurgat voor me open;

tege, druppelen; *dege*, voor, aan, op druppelen (zie *detege*);
tosiki, stelen; *dosiki*, bestellen; *dotosiki*, stelen voor, ten behoeve
 van; *wi aako ipiloko*, *siadono widosiki ma wanakowa*, zijn
 oogen zijn blind (hij is blind), zoodat hij hem besteelt, doch
 zonder het te weten;
wotosi-tosiki guúna o inomo awi ngowaka wokidotosiki, hij,
 die stelende, steelt eten voor zijn kinderen; enz.

Er zijn enkele voorbeelden, waarbij de vormen met *da* (en varian-
 ten) tot zelfst. nmww. zijn gemaakt:

diidu, slaappleats, plek, waar vogels gewoon zijn te overnachten;
 van *idu*, slapen, liggen;
duruba, val (van een boom), plek, waar een boom valt (van
ruba, vallen), valzijde, tegenover *galu* (van *alu*), inkapping.

Een klein aantal zelfst. nmww. zijn samengesteld met het prefix
to, (hetwelk zijn klinker niet accomodeert aan den eerstdaaropvol-
 genden klinker van het voorgevoegde woord, doch steeds *o* blijft),
 dat waarschijnlijk een prepositie kan genoemd worden en een primaire
 vorm van *do* is. Deze vorm met *to* maakt in sommige gevallen het
 zelfst. nw. tot een werkwoordsvorm:

obiri, nacht; *iobiri*, 't nacht, 't wordt donker; *toobiri*, bij avond
 (nacht) komen, het avond (laat) doen worden; vervoeging
 als verbaal adjectief: *ona jokitoobiri*, zij komen bij nacht, (in
 westersche beteekenis): zij komen met de nachtschuit;
una witoobiri, hij idem;
biono, aangezicht; *tobiono*, het in iemands gezicht zeggen, zonder
 omwegen de waarheid zeggen.

Deze woordsoorten kunnen ook nog door *do* worden voorgevoegd:

dotoobiri; *dotobiono*, enz. en hebben dan dezelfde beteekenis,
 welke reeds bij *do* (en varianten) besproken is.
soana, dorp; *toasoana*, haan, hoen, kip;
weka, *Livistonia rotundifolia* Mart.; *toweka*, met weka-bladeren
 iemand, (die na jaren lang weg te zijn geweest, in het dorp
 terugkeert) binnenhalen, feestelijk inhalen;
mole, held, dappere kerel; *tomole*, mannelijk, als een held.

Hetzelfde *to* komt voor in enkele w.w.:

lomu, vergaderen, samenkomen; *toomu*, samenkomen, bij elkaar
 komen;

osanga (als grondwoord niet meer bij het Tab. in gebruik, wel in den afgeleiden vorm *sidaiosanga*, Gal. *wosa*, vergeten); *togosanga*, niets meer kunnen onthouden, een leeg hoofd hebben = gek.

Veel plaatsnamen op Halemahera vertoonen dit prefix *to*, dat wrsch. als prepositie te kennen wil geven: aan, bij.

Voorbeelden:

Tosoa (Wai. *soa*; Tab. *soana*), „Bij-’t-dorp”; vgl. *tosoa*, haan, hoen, kip, (beest, dat bij het dorp behoort, dorpdiër); *Todo>wongi*; *dowongi*, strand, zand; „Bij-’t-strand”; *Toguratji*; *guratji*, goud; „Bij-’t-goud”, een plaats, waar — zooals men zegt — in het riviërtje stofgoud gevonden wordt; *Todahe*; *dahe*, Tern. bereiken, treffen, raken (Tab. *daene*); „Bij-halen”, „’t Nog-halen” (plaatsnaam van de eenige prauw-ankerplaats op de Westkust); *Tongute*; *ngute*, trap, ladder; „Bij-den-trap”; *Tongodowo*; *ngodowo* (van *dowo*, rook), brandhoutrek; „Bij-’t-brandhoutrek”; *Todoke*; *doke*, ginds, aan den over-, buitenkant; *Toguisi*; *guisi*, afdruipen, aflekken (van *uisi*, lekken); *Toguaere*; Wai. *guaere*, Tab. *guaewe*, mangga; *Toweke*; *weka*, waaierpalm; *Togosi*; *gosi*, ei; enz.

Mooglijk dat deze prepositie dezelfde is als die bij de pers. vnww. gebruikt worden om deze in bezittelijke te veranderen:

tongoi, van mij; *touna*, van hem; *toona*, van hen, enz. (zie bij de bezitt. vnww.).

In *tanauru* (*nauru*, man), middelste vinger; heeft de *o* van *to* zich toch weer geaccomodeerd aan den eerstvolgenden klinker van het bepalende woord, terwijl in *tongeweka* (*ngeweka*, vrouw), ringvinger; de *o* zich gehandhaafd heeft, omdat in de aanverwante talen de eerste lettergreep van het woord voor „vrouw” *ngo* is en het Tab. *nge* wellicht een nieuweren vorm vertoont.

Wat de beteekenis is van het prefix *to* in namen van enkele volkstammen op Halemahera, zooals *Tobaru* (deze stam noemt zichzelf *Tabaru*; het Tern. en andere dialecten hebben: *Tobaru*); *Tobelo*; *Togutil*, is moeilijk te gissen. Men heeft dit wel eens in verband

gebracht met het *to* van de talen in M. Celebes: *To Radja, To Pebato*, enz. doch verwantschap schijnt vrijwel uitgesloten.

De *imperatief* wordt niet gevormd, zooals in het Mal. en Nederlandsch: *panggil!* roep! Een Tab. werkwoord zonder persoonsexponent zegt niets: *asoko!* is niet: roep!, maar wel: *noasoko!* gij roep!; *nijotagi!* gij (mv.) gaat! Uit den toon van spreken moet opgemaakt worden of het een imperatief- dan wel een indicatiefvorm is; *nooara*, is evengoed: loop! als: gij loopt. Dit onderscheid is gemakkelijk genoeg waar te nemen, vooral als een bevel bovendien nog vergezeld gaat van *ika!* toe, vooruit!; *taiti!* vlug wat!; *ino!* herwaarts! B.v. *ika, nooara!* toe, loop! *taiti, naese!* vlug, haal 't! *ino, noiriwo!* kom hier, help me! *o Gura woniasokino!* roep Goera hierheen! enz.

De *vetatief* wordt gevormd met *uwa*, dat zoowel beantwoordt aan de beteekenis van het Mal. *djangan*, als aan de Mal. ontkenning *tidak* of *tiada*, met dit verschil, dat de verbiedende wijs *uwa* plaatst vóór den zin, terwijl de ontkenning *uwa* maakt tot achtervoegsel, dat als zoodanig soms verkort wordt tot *wa*. *Uwa nodoa!* klim niet! *uwa nijoudjara!* lummel jelle niet! *uwa jagoraka!* laten ze dat niet opnemen! enz.

Wordt de praeteritum-aanduiders *ou* aan *uwa* achtergevoegd, dan wil dat zeggen: opdat al niet, opdat niet meer: *uwau towosama!* laat af, dat ik meer binnenkome! opdat ik al niet meer binnenkome!

De *ontkennende vorm* „neen” is: *ko + uwa = kouwa*. *o peda wonikula?* heeft hij sago aan je gegeven? *kouwa!* neen! — *ne ani wase*, hier is je hakmes; *kouwa, tongoiwa*, neen, van mij niet (dit is het mijne niet).

isauku ma kouwa, imaata ma kouwa, kaialo-alo, het is niet warm, het is niet koud, het is slechts kil.

Er „niet zijn” is: *iwa*; *o igono iwa*, klappers, ze zijn niet (er zijn geen klappers); *o igono koiwa*, klappers zijn er (als 't ware toch) niet; *o igono koiwaka*, klappers zijn er in geen geval meer; *o igono koiwakau*, klappers zijn heelemaal reeds op (*ko + i + iwa + oka + ou = koiwakau*).

Aldus wordt ook *kouwa* met de aanduiding van het praeteritum

ou tot *kouwau*, al, reeds neen; (Mol. Mal. *soedah trada* of *soe-trada*).

itwa geeft aan de ps. vnww. dezelfde vormen als aan de telwoorden en verbale adjectieven: *ngona niitwa*, jij je was (bent) er niet; *una wiiitwa*, hij, hij was (is) er niet; *ona jokiiitwa*, zij, zij waren (zijn) er niet; *komoitwa*, niemand was (is) er.

De achtervoegsels.

Reeds is opgemerkt, dat het ontkenkende *uwa*, niet, als achtervoegsel voorkomt. Het hecht zich zoowel aan werkwoorden als aan naamwoorden en verliest bij alle woorden, die den klemtoon op de vóórlaatste lettergreep hebben het eerste lid, n.l. de *u*, welk lid evenwel bij woorden, die de derde lettergreep van achteren accentueeren, behouden blijft, ofschoon ten koste van de laatste vocaal van het aanhechtingswoord, onverschillig welke vocaal dat is. De klemtoon, die het woord heeft, verplaatst zich na aanhechting op de voorlaatste lettergreep.

Voorbeelden:

wosama, binnengaan; *wosamúitwa*, niet, enz.

pagara, op den buik liggen; *pagarúitwa*, niet, enz.

sofála, ijverig; *sofaláitwa*, niet, enz.

idja, koopen; *idjáitwa*, niet, enz.

resene, uit den weg gaan; *resenúitwa*, niet, enz.

make, zien, vinden, verkrijgen; *makéitwa*, niet, enz.

pidili, losmaken; *pidilúitwa*, niet, enz.

taári, staan vóór; *taarúitwa*, niet, enz.

tagi, gaan; *tagíitwa*, niet, enz.

odomo, eten; *odomúitwa*, niet, enz.

bodito, een ongeluk hebben; *bodítóitwa*, niet, enz.

oko, staan; *okóitwa*, niet, enz.

punusu, verzadigd; *punusúitwa*, niet, enz.

uku, branden; *ukúitwa*, niet, enz.

o tonaóka geéna o bonganúitwa ma ka o nguusumu, in dat land is geen bosch, enkel alang-alang;

geéna o dofaéitwa ma o golopúngu, dit is geen kalk, maar meel.

Wordt de aanwijzer van het praeteritum *ou* achter de ontkenning *uwa* gevoegd, dan valt de *o* van *ou* weg, terwijl de voorlaatste lettergreep den klemtoon krijgt:

pārenuwáu = *parene*, bestijgen, + *uwa*, niet, + *ou*, al, reeds
niet meer bestijgen;
totagiwáu, ik ga al niet meer;
tookeruwáu, ik drink niet meer.

Teneinde de ontkenning stelliger te maken, wordt deze geredupliceerd:

tozwsamuwawáu, (*to* + *wosama* + *uwa* + *uwa* + *ou*) ik ga
al niet meer binnen, ik ga volstrekt niet meer binnen;
o titi joodomuwawáu, zij eten in het geheel geen varken(svleesch)
meer;
una woisingounuwawáu, hij, hij al in het geheel geen rekening
meer met mij houdende.

Dit achtervoegsel bij naamwoorden: *una, ka o njawawáu*, hij is
geen mensch meer; *ipululunuwáu*, het is niet rond meer.

Het suffix *oka*.

In het Gal. is *ka* de aanduiden van den verleden tijd. In het Tab. evenwel is *oka* zonder meer niet voldoende om een handeling als geschied zijnde, als in het verleden voor te stellen. Daartoe is noodig, dat het boven besproken *ou* achter *oka* gevoegd wordt tot *oka* + *ou* = *okau*. Wordt *oka* alleen achtergevoegd, dan wil dat zeggen, dat de handeling geschied is, geschiedt, verricht wordt of duidt een toestand aan bij naamwoordelijke werkwoorden. De beteekenis van *ou* zonder *oka* als achtervoegsel is: bereids, reeds, al.

Wij krijgen dus:

potagi, gaan;
potagioka, ging;
potagiou, bereids gaan, gaande, in gang zijn;
potagiokau reeds gegaan;
woisene, hij hoort;
woisenoka, hij hoorde;
woisenou, hij hoort al;
woisenokau, hij heeft reeds gehoord;
jotumunu, zij duiken;
jotumunoka, zij doken;
jotumunou, zij duiken al;
jotumunokau, zij hebben reeds gedoken.

Het imperfectum wordt dus weergegeven door *oka*; het perfectum door *ou* en het plusquamperfectum door *okau*.

kangáno ni woáka towsama, ena ni tupa tamakekáu, zooeven ging ik je huis binnen en zie, daar heb ik je pinangdoos gevonden. (Het is onnoodig achter *wosama* het imperfectum *oka* te voegen, aangezien *kangáno* (zooeven) reeds het verleden der handeling „binnen-gaan” te kennen geeft).

mi ngowaka wosongenóka de ma esa momawatonóka, haar kind is dood en z'n moeder is naakt (ontdoet zich van kleeren vanwege haar smart);

nanga manarama iraiokáu, so potagióu, ons werk is reeds af, dus laten we bereids gaan;

ato ibesakáu, 't wil reeds gaan regenen, 't zal niet lang meer duren of 't regent reeds;

ade waadonóu, hij was er bijna;

o wange ncéna woweletáka, vandaag is hij aan 't sagodisselen;

doka o tonaka mopaitóka, dáár is zij aan het grondgraven;

ani bole taesekáu, je pisang heb ik reeds gehaald;

matuwangeróu todoimokáu, al voor de achtste maal heb ik reeds geteld.

Wat over de verplaatsing van den klemtoon gezegd is, geldt ook voor *oka*, *ou* en *okau*. Trouwens ook bij alle andere nog volgende achtervoegsels hebben de woorden steeds den klemtoon op de voorlaatste lettergreep. De *o* van *oka* valt weg na tweelettergrepige woorden met eindvocalen *a*, *e* en *o*. De bovenland-Tabaroe hebben de neiging de sluiters *k* na aanhechting van het suffix *oka* te laten vallen. Die verloren *k* wordt dan weer in *oka* hersteld. De benedenland-Tabaroe behouden dezen sluiters.

Voorbeelden:

iotaka, het valt; *iotaokáu*; *iotakokáu*, het is reeds gevallen;

isowoko, 't draagt vruchten; *isowookáu*; *isowokokáu*, 't droeg reeds vruchten;

mosingowaka, zij baart; *mosingowaokáu*; *mosingowakokáu*, zij heeft reeds gebaard;

wopelclaka, hij is mager; *wopelclaokáu*; *wopelclakokáu*, hij is reeds vermagerd;

Voorts:

osiki, baden; *osióka*; *osikóka*;

toteke, kloppen; *totéka*; *totekóka*;
iriki, uitzoeken; *irióka*; *irikóka*; enz.

De aanduiders van het praeteritum worden door de volgende woorden vervangen:

booto, op, gedaan; *rai*, klaar, gereed, af; *duanga*, afgeloopen.

Deze woorden zijn werkwoordsvormen, welke met pers. vnww. kunnen vervoegd worden en ter versterking verbonden worden met *okau*: *bootokáu*; *raiokáu*; *duangokáu*.

watodanga wabooto, hij omkapt, hij gedaan (is met omkappen gereed); *watodanga wabootokau*, hij is met omkappen reeds klaar gekomen;

wi peda waweléta warai of *waraiokáu*, zijn sago, hij disselt, hij heeft het afgemaakt;

wopeoto woduanga of *woduangokáu*, hij arensap tapt, hij heeft het reeds doen afloopen.

Voorts: *ibootóu*; *iraióu*; *iduangóu*, al klaar, af.

Het suffix *osi* beteekent „nog” en beantwoordt aan het Mal. *lagi*. De *o* van *osi* valt weg na tweelettergrepige woorden met eindvocalen *a*, *e* en *o*:

okere, drinken; *okerósi*, nog drinken;

iete, lachen; *ietósi*, nog lachen;

tike, zoeken; *tikési*, nog zoeken;

ese, halen; *esési*, nog halen;

paasana, slaan; *paasanósi*, nog slaan;

kula, geven; *kulási*, nog geven; enz.

ngoi o ngowakósi, ik, nog een kind zijnde;

o ngowakinósi, nog omtrent een kind zijnde (*ino* + *osi*);

o doguuruósi, nog een jongeling zijnde;

o pokorukósi wopiloko, vanaf den buik (geboorte) is hij blind = blindgeboren (*pokoro* + *uku* + *osi*); enz.

De ontkenning *uwa* + *osi* = *uwasi* is in beteekenis gelijk aan het Mal. *beloem*, nog niet;

totagiwási, ik ga nog niet, ik ben nog niet gegaan;

notoimuwási? heb je nog niet gepijld?

kouwási! nog niet!

Het suffix *oka* + *osi* = *okási* en geeft aan de handeling de beteekenis van: nog eerst, eerst nog:

potuluokási, eerst nog aanloopen, aangieren;
poidjakási, eerst nog koopen;
awí ngootiri wadiaiokási, hij maakt z'n prauw eerst nog in orde;
tomokurokási, asa totagi, ik zal eerst nog pruimen, dan zal ik
 gaan.

Het suffix *oli* beteekent: weer:

wooaróli, hij loopt weer weg;
moelukóli, zij liegt weer;
joliosáli, zij keeren weer (landwaarts) terug (*lio + isa + oli*);
ibesakóli, het regent weer;
o pipi woikuláli, hij geeft me weer geld;
mogiookóli jadogo, zij doen er weer tien bij;
mamoióli, nog een keer;

De achtervoegsels *oka* en *ou* in verbinding met *oli*:

oka + oli = okáli; *oka + ou + oli = okauóli*;
o bonganóka wogogerekáli, hij zat alweer in het bosch; *wogogerekauóli*, idem, reeds weer;
jodadamokáli, zij waren alweer aan 't levenmaken; *jodadamokauóli*, zij waren reeds weer aan 't levenmaken;
ibesakáli of *ibesakokáli*, het regende weer;
ibesakauóli of *ibesakokauóli*, het was reeds weer aan 't regenen.

Het ontkenningssuffix *uwa + oli = uwáli*, weer niet;
uwa + ou + oli = uwauóli, al reeds weer niet;
wamotekuwáli, hij gaat weer niet mee;
wamotekuwauóli, hij gaat al weer niet mee;
nijoisenuwáli? hoort gijlieden weer niet?
nijoisenuwauóli, hoort gijlieden al reeds weer niet?

Al deze achtervoegsels behooren onder de *bijwoorden*. Tot deze laatste kunnen ook de volgende gerekend worden, welke tevens richtingaanduidende woorden zijn:

ino, hierheen, herwaarts;
nowosamino, kom herwaarts binnen;
waeséno, hij haalt 't hierheen, herwaarts;
ino + osi = inósi; *ino + oli = inóli*; *ino + oka + ou + oli = inokauóli*;
jaasanósi, zij brengen 't nog hierheen;
jaasanóli, zij brengen 't weer hierheen;

jaasanokauóli, zij hebben 't reeds weer herwaarts gebracht.

Vervoeging:

una waino, hij (komt) hierheen;

una wainóu, hij (komt) al hierheen;

una wainokáu, hij is reeds hierheen (gekomen);

ika, daarheen, derwaarts:

nosireseníka, zet 't derwaarts uit den weg;

nijooarika, loop hard derwaarts heen;

ika + osi = ikási; *ika + oli = ikáli*; *ika + oka + ou + oli = ikakauóli*.

Vervoeging:

muna maika, zij (gaat) derwaarts;

muna maikáu, zij (gaat) al derwaarts;

muna maikakáu, zij is reeds derwaarts (gegaan);

isa, landwaarts; *dina + isa = dinaisa*, dáár, aan den landkant;

woliósa, hij keert naar den landkant terug;

isa + osi = isási; *isa + oli = isáli*; *isa + ou + oli = isauóli*.

Vervoeging:

ona jaisa, zij (gaan) landwaarts;

ona jaisáu, zij (gaan) al landwaarts;

ona jaisakáu, zij zijn reeds landwaarts (gegaan);

oko, zeewaarts; *dai + oko = daióko*, dáár aan zee;

ie, bovenwaarts; *daku + ie = dakuie*, dáár boven;

uku, benedenwaarts; *dau + uku = daukúku*, dáár beneden;

Ook deze woorden kunnen dezelfde achtervoegsels hebben en vervoegd worden op gelijke wijze als bovengenoemde.

De ontkenning *urwa* staat achter deze woorden, hetzij deze als werkwoorden of als achtervoegsels voorkomen:

wainówa, hij (komt) niet hierheen; *wainowáu*, hij (komt) niet meer hierheen;

naadoniéwa, je kunt er boven niet bijkomen (*na + adono + ie + urwa*);

arwi singína iomangiéwa, zijn verstand is niet tot boven toe vol;

o bonganisáwa jowosama ma o nguusumika, zij gingen niet landwaarts het bosch in, maar ginds de alang-alang in;

daukúku waukúwa ma waiéno, daar beneden ging hij niet benedenwaarts, doch hij kwam bovenwaarts hierheen;
jobitjara josiado-adonikáwa, zij komen met hun spreken er niet aan toe (zij weten hun woord niet te doen).

Een tweede beteekenis van *ie* en *uku* is: een verhoogde graad, geheel en al, van top tot teen:

wotaro-taromíc, hij is in-zwart; *o arc-aresié*, de spierwitten (Hollanders); *kamamoíku*, ten eenemale;
josongenúku, zij stierven allen zonder uitzondering; enz.

Substantieven.

Behalve de onderscheiding van de geslachten mannelijk en vrouwelijk bij familiebetrekkingen, kent het Tab. geen woordgeslacht. De woorden om mannel. en vrouwel. individuen te benoemen, toonen hun geslacht bij de handeling, die door hen verricht wordt, terwijl de vrouwel. eigennamen van die der mannel. zich onderscheiden door voorvoeging van den aanwijzer *ngo*, welke nog weer wordt voorafgegaan door den zelfstandignaamwoordsaanwijzer *o*, hoewel deze laatste in de spreektaal meestal verwaarloosd wordt.

djodjo zonder partikel ter nadere geslachtsaanduiding (aldus in den vocativus) kan wezen, 1e oom, jongere broer van vader; 2e, tante, jongere zuster van moeder; 3e. schoonvader van de vrouw; 4e. schoonmoeder van de vrouw. In het 1e en 3e geval moet het geslachtspartikel dus worden: *o djodjo*; in het 2e en 4e geval: *o ngo djodjo*.

o ngo apu mi dou mosisouru, grootmoeder medicineert haar been. Vocativus: *apu, noidamaasi!* grootmoeder, wacht op me! *o aba o dowongiokoka wosupu*, vader is naar het strand gegaan. Vocativus: *aba, o daluku macta!* vader, (geef me) een beetje arensap!

o ngowaka wimoi wotagi wodjaa, een kind, 'n hem, hij ging, hij netwerpen;

o ngowaka moi mosesara, een kind, zij veegde.

Uit deze voorbeelden blijkt, dat een nadere aanduiding van het geslacht „kind” overbodig is.

Is geslachtsonderscheiding dringend noodig, dan zegt men: *o ngo-*

waka o nauru, kind-man, jongen; *o ngowaka o ngewéka*, kind-vrouw, meisje.

Mannel. eigennamen: *o Koránjo*; vrouwel. eigennamen: *o ngo Susugara*.

Het Tab. heeft geen algemeenen naam voor ons „broer” en „zuster”. „Zijn zuster” is: *awi biranga*; „z’n zuster” is: *ma biranga*; „haar broer” is: *ami iranga*; „’r broer” is: *ma iranga*. Voorts onderscheidt het Tab. evenals het Mal. van beide geslachten „oudere” en „jongere” broer en zuster: *o ngo Ragáne ma riaka*, Ragane’s oudere (zuster); blijft de naam weg, dan wordt ter nadere aanduiding gezegd: *ami riaka*, háár oudere (zuster).

o Pigu ma riaka, Pigu’s oudere (broer);
o ngo Buséngi ma dodoto, Busengi’s jongere (zuster);
o Rosa ma dodoto, Rosa’s jongere (broer); enz.

Voor geslachtsaanwijzers bij dieren en enkele boomen en planten:
ma nauru (Mal. *djantan*), mannetje; *ma bedéka* (Mal. *betina*), vrouwtje.

o boki ma nauru, kater; *o kaso ma bedéka*, teef; enz. „Jong” in ’t algemeen is: *ma ngowaka*: *o titi ma ngowaka*, big; *o djara ma ngowaka*, veulen; *o namoro ma ngowaka*, kuiken.

Aangezien *ma ngowaka* ook een *sali* (wisselwoord) is voor *ma gosi*, ei, welk laatste woord tevens een verbloemde uitdrukking is voor testes, spreekt men nooit van *o namoro ma gosi*, kippenei, doch neemt voor „ei”: *ma ngowaka* of het Tern. *boro*, ei: *o namoro ma boro* of: *o namoro ma ngowaka*, kippenei.

Om deze zelfde reden eischt de wellevendheid, dat men nooit zegge: *o Beláha ma ngowaka*, want dat zou niet zijn „Belaha’s kind”, doch „Belaha’s jong” of „Belaha’s testes”. (Het Gal. heeft wel *ma ngopa*). Men moet dus zeggen: *o ngo Gisi mi ngowaka*, Gisi haar kind, en: *o Masi wi ngowaka*, Masi z’n kind.

De genitiefvorm *ma* wordt overigens, zooals reeds is aangetoond, bij alle familiebetrekkingen gebruikt, zelfs bij „z’n” of „’r moeder”: *ma esa*, hoewel deze benaming ook kan beteekenen „vrouwtjesvarken”, „zeug” en „vrouwtjeshert” (voor welke beide benamingen geen *bedéka* gebruikt wordt) en in ’t algemeen „moederdier” beteekent.

o titi ma esa of alleen *ma esa*, vrouwtjesvarken, zeug;
o boki ma esa, moederkat; *o Dopu ma esa*, Dopoe’s moeder.

Alleen voor „mannetjesvarken”, „beer” heeft men *ma makoro*.

Het Tab. kent geen meervoudsvorm, zooals wij die bezitten; *o woa* kan zijn: „huis” en „huizen”; *o njawa*, „mensch” en „mensen”; *o gota*, „boom” en „boomen”. Uit den zin moet het enkel- en meervoud blijken. Zegt men: *o wase tonikula*, dan kan dit beteekenen: ik geef je 'n hakmes, en: ik geef je hakmessen. Evenzoo: *o kaso tapaasana*, ik sla 'n hond, en: ik sla honden. Bij beide laatste voorbeelden zou het dus noodig zijn, nadere aanwijzing voor het getal te geven, ware het niet, dat men gewoon is, zich zoo concreet mogelijk uit te drukken, door te spreken over onderwerpen, die bekend verondersteld worden en om die reden alle omschrijvingen vermeden worden. Geeft men dus niet door een te benoemen getal den meervoudsvorm aan, dan weet ieder, dat er „'n hakmes gegeven wordt” of „'n hond geslagen wordt”. Anders wordt dit, wanneer het voorwerp van handeling personen geldt, want dan komt enkel- en meervoud positief voor den dag: *o njawa tokimake*, „mensen, ik hen (eenigen) zag”, aangezien door de invoeging van de objectexponent 3e ps. mv. *ki*, duidelijk die meervoudsvorm wordt aangegeven. Nog: *o njawa takibau*, „mensen, ik hen (velen) leen = roep om mij te helpen”.

Zoo ook met het enkelvoud: *o njawa towisuloko*, „'n mensch, ik hem opdraag”; *o njawa tomasoko*, „'n mensch, ik haar roep”.

Het te bepalen getal van het subject in den zin wordt (als het menschen geldt) door de subjectsexponent duidelijk aangetoond: *o Tjináka* of: *o Tjináka ma njawa jomawukunu*, China-menschen (Chineezen) zij verkoopen; *o Tjináka* of: *o Tjináka ma njawa imawukunu*, idem van eenige personen; *o Tjináka* of: *o Tjináka ma njawa wolutuokáu*, 'n Chinees, hij is verdronken.

Daarentegen bij dieren en zaken:

o kaso iodomo, de hond eet, de honden eten;

o boki ioara, de kat loopt weg, de katten loopen weg.

Verder blijkt enkel- en meervoud en geslacht uit het gebruik der bezittelijke voornaamwoorden; zie bij „Woordherhaling en Reduplicatie”.

Samengestelde zelfst. n.w.

o dou-bedere (*dou*, voet; *bedere*, van *wedere*, stukgaan), naam van een zwam, welks sap de huid aantast;

- o *namo-nanási* (*namo*, kip, vogel; *nanási*, ananas), naam van een japansche kip, welker veeren overeenkomst vertoonen met de ananasschil;
- o *pipi-duka* (*pipi*, geld; *duka*, wrsch. van Mal. *toekar*, ruilen of *doeka*, verdriet), naam van Haantjes- en V.O.C.-duiten;
- o *sumáti-baru* (*sumáti*, rijksdaalder, vgl. „mat” (spaansche); *baroe*, Mal. nieuw), dollar;
- o *dudu-esa* (*dudu*, achter (Tern.); *esa*, oorsprong, moeder), ruggewervel;
- o *mokuru-teda* (*mokuru*, betel; *teda*, uitstallen), naam, waarmee „gambir” wordt aangeduid;
- o *ngowaka-dowo* (*ngowaka*, kind; *dowo*, verpleging), pleegkind;
- o *galu-wewe* (*galu*, voorliggend, van *alu*; *weve*, oom), voorouders;
- o *esa-moi* (*esa*, moeder; *moi*, een), moeder-een = van één moeder, naam, waarmee stamgenooten worden aangesproken;
- o *dea-bobáu* (*dea*, vader; *bobau*, van *bau*, leenen, in gebruik nemen, stief), stiefvader; enz.

Afgeleide substantieven.

Het Tab. heeft een aantal substantieven, welke onveranderd in werkwoordsvorm kunnen optreden:

nanere, droom; droomen; *sugara*, schop, krabber; uitglijden; *songene*, lijk; doodmaken, sterven; *manarama*, werk, arbeid; werken, arbeiden; *tounu*, ei van de boschkip (wisselwoord); ophoopen; *kini-tara*, licht; licht zijn, licht worden; *palusu*, echo; antwoorden; *tonaka*, land; ebben, vallen van het water = zichtbaar worden van het land; *dobele*, de vloed; opkomen van den vloed; *morene*, verheuging; verheugd zijn; *idja*, koopprijs; koopen; *amoko*, grootte; groot zijn; *owa*, goedheid; goed zijn, enz.

De meeste afgeleide substantieven zijn van primaire w.w. afgeleid; sommige van adjectieven. Wat bij de afgeleide w.w. gezegd is over de verandering van de tenues in mediae, geldt ook bij de van w.w. afgeleide substantieven:

bairi, akker; van *pairi*, ontginnen;
boosuku, graf; van *poosuku*, begraven;
busuku, bindsel, pak; van *pusuku*, binden;
barene, opkomst (van de maan); van *parene*, opkomen;

- beléta*, het sagodisselen; van *weléta*, sagodisselen;
beoto, het arensaptappen; van *peoto*, tappen;
booteke, bron; van *pooteke*, breken, splijten;
balusu, volwassene; van *palusu*, antwoorden;
bidili, het losgelatene, loslater; van *pidili*, loslaten;
barene, restant, het overschietende; van *parene*, voorbijgaan,
 resteerend;
besesongo, bevel; van *wesesongo*, bevelen;
benga, pols; van *penga*, kloppen van de pols, polskloppen;
bedere, het stukkende, het kapotgegane; van *wedere*, stukgaan;
donga, kier, reet; van *tonga*, van elkaar wijken;
diái, vlakke, dal; van *tiái*, vlak-, gelijkmaken;
djobo, een greep, 'n handvol van; van *tjobo*, vastgrijpen;
darusu, schaduw; van *tarusu*, donker zijn, worden, donkeren;
demo, woord, gezegde; van *temo*, spreken, zeggen;
diño, weefsel; van *tino*, weven;
dege, drup, druppel; van *tege*, druppelen;
diikiti, hoest; van *tiikiti*, hoesten;
dingásu, helling; van *tingásu*, afhellen;
donaka, eb; van *tonaka*, 't ebt, 't land wordt zichtbaar;
diwa, het afgevallene (van vruchten); van *tiwa*, afvallen;
detoro, het afgepikte, restje; van *tetoro*, afpikken;
dagáli, plaatsvervanger; van *tagáli*, in de plaats geven voor,
 ruilen;
dulu, het overeenkomstige, het meest nabijkomende; van *tulu*,
 aanloopen, aangieren;
deturu, de door de van het dak afdruipende regenstralen uit-
 geholde, afgebrokkelde plaatsen rondom het huis; ook: het
 overstekende dakgedeelte; van *teturu*, afbrokkelen;
damunu, trom (het overdekte); van *tamunu*, dekken, over-
 dekken;
dakoro, het geklop; van *takoro*, kloppen;
dadoko, wind; van *tadoko*, waaïen;
ginitara, erf (het opengekapte); van *kinitara*, licht worden,
 open zijn;
gudóti, oorlog; van *kudóti*, oorlogen;
ginína, deel; van *kinína*, verdeelen;
gosiki, bad, badwater; van *osiki*, baden;
guriti, het aangeregene; van *uriti*, aanrijgen;

gutuku, padi-mesje; van *utuku*, padi-snijden;
gari, gewezen; van *ari*, weenen;
goóo, uitspruitsel; van *oo*, leven, uitspruiten;
goo, groei; van *oo*, leven, groeien;
getongo, scheur; van *etongo*, scheuren;
galu, inhak bij te vellen boomen; van *alu*, inhakken aan den
 valkant;
gurúe, begin; van *kurúe*, beginnen, aanvangen;
gudara, het wieden; van *udara*, wieden;
nagimi, schuld; van (Tern) *hagi*, schulden maken, poffen;
noboso, zucht, dikte; van *oboso*, zuchtig, gezwollen;
ngasiri, slok; *asiri*, slikken;
ngodomo, maal; *odomo*, eten;
ngokere, drinkgelag; *okere*, drinken;
nguuisi, bandjir; *uisi*, overstroomen;
ngomasa, adem; *omasa*, ademen;
ngomasa, strottenhoofd; *omasa*, ademen;
ngogoro, drooge moesson; *ogoro*, ophouden;
ngogu, stuk, brok; *ogu*, afsnijden;

an adjectieven:

beréki, oudje; *peréki*, oud zijn;
belelaka, magerte; *pelclaka*, mager zijn;
baili, restant, overschot; *paili*, over-zijn, teveel;
bolói, idem; *folói*, meer;
belesoko, vermoeidheid; *pelesoko*, vermoeid;
diimono, bejaarde; *tiimono*, bejaard zijn;
dubúso, zwaarte; *tubúso*, zwaar;
debini, reinheid; *tebini*, rein, schoon;
dootasa, kwaadheid; *tootasa*, kwaad zijn;
dingoono, kleinheid; *tingoono*, klein;
daromo, het zwart; *taromo*, zwart, donker (van kleur);
dereboko, het roode; *tereboko*, rood;
debeturu, luiheid; *tebeturu*, lui;
guata, kracht, sterkte; *kuata*, sterk-, krachtig zijn;
guusaka, ichtyosis; *kuusaka*, schurftig;
gipirini, dikte; *kipirini*, dik zijn;
quarene, licht, het lichte (tegenover zwaarte); *kuarene*, licht zijn;
gakuru, hoogte, lengte; *kakuru*, lang, hoog;
gurutu, verte; *kurutu*, ver;

gomuku, het rijpe, rijpte; *omuku*, rijp;
gou, onrijpheid; *ou*, onrijp;
garese, het wit; *arese*, wit;
guráti, curcuma; *kuráti*, geel;
gubáli, linkerkant; *kubáli*, links;
goosisi, wees, (in: *o ngowaka o goosisi*, weeskind); van *koosisi*, schraal, mager, er ongezond uitzien van boomen, planten, die teveel in de schaduw staan, woordelijk: eruit zien alsof 't „bepist" is, van *osisi*, pissen; enz.

Gereduplicateerde substantieven, afgeleid van werkwoorden en duiden aan het voorwerp waarmee de handeling verricht wordt:

dadadoko, vuurwaaiertje; *dadoko*, wind; *tadoko*, waaien;
dadamunu, bedekking, overdekking; *damunu*, trom (wat overdekt is); *tamunu*, bedekken, overdekken;
dadakoro, klopper; *dakoro*, geklopt; *takoro*, kloppen;
babaasana, geesel, knuppel; *baasana*, gegeesel, slaag; *paasana*, slaan;
bubusuku, band, verband; *busuku*, pak, bindsel; *pusuku*, binden;
bebeléta, sagodissel; *beléta*, sagoarbeid; *weléta*, sagoarbeiden;
bibikiri, zeef; *pikiri*, zeeven;
gigikiri, afveger, dweil; *ikiri*, afvegen, uitwisschen;

(Zie verder sub 3 bij Woordherhaling en Reduplicatie).

Woordherhaling en Reduplicatie.

Van volledige woordherhaling kan alleen sprake zijn bij tweelettergrepige naamwoorden en werkwoorden, terwijl bij de woorden, welke meer dan twee lettergrepen tellen, een gedeeltelijke woordherhaling optreedt. Hoewel vormelijk van elkaar verschillend, komen beide vormen in beteekenis met elkaar overeen, vandaar dat niet elke vorm afzonderlijk kan behandeld worden.

Substantieven.

1. Bij de aantekeningen van deze woordsoort is opgemerkt, dat het Tab. geen meervoudsvorm bezit, zooals wij die kennen. Toch heeft men in enkele gevallen een meervoudsvorm, welke door reduplicatie van de eerste twee lettergrepen gevormd wordt. Dit zijn de z.g. collectieven, waarvan slechts enkele voorbeelden voorhanden zijn:

ngowaka, kind, kinderen; *ngowa-ngowaka*, nakomelingen;
dangono, kleinkind, kleinkinderen; *dango-dangono*, nazaten, afstammeligen, nageslacht;
balusu, volwassene, volwassenen; *balu-balusu*, al de volwassenen van een dorp tezamen;
saeke, hoofd, hoofden; *sae-saeke*, al de hoofden van een land of gewest;
o Tonakamaesa ma sae-saeke jomatoómu, al de hoofden van Halemahera komen tezamen;
o Sabói wi ngowa-ngowaka o dekáka jomagogogere, het nageslacht van Saboi (Tabaroe-stamvader) heeft zich op de bergen gevestigd.

2. De volgende voorbeelden geven te kennen: gelijkende op de door het oorspronkelijk substantief uitgedrukte beteekenis:

gosomanga, krokodil; *gogosomanga*, schapenwolkjes (gelijkende op de geschubde huid van den kaaïman);
ngootiri, prauw; *o ngongootiri*, miniatuurprauwtje, ook: de holle zijde van den sagopalm-bladsteel;
o ugaka, suikerriet; *o uga-ugaka*, e.s.v. riet, gelijkende op suikerriet (geen *Saccharum spontaneum* L. d.i. *kakanoko*);
o bidoso, betel; *o bido-bidoso*, een boschvrucht (*Piper miniatum* Bl.) gelijkende op betel;
o tabáko, tabak; *o tatabáko*, een plant, welks blad op het tabaksblad gelijkst;
o igono, kokospalm; *o igo-igono*, een daarop gelijkende kleinere palm (Gal. *gogopóá*; Tern. *sibu-sibu*); *Cyathea arborea* Sm.
o gïama, hand, arm; *o gia-gïama*, de arm van de inheemsche viool;
o sinapani, snaphaan, geweer; *o sisinapani*, kindergeweertje;
o sidete, zeil (v.e. prauw); *o sisidete*, oorschelp;
o sidele, hanger, hangertje; *o sisidele*, oorlelletje;
o ngodówo, brandhoutrek, rookrek; *o ngongodówo*, sleutelbeen;
o sowoko, vrucht; *o sosowoko*, hiel van den voet; *o sowo-sowoko*, vruchtmotief in snijwerk;
o liwanga, gong, bekken; *o liwá-liwanga*, groene tor (die op lamplicht afvliegt en bront als een gong);
o ngia, slang; *o ngia-ngia*, nagmaakte slang, motief in snijwerk;
o kaso, hond; *o kaso-kaso*, hondenbeeldje, nagmaakte hond;

o woa, huis; *o woa-woa*, huisje (speelgoed);
o namoro, hoender, vogel; *o namo-namoro*, nagemaakte vogel;
o njaɽwa, mensch; *o njaɽwa-njaɽwa*, prent, beeld, pop.

3. Van werkwoorden afgeleide substantieven, aanduidende het voorwerp, waarmee de handeling verricht wordt:

gegesaka, wisscher, strijklap; *esaka*, wisschen, strijken;
dadapádu, drukker, een ding om te bezwaren; *tapádu*, drukken, bezwaren;
dudutuku, stamper; *tutuku*, stampen;
gagasidele, wieg, d.w.z. een aan balk of spant opgehangen sarong, waarin het kind „opgehangen” wordt; dus eigenlijk: „ophanger”, van *kasidele* (*posikasidele*, eraan doen hangen) van *sidele*, hangen;
dadáwi, wimpers; *ɽáwi*, oogknippen;
ngingitiri, slaap van het hoofd; *itiri*, bewegen;
gigiete, de 4 voorste tanden, die bij het lachen zichtbaar worden, dus: „lachers”, van *iete*, lachen;
sasanguru, neus (wisselwoord voor *ngununu*); *sanguru*, snuffen; snuiven;
dudumutu, vingers (wisselwoord voor *rarága*); *tumútu*, wijzen;
gogonoko, plaats, waar water gehaald wordt; *onoko*, waterhalen;
sasakái, kookplaats, keuken; *sakái*, koken;
susugara, lepel; *sugara*, lepelen, opscheppen;
sesesara, bezem; *sesara*, vegen;
sísifo of *sísíwo*, knuppel; *sifo* of *síwo*, knuppelen;
sosonotoko, uitsnijder, beitel; *sonotoko*, uitsnijden, beiteln;
luluiti, strijkstok (viool), snijwerktuig; *luiti*, strijken, vioolstrijken, snijden;
babangini, onderstutter; *pangini*, ondersteunen;
bobángu, boete, betaalmiddel; *fangu*, betalen;
gigirimanga, prop, kurk; *kimanga*, van een prop, kurk voorzien, kurken;
didini, naad; *dini*, naaien;
wawáko, draaier (werktuig om touw te draaien); *wako*, draaien;
didibáko, dwarslegger; *tibáko*, dwarsleggen;
dodotoko, leer, leering, onderwijs; *dotoko*, leeren;
lolcoto, ankerplaats, haven; *lcoto*, in een haven voor anker gaan;

guguñti, waterschepper, hoozer; *uñti*, uithoozen;
didirine, beverigheid, gebeef; *tirine*, beven;
lolómu, bijeenkomst; *lomu*, bijeenkomen, vergaderen;
loháhi, verzoek; *lahi*, verzoeken;
gagaatete, haak; *kaatete*, aan elkaar blijven haken, van *atete*,
 blijven haken;
bebéno, wand, deur; *beno*, wand, afsluiting maken, ook: sluiten;
ninñwiti, slijpsteen; *iwiti*, slijpen, scherpen, aanzetten;
nanáo, onderlegger; *nao*, onderleggen;
ngangaawene, kledingstuk; *awene*, aantrekken, kleeden;
ngangaame, tong (wisselwoord voor *asi-asiri*); *aeme*, likken;
asi-asiri, tong; *asiri*, slikken;
dadanuru, beschermingsteeken bij boomen, planten, enz.; *tanuru*,
 zulk een teeken plaatsen;
gigisoko, dweil, natte lap; *isoko*, wasschen van vaatwerk, enz.;
bobéro, groei; *fero*, groeien;
dodádi, wording; *dadi*, worden;
momóku, draagstok, pikoelan; *moku*, op den schouder dragen;
babarasa, wig, pen; *parasa*, inslaan, inpenen, wiggen;
babagara, bordenrek; *pagara*, op den buik liggen, vaatwerk enz.
 op den hollen kant leggen;
bobokusu, bezwering; *wokusu*, bezweren;
babatingi, voorbehoedmiddel; *batingi*, een grens, afscheiding
 maken;
o lari-lari, stelling voor het omkappen van boomen, waarvan
 men, zoodra de boom kraakt, afspringt; van Mal. *lari*, hard-
 loopen;
o tawí-tawí, bliksem; *tawí*, oogknippen.

Adjectieven.

Geven te kennen: a. een versterkte graad van de hoedanigheid;
 b. worden als attriboot gebezigd. Hoewel in vorm gelijk, zijn de
 beteekenissen verschillend:

ami ngowaka isiri-siri, haar kind is erg ziek;
ami ngowaka isiri-siri geéna, isongenokáu, haar kind, dat ziek
 is (of: haar zieke kind) is gestorven;
awí saaka iamo-amoko, zijn passen, stappen zijn erg groot;
awí saaka iamo-amoko guína kauginíka wobóáno, hij, die met

die groote passen (hij, die stap-allemachtig) is gisteren hier aangekomen;

o kokonjówo ikukuarcne, een pak sago, dat zeer licht is;

o kokonjówo ikukuarcne geéna tongonáu, dat lichte pak sago is het jouwe;

o namoro ititingoono, een vogel, die zeer klein is;

o namoro ititingoono ge tatoimokáu, die heele kleine vogel heb ik gepijld; enz. enz.

Bijwoorden:

o wange-wange, overdag; (*wange*, dag, zon);

o obi-obiri, 's nachts; (*obiri*, nacht);

o wange ikokoróna, 's middags (precies);

o obiri igogoróna, 's middernachts (precies);

o wange ilenge-lenge, 's namiddags (wanneer de zon scheef staat);

itotoingo, zeer lang (van tijd); *kangano-ngano*, zoo pas geleden, zoo eventjes (*kangano*, zooeven); *siika-ika*, voortaan; *siado-adoníka*, voor altijd.

Werkwoorden.

1. De eerste beteekenis is reeds behandeld bij de betrekk. vnv. en komt in beteekenis overeen met de deelwoorden.

2. Een duratief- en frequentatiefvorm:

ngaro wooa-oara ma wadaenúwa, ofschoon hij steeds hard liep, hij achterhaalde 't niet;

o ngowaka ni lukama kajodoa-doa, de kinderen beklommen maar voortdurend je langsatboomen;

o kaso mahipo-hiporo, siadono masosongene, zij sloeg dien hond herhaaldelijk, totdat zij hem doodde;

o dadoko ihoa-hoa so o duriani kaitiwa-tizváku, de wind is steeds aan 't blazen, zoodat de doerianvruchten maar herhaaldelijk naar beneden vallen.

3. In sterke mate:

ona joie-iete de ma dodogumúwa, zij lachen zóó, dat er geen eind aan komt;

manga damunu jatako-takoro, ma ilingi isiketika, zij slaan zoo geweldig op hun trommen, dat het geluid overal heen weerkaatst;

jooru-oru de o moku-moku iparenúku, zij roeien zoo geweldig, dat de golven in (de prauw) slaan.

4. Een vierde beteekenis is: zich voordoen als; op z'n:

wokoa-koana, hij doet alsof hij vorst is, hij stelt zich als vorst aan, (van *koana*, vorst);

josae-saeke, zij stellen zich aan als hoofden, (van *saeke*, hoofd);

jokoko-koko, zij gaan uit vampyren, zij doen zich als vampyr voor, (van *koko*, een nachtvogel, die als vampyr gedoodverfd wordt);

wosusuúru (van *Suúru* = Saoe), hij spreekt op z'n Saoesch. hij spreekt de Saoesche taal;

wotatabáru (van *Tabáru*), hij spreekt Tabaroesch;

poibu-ibu (van *Ibu*), Iboesch spreken;

ona jototodóre (van *Todóre* = Tidore), zij spreken Tidoreesch.

Bijvoeglijke naamwoorden.

1. De bijv.nww. worden gevormd, evenals de werkwoorden bij de vervoeging, door voorvoeging van de pers. vnww. Hoewel zij niet als w.w. beschouwd worden, zijn zij in vorm daaraan gelijk:

guúna wopululunu, die hij, hij is dik;

muna mopelelaka, zij, zij is mager;

o Suuróka o njawa jotingoono, de Saoeërs, (zijn) menschen, die klein zijn;

masira mijosolimóngo, neéna mijotjazwáro, vroeger waren wij dom, thans zijn we verstandig;

o woa itero, het huis is mooi;

o tapaki ipepéke, de weg is vuil;

o sarimi ge itipóko, die pagai is kort.

2. a. In attributieve beteekenis; b. ter versterking van den graad van hoedanigheid worden zij geredupliceerd:

wokaku-kakuru guúna kawaadoniéwa, die lange kan er zelfs niet bij (reiken);

ni kaso igoli-goli geéna ma ingiri itodo-todomo, die bijtende hond van je, z'n tanden zijn zeer scherp;

ami biono ibango-bangoro, haar gelaat is zeer schoon.

3. Door de vorming met den genitief aanduider *ma* (en de bezitt. vnnw) worden ook adjectieven gevormd, die in vorm substantieven zijn, doch in beteekenis adjectieven:

o ngowaka itingoono, 'n kind is klein;

o ngowaka madingoono, de kleinheid van 'n kind = 'n klein kind;

o soana ipiakoro, 't dorp is uitelkaar gegaan;

o pipi mabiakoro, de verkleining van geld = verkleind geld = klein-geld;

o njawa joodumu, menschen alle;

azwi roese mangodumu, de heelheid van z'n lichaam = een geheel lichaam (zonder lichaamsgebreken);

o pipi mangodumu, heel-, groot-geld;

o nauru jokuddi, mannen, zij (zijn) veel;

o ngeweka manga guddi, vrouwen hun veelte = veel vrouwen; enz.

4. De stoffelijke bijv.nww. worden gevormd door samenstelling met het substantief, waarbij het attriboot ook in substantievorm optreedt:

o ali-ali o saaka, 'n zilveren ring;

o woa o teto, 'n steenen huis;

o dodóku o gota, 'n houten brug;

o bebéno o tonga, 'n bamboe-bewanding, wand van bamboe;

o saeke o gurátji, 'n gouden hoofd;

o kapali o besi, 'n ijzeren schip;

o njawa-njawa o sutaráa, 'n zijden pop.

5. Afgeleide adjectieven worden gevormd door voorvoeging van het gereduplicateerde prefix *ka* en hebben de beteekenis van onze met -ig gevormde adjectieven:

ikakateto, steenachtig; *ikakasurono*, gaterig, met gaten; *ikakatingásu*, hellingachtig, met hellingen; *ikakasisika*, doornig, doornachtig; enz.

Vergelijking.

Ons „even”, „gelijk” wordt weergegeven met *tero*, gelijk; *matero*, zich gelijk; *imatero*, 't zich gelijk; versterkte vorm met *ka*: *kaimatero*, precies, juist zich gelijk.

touna wi ilingi de o ngezéka mi ilingi imatero, zijn stem(geluid) en een vrouw haar stem zijn zich gelijk;

of: *touna awi ilingi imatero o ngezeka mi ilingi*, zijn stem is gelijk aan de stem van 'n vrouw;

onana Domáha ona manga biono kaimatero, de gezichten van de Domaha's zijn precies aan elkaar gelijk.

„Evenals”, „gelijk aan”, „alsof”, „zooals”, vormt men met het woordje *iso* of *isoka*: *tjei, nomatotéru iso ngona o koana*, foei, je stelt je aan alsof je een vorst waart;

isoka ni dea wonisidemo, kogeéna namoteke, zooals je vader 't je aangezegd heeft, aldus volg het op;

ma beréki gumína mi ilingi isoka o tokata, de stem van dat oudje is gelijk (evenals) aan de stem van een vampyr.

De zin: „jouw huis is grooter dan het mijne”, kan op verschillende wijzen weergegeven worden.

B.v. *tongoi i woa de tongona ma, tongona iamoko*, mijn huis en 't jouwe, doch het jouwe is groot(er); of: *tongoi i woa ma, tongona iamoko*, mijn huis, doch 't jouwe is groot(er).

Deze beide vormen doen dienst om den comparativus weer te geven. Zoo ook het woordje *foloi*, meer, doet als zoodanig dienst:

o Suuróka de o Tabaruóka, ifolói o Tabaruóka manga adati itero, de Saoeërs en de Tabaroes, meer juist is de adat der Tabaroes;

o Bitié de ngo Buséngi, ifolói ngo Buséngi mi gumuru, Busengi is ouder (meer oud) dan Bitié.

Bij telwoorden gebruikt men *ipaili*, 't is er boven, 't is meer: *o rupía monaoko de o liári monaoko, ipaili o liári*; of: *o rupía monaoko ma ipaili o liári monaoko*, 20 realen zijn meer dan 20 gulden.

Bij den excessief en superlatief doen dienst het suffix *oli*, weer, nog weer; *ikudái*, veel; *ikukudái*, zeer veel; en de reduplicatie van het adjectief:

ni mongóo iamokóli, jouw vadem is te groot, veel te groot; *tongomi mia aha ma touna ikukudái*, hij heeft de meeste sagotuinen van ons.